

Naturvägledning i Norden

En bok om upplevelser, lärande,
reflektion och delaktighet i mötet
mellan natur och människa

Naturvägledning i Norden

Naturvägledning i Norden

En bok om upplevelser, lärande, reflektion och dektighet
i mötet mellan natur och människa

Nord 2019:021

ISBN 978-92-893-6160-6 (PRINT)

ISBN 978-92-893-6161-3 (PDF)

ISBN 978-92-893-6162-0 (EPUB)

<http://dx.doi.org/10.6027/Nord2019-021>

© Nordiska ministerrådet 2019

Denna publikation finansierades av Nordiska ministerrådet. Innehållet speglar emellertid inte nödvändigtvis Nordiska ministerrådets åsikter, attityder eller rekommendationer

Redaktör och projektledare: Eva Sandberg

Redaktion: Mette Aaskov Knudsen, Torfinn Rohde, Anna Kettunen

Författare: Se sidan 16-23

Layout: Studio Bjørn Ortmann

Omslagsfoto: Mette Aaskov Knudsen

Tryck: Rosendahls

Andra upplagan 200 ex., 2022

Printed in Denmark

Det nordiska samarbetet

Det nordiska samarbetet är ett av världens mest omfattande regionala samarbeten. Det omfattar Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt Färöarna, Grönland och Åland.

Det nordiska samarbetet är politiskt, ekonomiskt och kulturellt förankrat och en viktig del av europeiskt och internationellt samarbete. Den nordiska gemenskapen arbetar för ett starkt Norden i ett starkt Europa.

Det nordiska samarbetet vill styrka nordiska och regionala intressen och värderingar i en global omvärld. Gemensamma värderingar länderna emellan bidrar till att stärka Nordens ställning som en av världens mest innovativa och konkurrenskraftiga regioner.

Nordiska ministerrådet

Nordens Hus

Ved Stranden 18

DK-1061 Köpenhamn

www.norden.org

Ladda ner och beställ nordiska publikationer: www.norden.org/nordpub

Nordiska
ministerrådet

Naturvägledning i Norden

En bok om upplevelser, lärande,
reflektion och delaktighet i mötet
mellan natur och människa

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

6	Introduktion
10	Läsanvisning
16	Författarpresentationer

KAPITEL 1

24	NATURVÄGLEDNINGENS ROLL OCH VÄRDEGRUND TORFINN ROHDE
----	--

36	Naturvägledning som del i naturvård <i>Riitta Nykänen</i>
43	Allt omkring oss är resultatet av sin egen historia <i>Niklas Cserhalmi</i>
46	Vildrenen som vägledare <i>Brita Homleid Lohne</i>
54	Vad händer i oss där ute? <i>Live Solbrækken Danielsen</i>

KAPITEL 2

64	NATURVÄGLEDNINGENS SAMMANHANG, SYFTE OCH METODER EVA SANDBERG
----	---

82	Landskapsrelationer och pedagogiska möjligheter <i>Klas Sandell</i>
98	Direkta naturupplevelser <i>Lasse Edlev</i>

111	Naturvägledaren och goda lärprocesser <i>Benny Sætermo</i>
119	Muntligt berättande – en metod i naturvägledningens tjänst <i>Tomas Carlsson</i>
124	Naturvägledning och kulturhistoria <i>Ole Sørensen</i>
128	Lär känna livet i vattnet <i>Kjersti Hanssen</i>
132	V-loggen ett innovativt kommunikations- och förvaltningsverktyg <i>Lena Fagerwing</i>
137	Kulturhistorisk vägledning med runskrift <i>Thomas Larsen Schmidt</i>

KAPITEL 3

142	NATURVÄGLEDARSKAP METTE AASKOV KNUDSEN
-----	--

153	Naturvägledning som socialt samspel <i>Lars Hallgren</i>
167	Djupare mening och insikt genom reflektion <i>Poul Hjulmann Seidler</i>

- 181 Mina naturvägledarroller
Johnny Skjoldborg Krog
- 185 Vatten som gemensam resurs
Live Solbrækken Danielsen
- 188 Bioblitz – att engagera deltagare i inventering
Marianne Graversen
- 193 De fem stora – naturvägledning om känsliga ämnen
Linda Thelin
- 196 Inre och yttre rum i naturvägledning
Tine Nord Raahauge

KAPITEL 4

- 202 **DEN STRATEGISKA NATURVÄGLEDAREN**
EVA SANDBERG OCH
METTE AASKOV KNUDSEN
- 217 "Den resande expertgruppen"
Mette Aaskov Knudsen
- 222 Planering av mellanmänskligt meningsskapande
Lars Hallgren
- 242 Naturvägledning i en geopark – strategi och partnerskap
Jakob Walløe Hansen
- 247 Vildmanskurs och naturterapi
Simon Hægemark

- 252 Nyanlända från hela världen upptäcker naturen i Örebro
Adil Sadiku
- 256 Att utbilda nyanlända till naturvägledare
Kajsa Grebäck

KAPITEL 5

- 260 **MEDBORGARSKAP FÖR HÅLLBARHET**
ANNA KETTUNEN OCH
SILJA SARKKINEN
- 272 Naturvägledning som stödjer delaktighet och miljömedborgarskap
Sanna Koskinen
- 281 Naturvägledning vid Finlands naturcentrum Haltia
Maria Aroluoma

INTRODUKTION

"Med naturvägledning menas förmedling av känsla för och kunskaper om naturen. Naturvägledning syftar till att öka förståelsen för de grundläggande ekologiska och kulturella sambanden och för människans roll i naturen. Därigenom förbättras möjligheterna till positiva upplevelser i naturen och till ökad miljömedvetenhet hos den enskilde och i samhället."

Naturvägledning definierades (enligt ovan) gemensamt i Norden 1990 genom ett projekt som finansierades av Nordiska ministerrådet. Ett samarbete initierades på nytt 2009 mellan de ansvariga för Naturvägledarutbildningen vid Köpenhamns universitet och Centrum för naturvägledning vid Sveriges lantbruksuniversitet samt de ansvariga för naturvägledning vid Forststyrelsen i Finland och Statens Naturoppsyn i Norge. Kontaktpersonerna var på olika sätt engagerade i utvecklingen av naturvägledning. Genom ett bidrag

från Nordiska ministerrådet 2012 genomförde gruppen ett projekt som kom att resultera i TEMAnord-rapporten *Naturvägledning för barn och unga i Norden*. Där ringades ett antal principer in för naturvägledning med potential att bidra till lärande för hållbar utveckling.

Vid en workshop på Skovskolen i Danmark i april 2016 samlades ett tjugotal naturvägledare från hela Norden för att ta slutsatserna från *Naturvägledning för barn och unga i Norden* vidare och diskutera vad som skulle vara det centrala innehållet i en nordisk lärobok i naturvägledning. Gruppen identifierade viktiga kunskaper och förhållningssätt och resultatet blev synopsis till denna bok. Bidrag från Nordiska ministerrådets arbetsgrupp för biologisk mångfald (tidigare TEG, den terrestra ekosystemgruppen) har gjort bokproduktionen möjlig.

Naturvägledare från hela Norden möttes på Skovskolen i Danmark 2016 för en workshop inför arbetet med denna bok. Här testas Skovskolens bana för naturparkour.
Foto: Mette Aaskov Knudsen

Lärande för hållbar utveckling utgår från ett gemensamt ansvar och engagemang för världen runt oss – för frågor om biologisk mångfald, klimat och demokrati. Naturvägledning vill och kan skapa arenor för just det.

Bokens artikelförfattare är utöver den nordiska redaktionsgruppen, yrkesverksamma naturvägledare, utbildare och forskare som deltog i synopsarbetet eller som vi bett bidra med kunskap inom sina respektive fält. Dessutom bidrar naturvägledare från hela Norden med konkreta exempel från sina verksamheter med reflektioner om naturvägledning och naturvägledares kompetensbehov.

Vi vänder oss till dig som är aktiv som naturvägledare och intresserad av att utvecklas och bidra till att utveckla professionen. Men också till studenter vid högskolor och universitet, lärare och övrig undervisningspersonal, personal i offentlig natur- och kulturmiljöförvaltning och organisationer inom natur- och miljövard och friluftsliv, näringsutövare som arbetar med naturvägledning och naturturism. Vi vänder oss också till andra som är intresserade av arbete med

upplevelser och kommunikation om natur i naturen eller av samarbete med naturvägledare, till exempel inom skola, folkhälsa, vård och omsorg.

De nordiska ländernas arbete med naturvägledning har som grundläggande syfte att bidra till ökad kunskap och förståelse för relationen mellan människa, naturen och våra kulturlandskap. Att bidra till naturvard, engagemang för natur- och kulturarv och miljöfrågor. På vägen dit krävs förmåga både till tydligt ledarskap och att i tal, text och bild kunna inspirera och sätta fokus på landskapets värden och dess berättelser. Det kräver också förmåga till dialog, och att bidra till deltagarnas delaktighet och ägarskap. Idén om miljömedborgarskap och demokratisk förvaltning av våra landskap är en viktig förutsättning. Lärande för hållbar utveckling utgår från ett gemensamt ansvar och engagemang för världen runt oss – för frågor om biologisk mångfald, klimat och demokrati. Naturvägledning vill och kan skapa arenor för just det.

FOTO: METTE AASKOV KNUDSEN

LÄSANVISNING

Naturvägledning i Norden kan läsas på olika sätt, som en lärobok för dig som vill utveckla din kunskap och fördjupa dig i naturvägledning och dess utövande i Norden. Den kan också läsas som en exempelsamling och nulägesbeskrivning av naturvägledning i våra natur- och kulturlandskap. Med rötter i 1900-talets naturvård och på tröskeln till framtiden med alla dess möjligheter och utmaningar. Vi hoppas också att den kan plockas ned från bokhyllan och läsas som en antologi som inspirerar och ger nya perspektiv och metoder för naturvägledning. Vi presenterar inte ett recept på hur naturvägledning ska planeras och genomföras utan flera olika förhållningssätt. Boken innehåller texter med exempel, modeller och reflektioner från yrkesverksamma naturvägledare, utbildare inom naturvägledning och forskare. Ramen är fem kapitel som lyfter viktiga aspekter av naturvägledning.

Varje kapitel inleds med sammanhållande texter från redaktionsgruppens medlemmar och temat fördjupas genom artiklar med teoretisk fördjupning och praktiska exempel. Vi hänvisar också till annan litteratur och källor för den som vill gå vidare i sitt lärande.

I kapitel 1 beskriver vi naturvägledningens utveckling i Norden genom tiderna samt relationen till naturvård och friluftsliv. Vilken betydelse naturvägledningen har haft, har idag och kan ha i framtiden. Naturvägledningen är viktig i arbetet med natur- och kulturlandskapsvård för folkbildning, opinionsbildning, demokrati och delaktighet i förvaltning och skydd av vår miljö och våra landskap. Naturvägledning pekas också ut som värdeskapare i turism- och upplevelseekonomin. Allt fler intresserar sig också för dess potential för folkhälsa, omsorg och hälsovård. Begrepp som värdeskapande, friluftsliv, folkbildning och hållbar utveckling i relation till naturvägledning i Norden diskuteras.

Därefter följer reflektioner på samma tema från **Riitta Nykänen** vid Forststyrelsen i Finland. Hon skriver om människans relation till naturen, betydelsen av skyddade naturområden och naturvägled-

Upptäckarplatserna i Abisko guidar besökare till intressanta fenomen i naturen.

Foto: Per Sonnvik

ningens koppling till naturvård och bevarande av biologisk mångfald. **Niklas Cserhalmi**, agrarhistoriker och chef för Arbetets museum i Norrköping, skriver om hur människans historia och kulturlandskap alltid formats i naturlandskap och hur landskapen alltid är ett resultat av både natur- och kulturhistoria.

I bokens första konkreta exempel ger vi oss ut på naturvägledning med **Brita Homleid Lohne** och en skolklass. På en vandring i tid och rum till vildrenarnas land på Hardangervidda kommer vi mycket nära renarna – utan att faktiskt möta dem. **Live Solbrækken Danielson** reflekterar över kopplingen mellan natur och hälsa, om naturens "urton" och intervjuar sina vänner om vad det egentligen är som händer med oss därute, i kontakt med naturen.

I kapitel 2 skriver vi om naturvägledningens sammanhang, syften, särart och metoder. Om bidrag till kunskap, uppskattning och engagemang samt betydelsen av hur naturvägledaren själv ser på sitt arbete och sina deltagare. Hur all mening som uppstår är unik. Samt om betydelsen av lärande genom direkta upplevelser med alla sinnen i de landskapsrum där vi rör oss. **Klas Sandell** skriver om begreppen natur och landskap samt betydelsen av att en naturvägledare kan hjälpa sina deltagare att "läsa" och samspela med olika typer av landskap. Han betonar den pedagogiska potentialen i de mångbrukslandskap som är tillgängliga genom allemansrätten i Sverige, Finland och Norge. **Lasse Edlev** och **Benny Sätermo** skriver om och konkretiserar i varsin artikel varför den direkta upplevelsen av natur är så viktig för lärande. **Tomas Carlsson** skriver om det traditionella berättandet och **Lena Fagerwing** om hur naturvägledning genom podsändningar levandegör vardagslivet på en ö i världsarvet Vegaöarna för en bredare publik. Vi följer med **Ole Sørensen** på havsörns-skådning som också är en guidning av ett kulturlandskap. **Kjersti Hanssen** håvar i en bäck med en skolklass och slutligen samlas vi runt elden, bränner runor och reflekterar över handens kunskap med **Thomas Larsen Schmidt**.

I kapitel 3 fördjupar vi oss i naturvägledarskap. En naturvägledare kan välja att kliva in i olika roller i mötet med deltagare och vi skriver om de förmågor och kompetenser som krävs för att fullt ut behärska

dessa roller. **Lars Hallgren** beskriver vad som egentligen händer och hur det går till när mening konstrueras i samarbete mellan naturvägledare och deltagare och de fenomen – ett barr, spår av brand i skogen eller ett helt landskap – som vi fokuserar på i det kommunikativa mötet. Naturvägledning handlar om att underlätta andras lärande och upplevelser. Att kunna ta ett steg tillbaka som guide och underlätta dialog och gemensamt lärande i en grupp kräver mycket övning men är viktigt – särskilt när de frågor som avhandlas är kontroversiella och känsliga. Rollen som facilitator och betydelsen av reflektion är ett av de teman som **Poul Hjulmann Seidler** utvecklar i sin artikel. Den ökade digitaliseringen ger större möjligheter för människor att aktivt delta och bli medforskare i till exempel övervakning av biologisk mångfald. **Marianne Graversen** från Naturhistoriska museet i Århus berättar om naturvägledarens roll i arbetet med "bioblitzar", koncentrerade artinventeringar som engagerar många, även utan förkunskaper. **Linda Thelin** från Rovdjurscentret De 5 Stora i Järvsö skriver om hur naturvägledning kring en utställning om rovdjur kan synliggöra olika perspektiv på konfliktfyllda fenomen. **Johnny Skjoldborg Krog** och **Tine Nord Raahauge** reflekterar över naturvägledarens roller och naturvägledningens yttre och inre rum utifrån sina respektive verksamheter.

Kapitel 4 lyfter hur naturvägledaren arbetar med att planera för naturvägledning i ett område eller för en plats. Vi beskriver vad som avses med "interpretive planning" – satt i nordisk kontext. **Lars Hallgren** föreslår en planeringsmetod som utgår från frågor om syfte, besökare, plats samt mötets och planprocessens förutsättningar. **Mette Aaskov Knudsen** skriver om en metod för kollegial planering som används i nätverk kring den danska naturvägledarutbildningen. Här resonerar vi också om andra exempel på metoder för planering och utveckling av till exempel världsarvsområden och andra turismdestinationer. Tvärgående samarbeten och bidrag till andras utveckling i nätverk av naturvägledare och samarbeten med andra professioner är redskap som driver utvecklingen framåt, både för den enskilda naturvägledaren och för professionen i samhället. **Simon Høegmark** berättar om ett naturvägledningsprojekt för människor i kris (stress, depression, hjärtproblem med mera) och reflekterar

över naturvägledningens roll i framtidens sjukvård. **Jakob Walløe Hansen** skriver om ett brett strategiskt samarbete i planering och genomförande av naturvägledning i Unesco Geopark Odsherred. I en intervju beskriver **Kajsa Grebäck** och **Adil Sadiku** från Örebro en verksamhet där nyanlända engagerats som guider i mångkulturella möten i naturen.

Kapitel 5 handlar om lärande för hållbar utveckling. Om verktyg för att "göra skillnad" och ett bredare miljöpedagogiskt koncept där naturvägledning ingår, som strävar mot att stärka relationer mellan människa natur och miljö för att bidra till naturskydd, hållbar utveckling och demokratiutveckling. Egenmakt, ägarskap och delaktighet är avgörande ingredienser i allt lärande för hållbar utveckling. **Sanna Koskinen** skriver om naturvägledning ur detta perspektiv och om hur naturrelationer kan bidra till miljöansvar. Hon skriver också om miljömedborgarskap som begrepp och ett möjligt resultat av naturvägledning. Vad krävs för att naturvägledning ska involvera och göra människor delaktiga i planering och förvaltning av landskap? **Maria Aroluoma** tar oss med till Finlands naturcentrum Haltia och berättar om hur arbetet kan gå till i praktiken.

BOKENS KAPITEL I KORTFORM

Kapitel 1 Naturvägledningens roll och värdegrund:

handlar om naturvägledningens historia, vad som förenar oss som arbetar med naturvägledning i Norden och vad naturvägledning kan bidra med idag.

Kapitel 2 Naturvägledningens sammanhang och metoder beskriver vad som gör naturvägledning och direkta upplevelser i land-

skap unika i förhållande till annan kommunikation.

Kapitel 3 Naturvägledarskap tar upp vad som kännetecknar gott naturvägledarskap – det vill säga naturvägledning som underlättar positiva upplevelser, lärande, reflektion och dialog.

Kapitel 4 Den strategiska naturvägledaren handlar om vad det betyder att planera

för och arbeta strategiskt med naturvägledning i samarbete med andra aktörer i samhället.

Kapitel 5 Medborgarskap för hållbarhet slutligen tar upp hur naturvägledning kan bidra till lärande för hållbar utveckling och miljömedborgarskap.

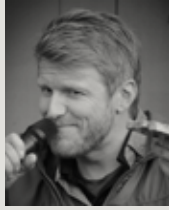
FÖRFATTAR- PRESENTATIONER

Adil Sadiku är naturguide vid Örebro naturskola. Sedan 2015 har han lärt sig om svensk natur och naturens betydelse i det svenska samhället. Adil guidar på tre språk: svenska, engelska och albanska. Han guidar nyanlända barn, familjer och studenter om den svenska naturen i Örebro kommuns natur- och kulturresevat. Han utbildar också nya naturguider i Örebro län.

Anna Kettunen arbetar som utbildningschef på SYKLI Environmental School of Finland. Hon ger kurser för lärare, pedagoger och naturvägledare med fokus på lärande för hållbar utveckling och utomhuspedagogik. Anna skriver här om aktivt medborgarskap och delaktighet som verktyg för en hållbar livsstil. Hon är engagerad i det nordiska samarbetet och har varit del i bokens redaktion.

Benny Sætermo har tio års erfarenhet som naturvägledare och arbetar som verksamhetsledare natur vid Besökscenter Nationalpark Nordland. Benny är intresserad av att identifiera de pedagogiska möjligheter som finns i olika teman inom natur- och friluftsliv. Här skriver han om hur man skapar lärande och motivation för att lära genom att stimulera kognitiva processer hos barn.

Brita Homleid Lohne arbetade vid tiden för bokens tillkomst som naturvägledare vid Statens naturoppsyn i Norge på Norskt vildrencenter i Skinnarbu på Hardangervidda. Brita har varit en central aktör vad gäller produktion av material och metoder för naturvägledning om vildren i Norge. Brita har varit engagerad i den nordiska arbetsgruppen för naturvägledning.

Eva Sandberg är biogeovetare och föreståndare för Centrum för naturvägledning vid Sveriges lantbruksuniversitet. Eva arbetar med utveckling och utbildning inom naturvägledning och är särskilt intresserad av hur naturvägledning kan bidra till kunskap och engagemang för naturvård och hållbar utveckling. Hon är engagerad i det nordiska samarbetet och har varit projektledare och redaktör för denna bok.

Jakob Walløe Hansen är anställd som geolog och naturvägledare i *Unesco Global Geoparc* Odsherred. Jakob är intresserad av naturvägledning som redskap för att skapa lokal identitet och förståelse för landskapets betydelse för människans möjligheter till utveckling genom tiderna. Jakob berättar om sitt strategiska arbete med att integrera naturvägledning i geoparkens arbete.

Johnny Skjoldborg Krog är verksamhetsledare och naturvägledare vid lantbruksskolan i Farum och trädgårdarna *Haver til Maver*, i Furesø kommun som tar emot skolor och dagverksamheter. Johnny har varit verksam som naturvägledare sedan 1999. Han är särskilt intresserad av att använda trädgård och lantbruk för att beskriva hur vårt vardagsliv påverkar klimat och natur globalt.

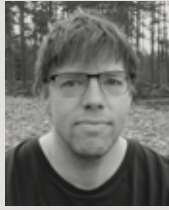
Kajsa Grebäck är verksamhetsutvecklare på Naturskyddsföreningens kansli i Örebro och Värmland. Hon är konstnär, naturguide och har jobbat med det riksomfattande utbildningsprojektet *Närnaturguiderna*. Kajsa har under de senaste åren utbildat naturvägledare med olika modersmål i projekten *Språka mellan tallarna* och *Naturvägledning på olika språk* i samarbete med Örebro kommun.

Kjersti Hanssen är utbildad sötvattensekolog och pedagog. Under sju år arbetade hon som naturvägledare för Statens Naturoppsyn i Namsos. Programmen handlade om vildlax, livet i älven Namsen samt om biologisk mångfald, ekologi och människans påverkan. Kjersti tog med klasser ut i närnaturen och utbildade lärare. Idag är Kjersti verksam vid Miljödirektoratets fiskesektion.

Klas Sandell är senior professor i kulturgeografi vid Karlstads universitet. Klas har forskat om friluftsliv, naturturism och utomhuspedagogik under 25 år samt varit friluftslärlare vid folkhögskola. Han är intresserad av natursyn, humanekologi och landskapsrelationer - till exempel allemansrättens pedagogiska möjligheter för att bidra till en hållbar utveckling.

Lars Hallgren är universitetslektor i miljökommunikation vid Sveriges lantbruksuniversitet. Han forskar om konflikt, samverkan och dialog i naturresurshantering, och är särskilt intresserad av samtalsformer som gör det enkelt för samtalspartners att vara oeniga tillsammans. Lars har också ägnat sig åt kritisk analys av naturvägledningens kommunikationsprocess och planering.

Lasse Thomas Edlev har arbetat som naturvägledare i otaliga sammanhang sedan 1986. Han är intresserad av naturpedagogik, naturmedvetande och naturterapi. Lasse har arbetat som lärare på Naturvägledarutbildningen och har bland annat skrivit böckerna *Natur og miljø i pædagogisk arbejde* (2015) och *Naturterapi - Oplev Naturen – Styrk Livet* (2019).

Lena Fagerwing är marinbiolog, med en examen i fiskeförvaltning från Universitetet i Tromsø med fokus på undervisning som redskap för att minimera ekologisk påverkan från marin turism. Hon har också arbetat i många år för den marina turismindustrin. De senaste sex åren har hon varit projektledare för Stiftelsen Vegaöarnas världsarvsområde (Unesco).

Linda Thelin är naturvägledare vid Rovdjurscentret De 5 stora i Järvsö. Hon brinner för att väcka intresse och engagemang för naturen. Linda har erfarenhet av både praktiskt och strategiskt arbete med kommunikation om djur och natur. I sin artikel beskriver hon hur man kan närma sig naturvägledning i konfliktfyllda frågor och vilka roller en naturvägledare kan ha i det sammanhanget.

Live Solbrækken Danielsen har arbetat som naturvägledare i Statens Naturoppsyn. Hon är särskilt engagerad i närvaron i mötet mellan människa och natur och hur det kan bidra till hållbar utveckling. Hon skriver bland annat om en fredsbyggande pedagogik i förvaltningsplanering som går ut på att arbeta med deltagarnas erfarenhet av vatten som resurs istället för argumentation om rätt och fel.

Maria Aroluoma arbetar som naturpedagog på Finlands naturcentrum Haltias naturskola i Esbo. Marias drivkraft är att skapa möjligheter för ungdomar att få en nära relation till naturen, att förstå hur naturen fungerar och att trivas utomhus. Här ger hon konkreta exempel på hur naturvägledningens målsättningar uppnås vid Haltias naturskola.

Marianne Graversen är naturvägledare på Molslaboratoriet, del av det Naturhistoriska museet i Århus. Marianne är intresserad av kommunikation om biologisk mångfald med barn och vuxna i stora grupper. Hon ger kurser för lärare, pedagoger och naturvägledare. I sin artikel beskriver hon hur en *Bioblitz* kan användas som verktyg för naturvägledning om biologisk mångfald.

Mette Aaskov Knudsen arbetar som verksamhetsledare vid Videntcenter for Friluftsliv og Naturformidling vid Köpenhamns Universitet. Dessutom har hon arbetat i 20 år med utbildning av naturvägledare i Danmark. Hon arbetar särskilt med kursledning och vuxenpedagogik. Mette är engagerad i det nordiska samarbetet och har varit medlem i bokens redaktionsgrupp.

Niklas Cserhalmi är museichef på Arbetets museum, som bland annat stöttar Sveriges drygt 1400 arbetslivsmuseer. Niklas har jobbat som landskapspedagog på Sveriges hembygdsförbund och rest land och rike runt och hållit fältvandringar med fokus på agrarhistoria. Han har skrivit boken *Fårad mark* som ger vägledning till hur historiska kartor kan användas för att tolka det nutida landskapet.

Ole Sørensen är utbildad lärare och naturvägledare på Odder Museum och koordinators för det Kulturhistoriska nätverket för naturvägledare i Danmark. Ole ansvarar tillsammans med Thomas Larsen Schmidt (se nedan) för fortbildning för nätverkets medlemmar. Ole är amatörornitolog, har varit intresserad av kulturhistoria hela livet och brinner för vägledning i kulturmiljöer.

Poul Hjulmann Seidler är projektledare vid Videncenter for Friluftsliv og Naturformidling vid Köpenhamns universitet och arbetar bland annat som kursledare och lärare vid Naturvägledarutbildningen. Poul arbetar med metodutveckling, undervisning och handledning samt med specialpedagogik och terapi med naturen som en arena.

Riitta Nykänen arbetar som specialplanerare på Forststyrelsen i Kainuu. Hon betonar betydelsen av att biologisk mångfald är grunden för allt liv. Ett viktigt mål för all natur- och miljöutbildning är enligt Riitta att människor känner till och uppskattar mångfalden. Hon skriver också om de skyddade områdenas betydelse för naturvägledning och människors välbefinnande.

Sanna Koskinen är expert i miljöpedagogik hos Världsnaturfonden (WWF) i Finland. Sanna är i grunden förskollärare, utbildad inom miljövård och doktorerade i miljöpedagogik med avhandlingen *Children and Young People as Environmental Citizens*. Hon har över 20 års erfarenhet som utbildare inom miljöpedagogik och är expert på delaktighet och egenmakt (handlingskompetens).

Silja Sarkkinen arbetar som utbildare för SYKLI Environmental School of Finland. Silja är biolog med mångsidig bakgrund inom natur- och miljöområdet. Hon ger kurser för lärare, pedagoger och naturvägledare med fokus på lärande för hållbar utveckling. Silja skriver här om aktivt medborgarskap och delaktighet som verktyg för en hållbar livsstil.

Simon Høegmark är chef för naturvägledning och didaktisk utveckling på *Naturaman* i Svendborg. Han är utbildad lärare och naturvägledare, med examen i naturvetenskap samt idrott och hälsa. Simon har utvecklat de så kallade *vildmandskurserna*, som erbjuder rehabilitering genom naturterapi med naturen som medbehandlare. Målgrupp är män i kris (stress, ångest och depression).

Thomas Larsen Schmidt arbetar sedan 2018 som nationell programansvarig för DGI Outdoor där han driver arbete för ökad tillgänglighet till natur för idrotten. Dessförinnan var som ansvarig för naturvägledning, projekt och fondansökningar i Aamosens naturpark. Tillsammans med Ole Sørensen (se ovan) koordinerade han det Kulturhistoriska nätverket för naturvägledare i Danmark.

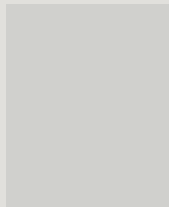
Tine Nord Raahauge arbetar som naturskolelärare vid Slagelse Naturskola. Tine är särskilt intresserad av hur naturen och naturvägledningen kan bidra till att skapa "berättelserum" för deltagarna. Hon skriver om betydelsen av att naturvägledaren stöttar sina deltagare i att själva skapa och reflektera över berättelsen om dem själva och naturen.

Tomas Carlsson är projektledare, producent, "interpretör" och naturberättare hos berättarkompaniet Fabula Storytelling. Han har under många år varit aktiv som fågelguide och förordat interpretation som förhållningssätt till kommunikation i natur- och kulturarv i Sverige. Tomas har ett förflutet som pedagog och folkbildare på bland annat Riksutställningar.

Torfinn Rohde är koordinator för *Världsarvet Röros bergstad och Circumferensen*. Han har arbetat med natur- och miljöförvaltning i många år och var chef för sektionen för naturvägledning hos Statens Naturöppsyn 2010 till 2017. Torfinn är intresserad av natur- och kulturvägledning som verktyg för genomförande av miljöpolitiken, är engagerad i det nordiska samarbetet och medlem i bokens redaktionsgrupp.

Du som läser den här boken är den trettionde författaren. I slutet av boken hittar du några rader för dina egna anteckningar och reflektioner. Vi hoppas att du är en av dem som vill vara med och ta naturvägledningen i Norden vidare mot framtiden.

1 NATURVÄGLEDNINGENS ROLL OCH VÄRDEGRUND

TORFINN ROHDE

Naturvägledningens värdegrund och roll i samhället hänger ihop med framväxten av idéerna om behovet av skydd av naturområden, fauna, flora och naturminnesmärken, men har starka rötter också i arvet efter Linnés systematisering av arterna, romantikens längtan tillbaka till naturen och friluftslivets krav på aktivitet i natur.

Från tidig medeltid handlar skyddet av natur om resursförvaltning av jaktbart vilt, fisk och skog. Förbud mot fångstmetoder som gropar och nätfiske i älvar med lekplatser hör vi om redan på 1200- och 1300-talen. Regleringar för skogsavverkning infördes på 1500-talet både i Norge och Sverige som en reaktion på rovdrift knuten till timmerexport och gruvdrift. Inte minst i Danmark blev allt större delar av landet uppodlade och förvandlade till betesmark så att skogarna försvann. När *Fredsskovforordningen* infördes 1805 var bara några få procent av landet täckta av skog.

På 1700-talet slog filosofen Jean-Jacques Rousseaus (1712–1778) idéer igenom i Europa och Norden och den orörda naturen blev en viktig del av innehålllet i den romantiska tidsepoken. Att ta vara på något av det sköna och orörda för dess egen skull och för att tillfredsställa människans längtan efter upplevelser blev en ny ingång till skyddstanken. Vid slutet av 1700-talet och början av 1800-talet utvecklades också ett friluftsliv i överklassen och för besökare från andra länder. Den norska turistföreningen instiftades 1878 och Svenska turistföreningen 1885 – båda med syftet att människor skulle tycka om naturen, särskilt fjällområdena.

Med industrialismens framväxt följde en mer rationalistisk natursyn. Naturen skulle tas i bruk i utvecklingssyfte. Utnyttjandet och pressen på naturresurserna ökade ytterligare och särskilt forskare inom naturvetenskapen var bekymrade över ödeläggelsen av naturen. Geologen A.E. Nordenskiöld i Sverige, fysikern H.C. Ørsted i Danmark och botanikern F.C. Schübeler i Norge är exempel på framträdande vetenskapsmän som engagerade sig i naturskyddsfrågor.

Sverige fick sin första naturskyddslag 1909. I Norge kom motsvarande lag 1910, i Danmark 1917 och i Finland 1923. Vid samma tid grundades ideella föreningar för naturskydd. Svenska naturskyddsför-

Naturskyddsföreningens
ordförande Rutger Sernander
på besök hos Värnamo
Hembyggsförening 1934.
Foto: Naturskyddsföreningen

eningen var först 1909, Danmarks bildades 1911, Norges 1913 och Finlands 1938.

Både naturskydds- och turistföreningarna hade förmedling av kunskap om natur och landskap som viktiga formuleringar i sina verksamhetsidéer. Den europeiska upplysningstraditionen med tron på människans rationalitet, förmåga att lära och fatta välgrundade beslut möttes i organisationernas stadgar med längtan tillbaka till naturen.

Från USA och Tyskland kom idéerna om inrättandet av nationalparker. Världens första nationalpark, Yellowstone, inrättades i USA 1872. Henry David Thoreau (1817–1862) med sin bok *Walden*, och John Muir (1838–1914) som var den som omsatte idéerna till faktiskt skydd, var de stora inspiratörerna. I Norden och Europa fick dessa idéer först genomslag i Sverige och nio nationalparker inrättades redan 1909, däribland Sarek och Abisko.

Andra former av naturskyddsarbete dominerade i grannländerna och Finland fick sina första nationalparker först 1938, Norge 1962 och Danmark 2007.

Naturvägledningens värdegrund och utveckling

Det moderna naturskyddet baserar sig på fyra grundpelare. Naturvägledning betraktas i naturvårdsförvaltning som ett redskap för att förmedla kunskap, förståelse och engagemang för dessa värden i befolkningen.

Naturen har ett egenvärde

Naturen har okränkbara rättigheter, det vill säga ett skydd mot kränkning. Alla livsformer har en självklar rätt att existera. Människan har inte rätt att utrota arter eller ekosystem. Det har ett värde att veta att en art existerar. Naturens egenvärde bottnar också i en värnrad för livet i sig självt, på religiös eller annan grund.

Naturens nyttovärde

Naturen har ett nyttovärde för människan. Vi är beroende av naturen för mat, för att kunna andas, för material, för vatten, för klimat

I samband med etableringen av de första nationalparkerna växte det fram ett behov av att skapa förståelse för grundläggande principer för naturskydd hos alla som besökte områdena.

och så vidare. Att skydda naturen handlar i slutändan också om att ta vara på grunden för människans liv och överlevnadsmöjligheter på jorden.

Naturen som källa till upplevelser, tillhörighet och lärande

Den nära koppling till naturen som präglar människans förhistoria har satt djupa spår i vårt känsloliv. Vi känner längtan efter att vara i naturen, och naturen är närvarande i våra kulturella uttrycksformer som bildkonst, musik, äventyr och sägner. Allemansrättens starka ställning i de nordiska länderna har också rötter i den betydelse som naturupplevelser har i folks dagliga liv. Både natur och kulturlandskap betyder mycket för människors tillhörighet och identitet. Naturen har alltid betraktats som en arena för lärande.

Naturens ekologiska värde

Naturens ekologiska värde handlar om samspelet i ekosystemet och är ett uttryck både för artmångfalden, samspelet arter emellan och de ekologiska processer som också inkluderar abiotiska faktorer. Det ekologiska värdet är av stor betydelse för människorna genom att det bidrar till att upprätthålla naturens produktion av varor och tjänster (ekosystemtjänster). Både naturliga ekosystem och människoskapade ekosystem (kulturlandskap) omfattas.

Naturvägledningens betydelse för naturvården

I samband med etableringen av de första nationalparkerna växte det fram ett behov av att skapa förståelse för grundläggande principer för naturskydd hos alla som besökte områdena. I USA etablerades begreppet "interpretation" (tolkning) för metodiken i den här typen av kommunikation.

Interpretation används både om natur- och kulturvägledning. En modern definition lyder: "Interpretation är ett förhållningssätt

till strategisk kommunikation med avsikt att utmana deltagarna till att skapa sig egna uppfattningar och att skapa sina egna relationer till platser, människor och verksamheter." (Sam Ham 2013)

I boken *Interpreting Our Heritage* formulerade författaren och journalisten Freeman Tilden (1883–1980) 1957 den grundläggande idén bakom interpretation som: "*through interpretation, understanding, through understanding appreciation, through appreciation, protection.*" Boken har blivit ett standardverk inom interpretation och naturvägledning. Läs mer om interpretation i kapitel 2 och 4.

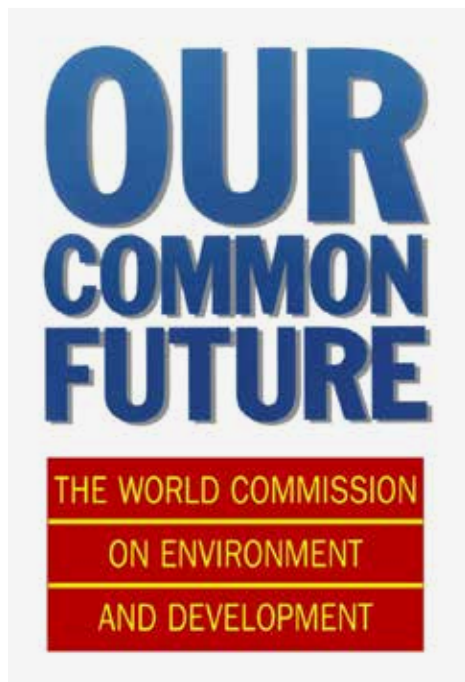
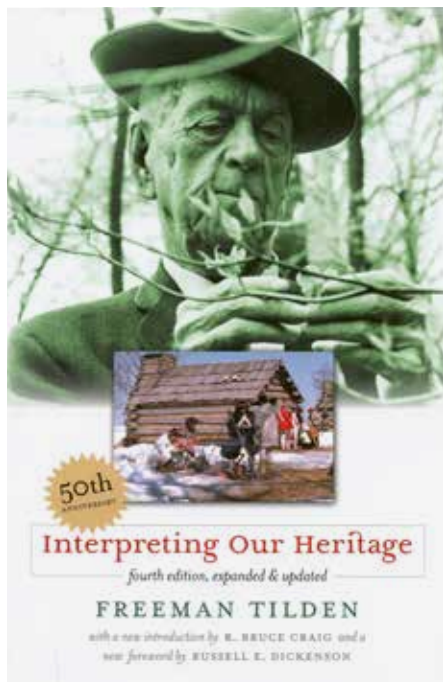
I Norden aktualiserades naturvägledningen i början av 1980-talet som en åtgärd för att kompensera för den urbana befolkningens minskande kontakt med och kunskap om natur och miljö, att lära folk att röra sig hänsynsfullt i sårbara naturområden och att förebygga konflikter mellan friluftsutövare, markägare och yrkesutövare i brukad natur. Allemansrätten står stark i de nordiska länderna, och kunskap om både rättigheter och skyldigheter vid besök i naturen var en viktig del av motivationen för att offentliga aktörer skulle engagera sig i naturvägledning.

Nordiska ministerrådets projektgrupp för friluftsliv lade 1990 fram rapporten "Naturvägledning i Norden". I rapporten formulerades sju delmål för naturvägledning. Dessa mål är fortfarande en viktig del av värdegrunden för naturvägledning i de nordiska länderna.

Naturvägledning ska enligt definitionen:

- Uppmuntra till ett enkelt friluftsliv på naturens egna villkor i överensstämmelse med de nordiska traditionerna.
- Motverka förstörelse och skador på sårbar natur.
- Öka förståelsen för nödvändigheten av naturskydd och miljöskydd.
- Medverka till ömsesidig förståelse mellan dem som brukar natur- och kulturlandskap yrkesmässigt och allmänheten som utövar friluftaktiviteter.
- Öka förståelsen för hur människan har brukat naturen i ett kulturhistoriskt perspektiv.

I Norden aktualiserades naturvägledningen i början av 1980-talet som en åtgärd för att kompensera för den urbana befolkningens minskande kontakt med och kunskap om natur och miljö.

På uppdrag av National Park Service i USA formulerade Freeman Tilden interpretati-
ons grundprinciper
i boken *Interpreting
our Heritage* 1957.

1987 kom Brundt-
landskommissionens
rapport *Our common
future* där begreppet
hållbar utveckling
definierades. Det
har varit en viktig
utgångspunkt för
nordisk naturvågled-
ning sedan dess.

- Sprida kunskap om hur mänsklig aktivitet påverkar det eko-
logiska samspelet.
- Främja en samhällsutveckling i större harmoni med naturen
och naturresurserna.

1987 kom Brundtlandskommissionens rapport *Our Common Future*
där begreppet hållbar utveckling är centralt: "En hållbar utveckling
är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra
kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov."

Handlingsprogrammet från Rio-konferensen 1992, Agenda 21,
kopplar skydd av natur och miljö till ekonomisk och social utveckling
i utvecklingsländerna, samtidigt som de utvecklade länderna måste
hålla igen på sina traditionella tillväxtambitioner och lägga om till-
växten i en ekologiskt hållbar riktning.

Att främja hållbar utveckling blev snabbt en integrerad del av naturvägledningens värdegrund, som därmed vidgade sig från skydd av natur- och kulturvärden till ett mer heltäckande samhällsperspektiv.

I uppföljningen av Rio-konferensen 1992 ratificerade de nordiska länderna bland annat konventionen om biologisk mångfald, klimatkonventionen och Århuskonventionen. Enligt dessa konventioner har staterna en plikt att involvera medborgarna i förvaltningen av natur och miljö genom information om miljötillståndet och processer som möjliggör medverkan i planeringen.

Rätten till miljöinformation är bland annat inskriven i den norska grundlagens § 112

"Alla har rätt till en miljö som säkrar hälsan och till en natur där produktionskapacitet och mångfald bevaras. Naturens resurser ska disponeras utifrån ett långsiktigt och allsidigt perspektiv som tillvaratar denna rätt också för kommande släkten. Medborgarna har rätt till kunskap om naturmiljöns tillstånd och om verkningarna av planerade och påbörjade ingrepp i naturen, så att de kan tillvarata den rätt de har enligt föregående stycke. Statens myndigheter ska verkställa åtgärder som genomför dessa principer."

Samma rätt finns inskriven i den finländska grundlagen § 20:

"Var och en bär ansvar för naturen och dess mångfald samt för miljön och kulturarvet. Det allmänna skall verka för att alla tillförsäkras en sund miljö och att var och en har möjlighet att påverka beslut i frågor som gäller den egna livsmiljön."

Rätten återkommer i den svenska regeringsformen: "Det allmänna ska främja en hållbar utveckling som leder till en god miljö för nuvarande och kommande generationer."

Som en del i de nordiska ländernas genomförande av en modern miljöpolitik har helhetssynen i samhällsperspektivet, generationsperspektivet och befolkningens rättigheter till medbestämmande i miljöförvaltningen också blivit en del av naturvägledningens värdegrund.

Detta avspeglar sig väl i den danska handlingsplanen *Naturveiledning i det 21 århundrade* från 2005, där målen för naturvägledning definieras som:

En hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov.

- Att stärka befolkningens förståelse för natur och biologisk mångfald, samt miljö och kulturmiljö.
- Att stärka befolkningens möjlighet till rekreation och friluftaktiviteter.
- Att främja befolkningens direkta delaktighet i och inflytande över natur- och kulturmiljöförvaltning.
- Att inspirera till en mer hälsosam och hållbar livsstil.

Naturvägledningen idag

Naturvägledningen i Norden var från början först och främst knuten till naturvårdsförvaltningarnas behov av att skapa förståelse för naturskydd, att bidra till befolkningens kunskap om natur och ge möjlighet till goda naturupplevelser. Naturvägledningen har fortfarande denna roll bland annat genom de center för naturinformation och naturum som ofta finns i anslutning till nationalparker eller andra skyddade områden i alla de nordiska länderna.

I gränslandet mot utomhusbaserad undervisning har naturvägledningen också en viktig roll vad gäller att stimulera till kunskapssökande om och upplevelse av natur för befolkningen. Barn och unga i skolorna är en viktig målgrupp för naturvägledning och naturvägledare i alla de nordiska länderna. Både de ideella organisationerna och de offentliga vänder sig ofta direkt till skolelever och lärare. I Danmark satsar man nu till exempel mycket på "uteskola", och naturvägledare har rollen som handledare för lärare vid skolor som är med i satsningen.

De nordiska naturvägledarna arrangerar varje år tusentals öppna naturarrangemang, ofta i form av vandringsturer och aktiviteter som innefattar fysisk aktivitet. Naturvägledningen bidrar därmed också till både fysisk och psykisk folkhälsa. Många arrangemang och aktiviteter vänder sig också till personer som är rörelsehindrade eller har andra funktionsvariationer (syn, hörsel eller neuropsykiatriska).

Naturvägledning kan utöver naturvård bland annat bidra till utomhusbaserat lärande i skolan, folkhälsa, integration, vård och omsorg, turism, dialog och demokratiutveckling.

Alla de nordiska länderna har målsättningar om att använda naturvägledning och friluftsliv som viktiga element i integrationspolitiken. Både de offentligt anställda naturvägledarna i till exempel naturum och ideella organisationer genomför aktiviteter med invandrargrupper som ger både naturkunskap, kunskap om allemansrätten och inblick i den nordiska friluftslivskulturen – samtidigt som naturvägledarna får kunskap om förhållanden i andra länder.

Naturvägledaren har under senare år också fått en funktion inom nya områden, till exempel i omsorgsarbete om äldre eller personer med psykisk ohälsa. Forskning och erfarenhet visar att vistelse i naturen ofta ger positiva stimuli, verkar lugnande och ger energi. Med kombinationen av kunskap om natur och pedagogisk kunskap kan naturvägledaren både arbeta direkt med dessa målgrupper och vara vägledare för omsorgspersonal så att de kan använda natur och naturvägledning i sitt dagliga arbete.

Natur- och kulturbaserad turism är en växande bransch över hela Norden. Här erbjuds natur- och kulturupplevelser gärna som del av ett paket där också övernattnings och mat ingår. Vissa aktörer hyr in personer med kompetens om naturvägledning för att leda turer och arrangemang. Andra tillägnar sig själva kunskap om naturvägledning genom kurser, utbildningar och erfarenhetsutbyten.

Att synliggöra och diskutera tunga eller känsliga ämnen som artutrotning och klimatförändring eller frågor relaterade till olika natursyn, mål för naturbruk eller förvaltningsdilemman är viktigt för många naturvägledare. Ett exempel på det senare är rovdjursförvaltning, där naturvägledarens funktion kan vara att synliggöra kunskap och problemställningar knutna till båda sidor i konflikten. Vägledning om jakt och jaktens betydelse i viltförvaltningen är ett annat fält där naturvägledaren kan balansera olika synsätt och bidra till förståelse mellan parter. I balansgången mellan utövande av allemansrätten och hänsynen till bete på utmark, slitage och underhåll av stigar, regler för eldning och så vidare har naturvägledarna en viktig funktion, både som förmedlare av fakta och regelverk och som rådgivare.

Den europeiska landskapskonventionen (2004), lyfter fram landskapets sociala betydelse och understryker vikten av att människor kan delta aktivt i värdering och förvaltning av landskapet.

Den europeiska landskapskonventionen (2004), lyfter fram landskapets sociala betydelse och understryker vikten av att människor kan delta aktivt i värdering och förvaltning av landskapet.

De nordiska länderna står bakom konventionen och åtar sig bland annat att:

- öka medvetenheten om landskapets värde och betydelse i det civila samhället, i privata organisationer och hos offentliga myndigheter;
- främja delaktighet i beslut och processer som rör landskapet lokalt och regionalt;
- utveckla en helhetssyn på landskapets värden och hållbar förvaltning av dessa;
- utbyta kunskap och delta i europeiska samarbeten om frågor som rör landskapet.

Naturvägledning kan bidra till dessa mål genom samtal om värden i landskapet, om hållbar resurshushållning och om hur natur- och kulturarv i våra nordiska landskap kan förvaltas för framtiden. Ett av naturvägledningens viktigaste uppdrag är att i konventionens anda bidra till delaktighet och dialog, demokrati och egenmakt hos dem som vill vara en del i en sådan utveckling.

LÄS MER

Berntsen, B. (2011) *Grønne linjer – natur og miljøvernets historie i Norge*. Unipub.

Centrum för naturvägledning. (2009) *Naturvägledning i Sverige – en översikt*. Institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet.

Europarådet. (2004) *Den europeiska landskapskonventionen* <https://www.coe.int/en/web/landscape/home>

Louv, R. (2008) *The nature principle*, Algonquin books.
Nordiska ministerrådet. (1991) *Naturvägledning i Norden*.

Olsen, S. (2015) *Kampen om Danmarks natur*. Gads Forlag.

Tilden, F. (1957) *Interpreting our Heritage* Chapel hill: The University of North Carolina Press.

World Commission on Environment and Development. (1988) *Our Common Future*.

NATURVÄGLEDNING SOM DEL I NATURVÅRD

RIITTA NYKÄNEN

Människans relation till natur utvecklas i växelverkan med naturen. Naturupplevelser kan öppna sinnen för naturens värde och betydelse som livgivande miljö. Riita Nykänen skriver här om de skyddade naturområdena som resurs för naturvägledning och möjligheten att skapa bestående relationer till naturen.

Människan är helt beroende av naturen. Jordklotet med alla sina processer tillhandahåller livets villkor: luft, vatten och näring, råvaror för industrin, energin vi behöver och grundstenarna för vårt kulturella liv. Att värna om naturen och dessa funktioner är viktigare än allt annat.

Att skydda vår livsmiljö blir allt viktigare i takt med att hoten mot den ökar. Att värna om naturens mångfald, dess arter och naturliga miljöer är grundläggande för en värld i livsdugligt skick. För att vi ska kunna skydda naturen med alla dess funktioner måste den uppfattas som viktig. Vi behöver också kunskap om hur vi kan leva enklare och förbruka mindre energi och resurser. Det är en förutsättning för att kunna skydda naturens mångfald.

**"Naturen är
ju allt!"**

Jussi Huovinen, lantbrukare,
traditionell sångare och
instrumentbyggare

För att vi ska kunna skydda naturen med alla dess funktioner måste vi uppfatta den som viktig.

Foto: Unsplash

Människors handlingar styrs av våra inre föreställningar, och vad vi anser att vi behöver styrs också av dessa föreställningar. Vad vi vill ta ansvar för beror på hur vi uppfattar världen och vad vi tycker är viktigt. Kunskap räcker inte för att verkligen ändra tankesätt, inte ens då vi är säkra på hur saker och ting ligger till. Det som behövs för att människor ska ta personligt ansvar är, till största delen kopplat till våra känslor. Vilja, mod och att faktiskt agera kommer från en vilja att ta ansvar och att bry sig om.

Människans förhållande till naturen

Kunskap och känslor fungerar aldrig helt separat, även då man gör sitt bästa för att skilja dem åt. Engagemang är i grunden en emotionell process, även om den naturligtvis inte uppstår utan kunskap som har omvandlats till förståelse.

Ansvarsfullhet bygger på känslighet inför vår omvärld, på nyfikenhet och på att bry sig om: på kunskap som går att använda och på en övertygelse om att vad jag gör och sysslar med har betydelse. Ansvarstagandets ingredienser går att tillägna sig på många sätt. En väl beprövad väg till målet börjar i en knoppande skog full av fågelsång.

Människans relation till naturen byggs upp i växelverkan med naturen. Saknas denna växelverkan upplevs naturen kanske som något främmande, ointressant och utan betydelse eller värde. Motiv för att ta naturen i beaktande då man gör olika val i livet uteblir.

Den som rör sig i naturen utsätts för livets grundläggande element: vind, regn, hunger, fysisk utmattning och landskapets förändringar och att man måste ta hand om sig själv. Upplevelser som dessa öppnar sinnet för naturens värde och betydelse som livgivande miljö. Den som gång på gång möter naturens utmaningar är sannolikt mer beredd att verka för naturens väl än den som inte gör det. Erfarenhet förädlas till kunskap och kanske till visdom och ansvarstagande. Bra naturvägledning kan bidra till detta relationskapande.

Vårt förhållande till omvärlden styr, bland annat, hur vi använder vår tid samt hur vi konsumerar. Ju mindre vi förverkligar oss själva genom att konsumera, det vill säga att förbruka fysiska resurser, desto mer sparas naturresurser och diversitet. Naturvägledning kan bidra till att människor kritiskt utvärderar sina konsumtionsvanor. Skyddade naturområden är en viktig resurs för naturvägledning och för att forma bestående naturrelationer.

“Vi kan inte fungera utan kunskap, men vi vill inte fungera utan känslor.”

Arne Næss

Skyddade naturområdets värde och mångfald

I naturreservat och nationalparker skyddas inte bara naturens mångfald, ekosystem, biotoper och habitat för en mångsidig artrikedom. Här bevaras livsmiljöer för de sällsynta och utrotningshotade arterna och för arternas inre diversitet, vilket i sin tur stärker både arters och hela ekosystemets bärkraft mot förändringar i miljön. De är också viktiga som genbank, genetisk mångfald är en avgörande resurs för människosläktets framtid. Områdena måste vara vidsträckta nog för att naturens egna processer ska fungera utan störningar.

De skyddade områdena och deras omgivningar erbjuder ekosystemtjänster såväl för människan – som för alla andra som ingår i ekosystemet och reproduktionsområden för djurlivet. Forskningen behöver referensområden där människans påverkan är så liten som möjligt, för jämförelser när man studerar hur människan påverkar naturen. I många områden skyddas också biotoper som skapats av människan och andra slags kulturarv. Skyddade områden och den kunskap om naturen och områdenas värden som alla kan ta del av där är en ovärderlig resurs för pedagogik och naturvägledning.

Skyddade områden erbjuder också upplevelser av naturens skönhet. Historien, tystnaden och naturens kraft får många människor att förundras och uppleva känslor av helhet och sammanhang som ofta saknas i de konstruerade miljöerna i vår vardag. Skogen, bergen och havet är en ständig inspirationskälla för både konstnärliga uttryck och vardaglig glädje och kraft.

Landskapet, vädret, årens och årstidernas växlingar och den skiftande naturen gör också skyddade områden till en populär miljö för fysiska utmaningar. En friskare och starkare kropp är en viktig del i många naturupplevelser.

Naturvägledningens betydelse för naturskyddet

Naturvägledning behövs för att begripliggöra hur naturen fungerar och hur den håller människan och allt annat vid liv. Naturen kan fungera som lärare, skolsal och lärobok. Naturvägledaren hjälper

människan att möta naturen: med karta, ordbok och en förståelse för hur allt hänger ihop.

Utflykter i skyddade naturområden erbjuder upplevelser. Naturvägledningens uppgift är att styra människorna till källorna för dessa upplevelser, att bidra till kunskaper och färdigheter: att utsätta dem för naturen, att lära dem att lägga märke till livet, kopplingar, betydelser och hur vi är beroende av naturen. Fungerande ekosystem och artdiversitet kan för oss alla fungera som jämförelseobjekt för brukad eller missbrukad natur, erbjuda upplevelser av skönhet och tystnad samt stärka glädje och hälsa. Naturen själv bjuder in och naturvägledningen inspirerar människor att återvända.

Mångfalden öppnar sig

Livets mångfald (diversitet) bär upp allt liv och de naturens processer som människan behöver. Ekosystemen fungerar inte utan naturens diversitet och när denna minskar hotas även dess förmåga att producera ekosystemtjänster. Naturvägledning på plats i naturen är speciellt viktig för att förstå mångfald och hur den fungerar med de vävar som hänger ihop med varandra. Att uppleva mångfalden samt att med egna ögon se hur naturens mångsidiga växelverkan

NATURVÄGLEDNING KAN BIDRA TILL:

- Ett individuellt upplevelsebaserat förhållande till naturen som stärker förmågan att röra sig i naturen och att njuta, att lägga märke till, bry sig om och söka efter förståelse.
- Naturkännedom, kunskap och förståelse om naturlagarna, förutsättningarna för livet och naturens mångfald.
- Kunskap och insikt om att människan är beroende av naturen.
- Kunskap och insikt om hur människan påverkar naturen samt kunskap och förmåga att reparera de skador som uppstår.
- Ett hållbart och livsbejakande sätt att verka, förmåga att genom sina egna val främja en hållbar livsstil, respekt för arbete och livet.

(Inspirerat av Steve van Matre)

Naturvägledning kan bidra till kunskap och insikt om att människan är beroende av naturen och hur vi påverkar den.
Foto: Ruska Tornista

fungerar kan ge upplevelser av förundran och insikter som motiverar oss att söka efter mer kunskap. Ekosystem i de skyddade områdena är den bästa miljön för detta

Information blir kunskap, kunskap förståelse – med alla sinnen

När vi rör oss i, studerar och vilar i naturen använder vi alla sinnen. Upplevelserna blir rikare, vår inläring går snabbare och stärks. När vi rör oss fungerar det på samma sätt: vi blir mer uppmärksamma och hjärnan behandlar information bättre. Tid och ro i naturen behövs för att konkret ta till oss naturens mångfald och hur den fungerar. Ju mer vi förmår ta in desto bättre kan vi tillämpa vår egen erfarenhet tillsammans med den nya informationen, förstå den och utvärdera den. Konkretisering och tillämpningar är viktiga begrepp inom miljöpedagogik och naturvägledning,

Om ingen märker?

Uppmärksamhet, att lägga märke till och känna igen olika saker är en färdighet som man måste lära sig. När vi rör oss i naturen tillsammans med en skicklig naturvägledare öppnas sinne och själ för det som finns runt oss och vi processar det vi ser. Den stora ström av information som genom alla medier (internet, TV, reklam) tar plats i våra liv minskar vår förmåga att göra observationer, och tär på våra observationers effekt för inläringen. Att vara redo att observera, iaktta och notera gör det möjligt att följa med miljöns tillstånd och förändringar som sker. Det gör det också lättare att fatta beslut om hur och när vi vill handla.

Färdigheter och modeller

Naturvägledning kan erbjuda nya perspektiv på kunskap om natur, inspirera till att göra naturen till fritidsintresse och motivera till naturstudier. Hur naturvägledningen genomförs – vad gäller vägval, transport, mat, struktur, men också hur naturområdet sköts i praktiken – blir modell och förebild för hur besökarna värnar om naturen och ser på dess värde. Den egna naturupplevelse och den kunskap man får ta del av bidrar till att öka förståelsen och uppskattningen för naturvårdsarbetet.

Trygghet, styrka och visdom

I vår tid är kunskap ofta splittrad. Informationen vi nås av är motsägelsefull och allt svårare att urskilja. Naturvägledning som baseras på fakta och kan användas som bas för val och beslut är viktig. Hur den enskilda människan använder sin tid och konsumerar påverkar både direkt och indirekt naturens välmående och diversitet. Av ännu större och långsiktig betydelse är de gemensamma beslut och val vi gör i samhället. För att kunna bidra till och påverka dem i en gynnsam riktning krävs att vi ser kopplingar, sammanhang och har förmåga att överblicka hur olika intressen påverkar beslut som fattas och följderna av dem. Vi behöver vara många som förstår hur naturen fungerar och vad människans påverkan innebär. Det är en förutsättning för ett beslutsfattande som tar naturens värde i beaktande.

Att vara redo att observera, iaktta och notera gör det möjligt att följa med miljöns tillstånd och förändringar som sker.

LÄS MER

Steve Van Matre
1990. Earth
Education: A New
Beginning

ALLT OMKRING OSS ÄR RESULTATET AV SIN EGEN HISTORIA

NIKLAS CSERHALMI

Alla dessa landskap bär på historier som är värda att lyssnas till. Använd berättelserna som ett sätt att väcka intresse för landskapen och öka därmed viljan att bevara och utveckla deras kvalitéer. Ställ frågor till landskapet!

Allt vi har runt omkring oss är förstås resultatet av sin egen historia. Det kanske är en banal iakttagelse, men för tolkning av landskap är den ändå användbar. I det omgivande landskapet, vare sig det är i staden, i industriområdet, i jordbrukslandskapet eller i mer opåverkade områden finns tolkningsbara spår kvar av de händelser som skapat landskapet.

Spåren är resultat av alltifrån uråldriga geologiska processer till politiska beslut fattade i närtid. De nutida landskap vi dagligdags möter kan på så vis liknas vid arkiv där tidsåldrar delar rummet med varandra. Om vi vill förstå mer av förflutenheten i landskapet kan vi ställa frågor och begära svar utifrån det vi möter. Här är all kunskap välkommen och nyttig; geologen, botanikern, ekologen och biologen gör alla landskapet mer innehållsrikt med sina respektive kompetenser. Men också den humanistiskt inriktade historikern har mycket att bidra med.

Människans hand i landskapet

Människans påverkan på landskapet blir som vi vet allt kraftfullare för varje tekniksprång. Men detta är ingen ny historia. I de nordiska landskapen ser vi idag tolkningsbara spår av i princip alla stora teknikförändringar som ägt rum sedan våra länder togs i besittning: stenålderns permanenta bosättningar kopplade till framväxande jordbruk, bronsålderns åkrar formade av oxar och årder, järnålderns slätterlandskap möjliggjorda av lien, medeltidens diken möjliga att gräva tack vare den järnskodda spaden eller dagens helt stenrensade åkrar beroende av traktorer och modern teknik. Vi snubblar bokstavligt talat över dessa spår på våra vardagsrundor i landskapet. Om vi ställer frågor finns det många berättelser att upptäcka.

Arbetslivsmuseerna är ett industriellt kulturarv som finns kvar där de en gång skapades. De är del av och har ofta format de omgivande landskapen. Forsviks bruk i Västergötland. Foto: Magdalena Åkerström, Arbetets museum

De industriella lämningarna blir allt mer intressanta för naturvården. På slagghögarna kan miljön likna kalfjällets eller den karga skärgårdens. I de övergivna masugnarna häckar rovfåglar.

Utanför jordbrukets sfär har människan avsatt tolkningsbara spår i de nordiska landskapen under nästan lika lång tid. Från järnframställning under folkvandringstid (500 e.Kr.) finns blästerugnar, slagghögar och kolgropar. Masugnar och så småningom hela järnverk och än senare gigantiska industrilandskap växer fram från medeltid till nutid. Om jordbrukslandskapen kännetecknas av sega strukturer där historien är relativt lättåtkomlig så är snabba och mycket omfattande förändringar karaktäristiska för industrilandskapen. Men långa tidsförlopp kan fortfarande vara synliga och tolkningsbara i de mest moderna produktionsytor.

Arbetslivsmuseer – industriellt kulturarv i landskapet

I Sverige har vi en unik folkrörelse i våra arbetslivsmuseer där eldsjälar jobbar med att bevara det lokala industriella kulturarvet. Arbetslivsmuseer har en sökbar databas där 1 450 arbetslivsmuseer presenteras. På samma sätt som andra företeelser i landskapet kan arbetslivsmuseerna ses som efterlämnade spår av verksamhet som gör det möjligt att tolka och förstå det som ägt rum på platsen. Arbetslivsmuseerna finns idag kvar där de en gång skapades. De är därmed en del av sina landskap och har också i mycket hög omfattning skapat de omgivande landskapen. Ett tydligt exempel är järnverkens kollador, gigantiska rödmålade lager för träkol och de kolningsgropar som omger hyttor och verk i de stora omlanden (omgivningarna).

De industriella lämningarna blir allt mer intressanta för naturvården. På slagghögarna kan miljön likna kalfjällets eller den karga skärgårdens. I de övergivna masugnarna häckar rovfåglar och de vattenfyllda gruvhålarna blir paradiset för biologisk mångfald.

Alla dessa landskap bär på historier som är värda att lyssnas till. Som naturvägledare kan du använda berättelserna som ett sätt att väcka intresse för landskapen och därmed öka viljan att bevara och utveckla deras kvaliteter.

VILDRENNEN SOM VÄGLEDARE

BRITA HOMLEID LOHNE

Vi går långt tillbaka i tiden, till den tid då inlandsisen låg nere över Tyskland, och isen var i färd med att smälta. Det var då grödan trängde sig upp ur marken, nödvändiga spiror som blev mat för de djur som följde iskanten norrut. Efter djuren följde människorna, som var beroende av dem. Nu ska vi röra oss i spåren av vildrenarna.

Vad hade människan med sig på vandringen norrut? Det har visat sig att de hade med sig redskap som kammar och skedar, och dessutom saker för utsmyckning. Otroligt fina mästerverk då även bruksföremål dekorerades. Skinn från renen var klädnaden. De hade med sig redskap som pilar, fiskekrokar, spjutspetsar och pilspetsar. Saker för utsmyckning som nålar och skinn.

Vi är på högfjället i Hardangervidda och vi kan ana djur långt i fjärran. Vi ska dock inte röra oss efter renarna, de ska få gå ifred. De behöver all den mat och ro de kan få tillgång till under hösten och

Vildrenen är ett självklart tema för naturvägledning på Hardangervidda. Där finns också ett av Norges vildrenscenter med utställning och information.
Foto: Olav Strand

vintern. Därför låter vi djuren vara ifred för oss nu när hösten gör sitt intåg! Det är också jakttid med mycket oro för djuren. Därför ska vi inte störa dem i onödan. Med en bra kikare eller en tubkikare kan man ändå ha turen att få se dem på långt håll.

Denna dag har vi med oss en skolklass med elever från högstadiet i närheten, 25 elever och två lärare. De har fått åka buss några mil för att komma upp på fjället. När bussen kommer med eleverna möter de den kalla luften på Skinnarbu och gnuggar sömnen ur ögonen. De har kommit för att delta i en aktivitet där renen ska stå i fokus.

Höstluften är kylig och vi sätter oss ned runt brasan en liten stund. Lite värme i kroppen och lite varmt i koppen kan göra gott innan vi kommer igång. Det finns tid för en brödskiva också innan vi startar vandringen. Vi ska förbereda gruppen på vad de ska vara med om den här dagen. En fråga kommer snabbt: "Får vi se renar?" Det vet vi inte, men har vi tur så kan det hända! Vi hoppas i alla fall att eleverna tillägnar sig mesta möjliga kunskap om renar denna dag – om renens biologi och renens utmaningar. Det får gärna komma aktiva och tysta frågor under vägen!

Alla gör sig redo och eleverna får med sig varsitt renskinn att sitta på. Då är eleverna nöjda och glada och vandringen kan starta längs stigen. Den blir brantare och brantare vartefter och snart passar det bra att "stanna och hämta andan". Vi har kommit ganska högt och ett vackert landskap breder ut sig. En utsikt man bara måste njuta av. "Det är fint om ni kan placera era skinn i en ring och sätta er så att alla kan se och höra." Svetten rinner och vattenflaskorna kommer fram, härligt med några klunkar vatten.

Vi ska ha några aktiviteter under dagen och en av dem tar vi nu. Det handlar om renens biologi. Vi har påsar av säckväv, fyra stycken, och dessa ska cirkulera i ringen. I varje säckvävspåse finns det ett eller flera objekt från renen. Uppgiften är att identifiera föremålen genom att sticka ned handen i påsen och känna på det som ligger där. De ska också, utan att säga vad som ligger i påsen, kunna beskriva objektet så att de andra också kan få en idé om vad det kan vara.

"Kom ihåg att ni inte ska titta i påsen, bara känna utanpå. Ta lite tid och tänk på hur ni ska presentera det som ligger i påsen."

Redskap gjorda av
horn och lårben.
Foto: Heidi Vognild

Objekt 1 Käke från en ren

Vad har eleverna att säga om den här käken? Den är ganska hård och den har många tänder. När vi räknar hur många tänder renen har i munnen visar det sig att vi människor har samma totala antal tänder som renen. Det vill säga 32 tänder, också för renen. De är dock inte placerade på samma sätt som hos oss människor.

Om vi tittar framtill i djurets underkäke ser ni att det finns åtta smala tänder framtill. I överkäken framtill finns det inga tänder. Det är bara en broskplatta med hinnor som djuret kan beta mat med. Med åtta smala tänder fram får djuret snabbt upp mat från det som växer på fjället. Tänderna slits ganska snabbt för de får med sig sand och småstenar när de äter. Småstenarna sliter ned renens tänder. Den vanligaste dödsorsaken hos renen är nedslitna tänder.

Objekt 2 Renens fäll

Denna säck verkar också intressant för eleverna. De har upptäckt att säcken innehåller en bit av en fäll. På baksidan av fällen har en kvadratcentimeter ritats in. Den ska tydliggöra hur många täckhår

och ullhår renen har. På en kvadratcentimeter ryms 700–800 täckhår. På samma kvadratcentimeter finns det några tusen ullhår.

Fällan är härlig och man kan använda den som underlag, mjuk att sova på ute.

Tjurhorn och klövar
från renen.

Foto: Are Endal
Rognes

"Ni sitter ju på renfällan nu så ni kan studera fällarna lite närmare. När ni känner på de här fällarna kan ni nog föreställa er att renarna är väl isolerade."

Objekt 3 Renens klövar

Renens klövar har många funktioner, speciellt vintertid. Djuret kan använda klövarna till att gräva i snön för att få upp mat. De kan också spreta med klövarna så att de bär bra över snön. Vi ser tydligt här att renen är född med snöskor. Blir det mycket snö och kanske flera lager med is nere i snön, så kan det bli svårt att skrapa fram

mat. Renen har kraftiga klövar och de är bra att gräva med, men is kan vara svårt. De kan också sänka värmen i sina underben för att spara på värmen, som helst ska vara två grader inne i underbenen.

Objekt 4 Renens krona

Det sista objektet är kronan. Hos vildrenen har både ko och tjur horn. Det är så att tjurarna tappas kronan efter parning på hösten. Korna, däremot, behåller kronan ända tills kalvarna är födda på våren. Då har tjurarna mist kronan och då är det korna som är chefer på vidderna!

Kronan växer förhållandevis snabbt. Som snabbast kan den växa två centimeter om dagen.

Vi packar ihop och knatar vidare längs stigen. Vi följer ett djurspår vidare upp till en jordrygg med många olika arter av lavar. Eleverna lägger sig i en stor ring som en avgränsning runt vildrenens betesområde, "sommar- och vinterbete". De får en introduktion till hur vildrenen nyttjar vidderna under de olika säsongerna beroende på var och hur "tallriken" ser ut i de olika områdena. Det beror också på var korna väljer att kalva.

Efter en dag i vildrenens fotspår har skolbarnen fått mycket kunskap och en närmare relation till renarna.
Foto: Brita Homleid Lohne

Eleverna bidrar med sin kunskap om lavar, men det som väcker frågor hos dem är när de får höra att lavar bara växer några få millimeter om året. Det vill säga att om den lav vi har innanför ringen betas ned idag kommer det att ta uppemot 30 år innan den har vuxit till dagens nivå igen.

Detta ger perspektiv på både den långa tid lavar behöver växa och på varför renen har behov av stora arealer att beta på.

Efter aktiviteten med lavar och bete utvidgar vi cirkeln till ett större område och lägger ett längre rep som ram kring "vildrenarnas livsområde". Eleverna ska vara renar inne i detta område och känna lite av djurens utmaningar på fjället i form av barriärer och mänsklig aktivitet.

Innan vi startar med aktiviteten får eleverna berättat för sig följande:

Renen har under sin flera tusen år långa historia på fjället utvecklat ett rörelsemönster baserat på hur djuret utnyttjar resurserna i landskapet. Till följd av variationer i topografin "kanaliseras" renen genom landskapets naturliga linjära strukturer på sin vandring efter mat. Vattendrag, dalfåror och långa fjällsidor styr i hög grad vildrenens rörelsemönster och den kan gå långa sträckor längs dessa innan den finner ett ställe att korsa.

Människorna har använt sig av detta historiskt då de satte upp små stenar i rad som staket in mot fångstgropar. Dagens renar har fortsatt med detta nedärvda rörelsemönster. Vägar, kraftledningar och mänsklig aktivitet kan av renen uppfattas som barriärer och störningar.

Med detta som bakgrund grupperas eleverna som kor, tjurar och kalvar och börjar vandringen inne i sitt "livsområde". De blir ganska snart avbrutna av vägledaren med följande kommentar: "Kommunen har fått in en ansökan för behandling där sökanden vill ta grusmassor från sin egendom och använda dem till en ny gårdsväg. Han ansöker samtidigt om att få anlägga en väg in till grustaget som ligger inne i renens livsområde. Kommunen ser med välvilja på ansökan och ger tillåtelse. Den begärda vägen fick ja på första försöket."

"Renarna" ränner vidare runt i området, nu något mer avgränsat. Några av dem vågar korsa den nya vägen, medan andra letar efter en alternativ passage.

"Ska vi öppna för stugbygge! Det är klart", säger någon, medan andra vill vara lite mer restriktiva. Det finns många dilemman. Markägaren ansöker hos kommunen om tillåtelse att sätta upp 40 stugor – med möjlighet att uppföra 20 stugor till. Flera markägare vill gärna se mer folk i området, antingen det blir stugfolk eller genererar fler bofasta. De flesta i bygden tycker det är bra, medan andra tiger still för att behålla lugnet. Förvaltningen av vildrenen och dess livsområde bör stå i centrum.

Nu har den levt på Hardangervidda i generationer utan att de långa linjerna har brutits. Renen kommer antagligen fortsätta att leva så framöver.

När vildrenen används i vägledning och undervisning ger det en extra stark dimension i vägledningen. Som ni har sett använder vi objekt från renen. Det kan vara klövar, horn, fällar, käkar, tänder och annat.

När vi nu sätter in renen i ett erfarenhets- och lärandeperspektiv har vi redan känt fara i kroppen. Renarna i sina flockar lär sig kontinuerligt när de är på benen och när de vilar. I flockarna kan man se att ledarrenen ser till att det sker gång på gång, och antagligen glömmer de inte något av det de har upplevt. Ute på fjället kommunicerar renarna med varandra, med speciella ljud från klövar och/eller ben.

För den som vill använda vildrenen som fenomen finns en uppsjö av tillvägagångssätt. Om vi låter renen vara närvarande hela tiden, och bjuda på sig själv i form av diverse objekt och berättelser kan vi skapa en levande relation till den utan att faktiskt möta den. För hur lär vi egentligen? Bra objekt kan vara till god hjälp. Ett annat är att som i detta exempel röra oss i renens landskap, vandra i dess spår en stund och lära som renarna lär.

VAD HÄNDER INNE I OSS DÄR UTE?

LIVE SOLBRÆKKEN
DANIELSEN

När jag arbetade som naturvägledare för Statens natur-
oppsyn ställde jag mig följande fråga: Hur kan vi på bästa
sätt förmedla värdet av naturupplevelser? För att få svar
intervjuade jag människor om deras naturupplevelser. Här
är kärnan av det jag fann.

En spindel hade spunnit en tråd mellan två skott av druvfläder. Det
var tidigt på morgonen. Solen lyste på daggen som hade fäst sig i
spindelväven. Vinden tog tag i kvistarna och spindeltråden sträckte
ut sig och drog ihop sig i takt med rörelserna. Den brast inte. *Tänk
att en så tunn tråd kan vara så stark och inte brista!* suckade jag.
Det blev plötsligt lättare att tänka på alla bollar jag hade i luften
på den tiden.

Vilken betydelse har egentligen sådana naturupplevelser av spin-
deltrådar, lägereldar eller stilla vatten? Forskningen har gett många

Naturen har en
universell och djup-
gående betydelse
som är undervärde-
rad i vår kultur.
Foto: Unsplash

svar på de positiva hälsomässiga effekterna av naturen. Känslor av depression kan minska, produktionen av hälsofrämjande hormoner ökar, humöret stiger och blodtrycket förbättras. Det går alltså inte att göra skillnad mellan den inre och den yttre upplevelsen av natur.

Men forskningen ger också upphov till en del frågor. Har vi alla förmågan till att verkligen uppleva naturen? Vad händer egentligen inne i en människa som upplever natur? Och har alla ett sådant behov? Natur är positivt för hälsan, slår forskare fast. Men måste förmågan att verkligen uppleva naturen tränas upp? Flera propositioner till Stortinget och rapporter slår fast att vi behöver underlätta

Det är en utmaning att förklara betydelsen av naturen. Särskilt de minst handfasta sidorna av den.
Foto: Torfinn Rohde

för – och vägleda folk i – friluftsliv så att fler får mer och närmare kontakt med naturen.

Jag har tänkt mycket på min uppväxt och hur det har påverkat min relation till natur. På sistone på min far. Enligt min mamma hade han alltid varit en fåordig man som kommunicerade lite. Jag minns det inte så. Vi var mycket ute i naturen tillsammans. Han bar mig på armen och vi gick tätt ihop, och jag minns att jag förstod hans förhållande till naturen. Nu känner jag att han kommunicerar med mig utan ord. Så som en far och dotter kan. Kanske är det därför jag har blivit intresserad av upplevelserna naturen kan ge oss, också de upplevelserna jag får direkt in i kroppen och inte har något språk för att förklara?

Essensen av att vara människa

Naturen ser ut att beröra något i människans grundfunktion. Och kanske är det så vi är skapta? Det är ju bara under de senaste generationerna vi har levt så avgränsat från naturen. Vårt nervsystem är kanske biologiskt kodat för att hämta inspiration och "näring" från naturen, för att hålla vårt känsloliv friskt. Per Espen, en av dem jag intervjuat, uttryckte det så här:

"Jag får in väldigt tydliga signaler från naturen, som en radio. Om jag befinner mig i radioskugga för länge så kan jag bli grinig och irriterad och sur och ledsen, och luddig. Jag hamnar utanför frekvensen."

Intervjuerna gav mig bekräftelse på det många har beskrivit för mig. Men så hände det något oväntat. Jag kände att jag var i färd med att plocka isär något mycket personligt och värdefullt hos dem jag intervjuade.

Det var något jag inte fick tag i. Logiken och den analytiska kartläggningen kom till korta. Alla letade efter ord. Eirik sa så här:

"En örn svävade 40 meter ovanför mig i Jotunheimen en gång. Det var väldigt speciellt. Du satt liksom inte där på ett

stenröse. Det var faktiskt något som skedde där och då. Jag förstår inte helt vad det var, jag kan inte definiera det. Något som är människan förunnat att uppleva på något sätt."

En väsentlig del av upplevelsen skedde nämligen med ett tyst språk. Något upplevdes, men ingen kunde helt och hållet formulera vad det är. Det tysta språket uppstår när vi öppnar våra sinnen och vågar lyssna bortom det vi har utvecklat ord och logik för.

Sinnenas magi

Vi har flera sinnen som vi inte använder på kontoret eller i stan. Dessa är dörröppnare för naturupplevelser. Jag har i vuxen ålder lärt mig att lukta mig till att en älg nyligen har passerat på stigen. Tidigare använde jag knappt luktsinnet när jag var ute. Emma sa att hon inte gick ut ordentligt om hon inte använde sinnena. Luktsinnet och kroppskontakt var viktigt för henne:

"Det första jag kände då jag kom in i skogen var doften. Det är som att dyka i havet, en känsla av tillhörighet och att vara en del av något. Det var en helt annan upplevelse att gå barbent och ha direktkontakt med marken. Jag började rysa och kände att det kröp i hela kroppen. Det blev så mycket mer kontakt! Och så är det igång..."

De jag intervjuade förmedlade en sorts biologisk förmåga till djup och närande naturkontakt. Efter intervjuerna blev jag överraskad, ja nästan avundsjuk! på den mångfald av upplevelser som kom fram först när jag började fråga.

En underliggande urton

Två personer delade upplevelser med mig som de aldrig förr hade berättat om för andra, om vad som betydde mest när de var ute. Steinar berättade för mig om "tystnads ljuden" som alltid mötte

honom när han kom ut i Østmarka. Jag hade aldrig hört om detta förut:

"Jag upplever den som en lugn, behaglig, dämpad övergångston från ljuden som skapas av vinden eller liknande. Hur ska jag förklara det... ja, vilken är den blå färgen under den blå timmen? Det är som ett slags underliggande urton i bakgrunden. Jag tror ljudet är något som uppstår från den mångfald som finns av växter och vatten, berg, sten, djur, allt möjligt. Jag föreställer mig – jag säger det för jag vet ju inte – att det skapas ett ljud i det rum där man befinner sig som har alla dessa element i sig. Första gången jag upplevde tystnadsljudet var när jag var på fisketur med pappa som liten pojke. Sedan dess har jag aldrig varit mörkrädd."

När vi hade pratat blev upplevelserna också tydligare för dem jag hade intervjuat. De blev tvungna att sätta ord på något som de förut bara hade känt. Även om många naturupplevelser var personliga såg jag några gemensamma drag. Naturen väckte ett slags symbolspråk. Hur känns det att se en soluppgång? Symbolspråket triggar något i oss. Eld, vatten, fjäll, spindelväv och blommor kan väcka associationer.

Sitter som en sten

Söker sig många ut i naturen för att låta sig inspireras av en biologisk ur-rytm som har försvunnit i dagens snabba massproduktionssamhälle? Julie använde naturen för att komma i kontakt med något tidlöst och för att bemästra vardagen. Hon tyckte särskilt mycket om att sitta på ruinerna av en gammal fornborg i skogen.

"Det är ett mellanrum som egentligen inte är helt verkligt. Där jag får lov att bara sitta och nästan inte vara. Det finns ingen gräns mellan mig och det

**Jag bara sitter
på stenen och
känner mig som
en sten som är
här i en evighet.**

jag sitter i. Jag bara sitter på stenen och känner mig som en sten som är här i en evighet och bara lägger märke till dem som går förbi. Men jag är inte mig själv som vardagsperson. Tid är ett tema i min vardag, jag har aldrig tillräckligt (skrat-tar till). Jag har barn, man, hus, jobb, djur, scoutgrupper och ditt och datt. Men när jag stänger av så stänger jag av fullständigt. Sedan jag var liten har jag liksom aldrig gett upp att bli en sten."

Att röra och känna
på naturen under-
lättar vårt lärande.
Foto: Helge
Søfteland

Var de upplevelser som berättats för mig representativa för folk i allmänhet? Jag hade valt människor jag kände till som var i naturen regelbundet och som kunde dela personliga tankar. Trots denna möjliga felkälla vågar jag påstå att det finns en universell och djupgående betydelse av naturen som är undervärderad i vår kultur. Och jag är inte ensam om det.

In i tiden

Jag är klar över att många kommer att tycka att naturupplevelserna jag har beskrivit kan verka lätt märkliga, romantiska eller ovanliga. Det är en utmaning att förklara betydelsen av naturen. Särskilt de minst handfasta sidorna av den.

Klimat- och miljödepartementet har lagt fram en rapport om ekonomisk värdering av de värden naturen ger (NOU 2013). De drar slutsatsen att det inte är möjligt att bestämma ett värde i kronor och ören på allt, som till exempel naturupplevelser.

Den amerikanske författaren Richard Louv introducerar naturen som "vitamin N". Han menar att den kan bidra till att återupprätta psykisk och mental obalans så att man återupplever mening med livet. Forskarna på Sveriges lantbruksuniversitet i Alnarp har forskat på sensoriska trädgårdar som terapiform, där över 60 procent av långtidssjukskrivna kommer tillbaka till arbete. De förklarar att naturens strukturer sänder signaler till vårt sinne som drar igång medvetna och omedvetna processer i oss.

Biologen Edward O. Wilson menar att vi har en genetiskt betingad kärlek till naturen. Den har vi utvecklat naturligt genom flera tusen år i kontakt med naturen som en konsekvens av evolutionen (biofilihypotesen). Han menar att vårt sinne är utvecklat för att känna natur, och att vi indirekt kan hämta inspiration från naturupplevelser för att utveckla oss själva. Amerikanska *Wilderness Awareness School* använder naturnärvaro för att bygga upp inre stabilitet i människan. Detta, menar de, kan skapa intresse för naturen igen så att det bildas en positiv cirkel mellan natur och kultur.

Det är kanske som med muskulaturen. Färdigheten att vara närvarande och lyssna med öppna sinnen, "naturupplevelsemuskulaturen", måste tränas innan vi kan få maximalt utbyte av den.

Naturupplevelser kan förmedlas

Det finns säkert en potential att utveckla naturkontakt hos de flesta människor. Hur ska man kommunicera detta till dem som inte utnyttjar den?

Det är kanske som med muskulaturen. Färdigheten att vara närvarande och lyssna med öppna sinnen, "naturupplevelsemuskulaturen", måste tränas innan vi kan få maximalt utbyte av den. Särskilt i vår tid. Vi kan öva oss på att observera och vi kan tillägna oss ökad kunskap om växter och djur. Den verbala och logiska naturvägledningen syftar till just detta. Men de allra innersta upplevelserna är personliga, konstnärliga, ordlösa och delvis omedvetna. En del av naturupplevelsen av till exempel en vildren kommer därför alltid bara att kunna finnas i den ordlösa upplevelsen. Djupet av naturupplevelser är tyst kunskap och kan göras tillgänglig genom att vägleda människor att söka naturupplevelser och utveckla färdigheten på egen hand. Att förstå betydelsen av uppmärksamhet, sinnesintryck och det tysta språket är avgörande.

Samtidigt är det viktigt att försöka sätta ord på och dela upplevelserna med andra – så långt det är möjligt. För att klara det

Genom att sätta ord på våra upplevelser ger vi dem betydelser som kan delas med andra.

Foto: Live Danielsen

behöver vi vara ödmjuka och öppna. Då hjälper vi oss själva att bli mer medvetna om upplevelserna, och genom sådan eftertanke kan vi få ut mer av dem. När tidigare tysta naturupplevelser formuleras i ord och delas kommer andra att inspireras och vi kan lyfta fram mer av den betydelse naturen har för oss och bidra till en spännande utveckling av vår kultur.

Kroppen som minne

Jag minns att jag blev uttråkad av att lära om natur på universitetet för att jag inte tyckte om att plugga inför examen. Flera år efter att jag hade genomfört intervjuerna har jag förstått att den kroppsliga positiva upplevelsen av naturen är viktigare än jag har trott. Vi lär bäst när kroppen är avspänd och njuter av det vi upplever, enligt en pedagogisk lärandemodell. Inte när vi är stressade för att vi ska uppnå ett högt betyg. Vi lär bäst när flera av våra sinnen är aktiverade samtidigt och vi är medvetna om hur det känns. Då byggs fler nervbanor som hjälper oss att etablera nya tanke-, känslo- och handlingsmönster. Information som ges en gång kan inspirera, men återkommande naturvägledning som stimulerar en mångfald av våra sinnen bidrar till förändring av beteendet. Jag tror att framtidens naturvägledare kombinerar njutning, kunskap om det tysta språket, neurobiologi, kroppsmedvetenhet och mindfulness, inkluderar en mångfald av sinnen inklusive naturvetenskaplig kunskap i sin vägledning och bidrar till att utveckla nya tanke- och känslomönster.

LÄS MER

NOU 2013: 10. *Naturens goder – om verdier av ekosystemtjänster*

Detta är en bearbetad version av en artikel publicerad i Grevlingen 5–2014, Naturskyddsförbundet Oslo och Akershus medlemstidning.

2 NATURVÄGLEDNINGENS SAMMANHANG, SYFTE OCH METODER

EVA SANDBERG

Detta kapitel handlar om de sammanhang där naturvägledning sker, om fysiska rum i landskapet som erbjuder direkt kontakt med naturens värden och kommunikativa rum i mötet mellan naturvägledare och besökare. Hur vi som naturvägledare tänker på, förhåller oss till och förstår dem vi möter och vad vi kan göra i dessa rum påverkar hur vi utformar och genomför naturvägledning. Därför är det viktigt att vi är medvetna om det och tränar på att reflektera över vår egen praktik.

Den direkta upplevelsen är en av naturvägledningens främsta styrkor – den rymmer både deltagarens möte med det som finns och sker i landskapet och mötet med naturvägledaren och de andra deltagarna. Aktiviteter som guidning, dialog, berättande, lek och drama ger möjlighet till upplevelser. Mötena sker ofta i grupp, men den enskilda deltagarens upplevelse är alltid unik. Genom att bidra till att varje deltagare får begrepp för och sätter ord på sin upplevelse förvandlas den till en erfarenhet som blir en del av vår kunskap. Läs om detta i Lasse Edlevs och Benny Sätermos artiklar nedan om den direkta upplevelsens betydelse för lärande.

Utöver den direkta upplevelsen är följande aspekter särskilt viktiga för att förstå naturvägledningens sammanhang och våra möjligheter och val när vi tänker på och planerar naturvägledning:

- 1 hur vi använder landskapet som upplevelse- och lärande- och rum,
- 2 vad vi själva som naturvägledare vill och kan uppnå i mötet med besökaren och
- 3 vår relation till dem vi möter och deras perspektiv.

Att göra skillnad

Hur naturvägledare tänker kring naturvägledning och vad man vill uppnå varierar, men en gemensam idé om att "göra skillnad" konkretiseras av många i något eller några av syftena nedan:

- Att bidra till ökad kunskap om naturen, förståelse för vad som händer i naturen och hur människan påverkar naturen.
- Att bidra till ökad uppskattning eller för att människor ska få kontakt med och skapa en egen relation till natur och naturområden.
- Att bidra till engagemang och påverka attityder och beteenden.

Samtliga utfall är möjliga och utesluter inte varandra. Men vilka av syftena en naturvägledare betonar beror på i vilken tradition och i vilket sammanhang naturvägledningen äger rum. Traditionellt har

Naturvägledning kan bidra till kunskap, uppskattning och engagemang. Utbildning av naturvägledare hos naturum Ronneby.
Foto: Anders Arnell

förmedling av fakta varit i fokus, både som självändamål, men också som verktyg: enligt principen att ju djupare faktabaserad kunskap en deltagare tillägnar sig desto större är grunden för engagemang (se sidan 30).

Uppskattning och positiva upplevelser som mål i sig framhävs av många naturvägledare. De betonar ofta brist på naturkontakt som den pusselbit som saknas i människors liv, och menar att utan denna uppskattning hos många medborgare saknas förutsättning och legitimitet för naturskydd för framtiden. Ytterligare ett perspektiv sätter fokus på hur naturvägledningen kan förändra människors attityder och beteenden i alltifrån ambitionen att minska nedskräpning till allmänt miljöengagemang och en hållbar livsstil.

Även konst, litteratur, journalistik, utbildning i allmänhet och en lång rad andra kommunikativa aktiviteter kan förstås bidra till målen ovan. Det som skiljer naturvägledningen från dessa situatio-

ner är det direkta mötet med natur där alla sinnen aktiveras och att det är den direkta upplevelsen som lägger grunden för lärandet. Kombinationen av den aktivitet naturvägledaren bjuder, besökarens intresse för att delta och möjligheten till en direkt upplevelse skapar mening och betydelser.

Spår av ett meteoritnedslag studeras i ett geologiskt landskapsrum. Besökare i Styggforsens naturreservat i Dalarna. Foto: Eva Sandberg

Upplevelser i landskapsrum

Naturvägledning sker i "landskapsrum" – de miljöer där vi möter våra deltagare och sätter gemensamt fokus på olika värden, objekt och fenomen och hur människan använder och påverkar dem. Klas Sandell skriver i sin artikel (sidan 82) om hur gränser mellan natur och kulturlandskap finns mer i våra traditionella föreställningar och

betraktarens perspektiv än i landskapet. Han skiljer på två landskapstyper i Sverige, Norge och Finland. Den första är den skyddade naturen – natur- eller kulturresevat, nationalparker, biosfärområden och parker där gemensamma beslut har fattats om skydd och vård. Den andra är den allemansrättsligt tillgängliga, det brukade landskapet där vi alla har rätt att röra oss fritt under ansvar men där jord- och skogsbruk, fiske och industrier, städer och vägar delar våra anspråk på landskapet. I båda fallen finns pedagogiska möjligheter. Gränslandet mellan de två är en tredje miljö där betydelsen av människans beslut i våra landskap blir särskilt synlig. Sandell skriver om hur olika förhållningssätt till landskap för friluftsliv ger olika möjligheter för naturvägledaren. Områden vars bevarande styrs uppifrån som nationalparker och naturresevat ger vissa möjligheter. Platser tillrättalagda för motion och friluftsliv i städernas närhet och områden som nyttjas till exempel för jakt, fiske och utflykter andra.

Varje plats som väljs för naturvägledning rymmer olika möjligheter. Varje plats har sin egen historia, sin kultur, sina berättelser, händelser och värden. Att som naturvägledare lyfta fram platsens

ALLEMANSRÄTTEN

Allemansrätten är en rätt för alla människor att färdas på annans mark i naturen, att tillfälligt uppehålla sig där och till exempel plocka bär, svamp och vissa andra växter. Med rätten följer krav på hänsyn och varsamhet mot natur och djurliv, mot markägare och mot andra människor. Allemansrätten i Sverige, Finland och Norge grundar sig på en gemensam

tradition även om rättigheterna skiljer sig något mellan de olika länderna. Rätt att röra sig till fots, att tillfälligt övernatta och att plocka bär och svamp ingår i alla länderna. Rätten är ofta begränsad i skyddade områden. I Danmark saknas motsvarigheten till allemansrätt och man har en betydligt strängare syn på allmänhetens tillgång till enskild mark. På privat mark

får man inte vistas fritt; i princip får man gå på privata vägar och stigar, men det är ofta problem att vägarna går genom gårdar eller att markägare spärrar av vägar. På natten får man inte alls vara i skogen. På statlig och kommunal mark är det friare och man får numera tälta i vissa statliga skogar.

värden och "själ" och utforska den tillsammans med deltagarna bidrar till att skapa en relation till platsen. Platsen och det man kan uppleva där kan bekräfta eller bli en del av deltagarens egen identitet. Relationsskapande är en grund för engagemang, bevarande och utveckling för platsen och dess natur- och kulturvärden.

Kunskap om och förståelse för hur relationer till platsen kan stärkas och utvecklas är centralt i naturvägledares arbete. Både för att säkra en hållbar interaktion med den plats där vägledningen äger rum, men också för engagemang för andra platser och för natur och miljöfrågor i allmänhet.

Många naturvägledare vänder sig till barn och unga. Vad vi minns av barndomens landskap påverkas av vilka möjligheter som ges till direkta upplevelser genom lek och upptäckter i omgivningarna. Det band som utvecklas mellan barn och deras barndoms landskap är en del av identitetsskapandet. Skickliga naturvägledare kan bidra till att relationsskapande pågår under hela livet.

Mötet mellan naturvägledare och deltagare

Landskapsrummen i sig är viktiga men i naturvägledning är de sociala och kommunikativa rum vi skapar tillsammans med våra deltagare minst lika viktiga. Hur vi genomför naturvägledning påverkas enligt ovan av hur vi själva tänker på och förstår naturvägledning – vad det är vi vill uppnå i mötet med besökaren och hur vi tänker om vilka våra besökare är.

Naturvägledning har alltså traditionellt en ambition att informera, att lära ut fakta och färdigheter, men lika ofta att vara ett tillfälle för berikande och fördjupande upplevelser där alla sinnen aktiveras och där trösklarna till naturkontakt kan sänkas. Ibland ser vi naturvägledningen som en möjlighet att påverka attityder och beteenden hos våra deltagare, att skapa engagemang och stärka demokratin. Oftast finns alla dessa ambitioner samtidigt i naturvägledningen – vi vill lära ut och dela med oss av faktakunskap, vi vill uppmärksamma deltagarna på sådant de kanske inte själva ser, bidra till positiva, berikande upplevelser och göra skillnad i mötet med besökare genom att inspirera fördjupat, kritiskt tänkande och engagemang.

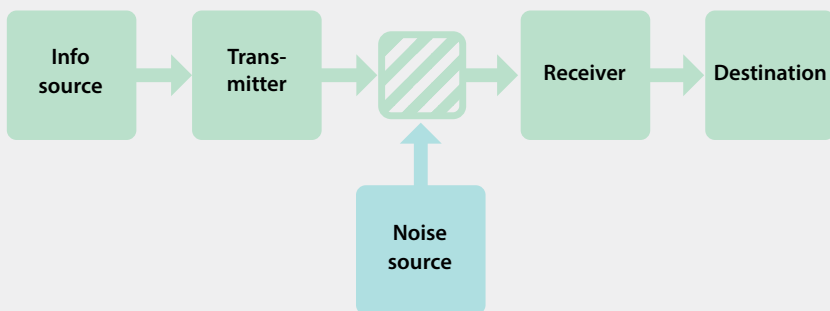
Barndomens naturupplevelser och landskap blir del av oss själva. Skickliga naturvägledare kan bidra till att relationsskapande pågår under hela livet.

Foto: Eva Sandberg

Förmedling eller gemensamt meningsskapande

Inom natur- och kulturmiljövård talar man traditionellt om betydelsen av information eller förmedling till allmänheten. Så också i den offentliga definitionen av naturvägledning från början av 1990-talet som slår fast att naturvägledning handlar om "förmedling av kunskap och känsla". Begreppen används ofta i sammanhang som handlar om att bidra till engagemang för natur- och kulturarv: "Om vi (som vet mycket!) bara får tillfälle att berätta för besökare i naturen (som inte vet så mycket!) om de värden som finns här, så kommer de både att känna för och vilja bevara naturen för framtiden."

Både deltagare och naturvägledare har ofta varit nöjda med denna ordning. De intresserade deltagarna har fått ta del av natur-

Figur 1

Figur 2

Figur 1.

Denna klassiska modell från 1940-talet (Shannon 1949) beskriver kommunikation som överföring av information mellan sändare och mottagare. Faktorer som påverkar överföringen negativt beskrivs som brus (noise). Överföringsmodellen leder oss att tro att om vi bara tar bort störningar som gör att mottagaren inte hör vårt budskap så kommer vi att påverka beteenden. Så fungerar det mycket sällan i verkligheten. Interpretationstriangeln (figur 2) är en mycket bättre modell för den som vill förstå och utveckla kommunikationsprocessen i naturvägledning.

Figur 2.

Interpretationstriangeln beskriver växel-spelet mellan deltagaren, naturvägledaren (media) och det objekt eller fenomen som är i fokus.

vägledarens expertkunskap. När samma expert skrivit foldrar och producerat skyltar, så har utformning och innehåll ofta styrts av idén om faktabaserad förmedling. Modellen med överföring av fak-takunskap – från sändare till mottagare – används i många sammanhang och beskrivs enligt nedan i en klassisk modell (figur 1).

Ett alternativt sätt att förstå kommunikation är som ett ömsesidigt växelspel, där mötet mellan naturvägledare, naturfenomen och besökare sker i social interaktion. Naturvägledning är ett samspel där deltagarens egen förförståelse, språk för att sätta ord på upplevelsen, idéer om mötet med naturvägledaren och det som händer i relation till de andra deltagarna, är minst lika avgörande för meningsskapandet som naturvägledarens väl uttänkta manus. Naturvägledaren i sin tur äger sitt språk för att beskriva naturen, egna idéer både om vad som är viktigt att uppmärksamma och om vilka besökarna är. Både naturvägledaren och deltagarna tolkar det som sker och ger det mening utifrån förförståelse, frågor som ställs och annat som händer i mötet. Interpretationstriangeln beskriver denna relation. Läs mer i Lars Hallgrens artikel i kapitel 3 (sidan 157).

Interpretation som förhållningssätt till kommunikation

Många naturvägledare känner sig hemma i interpretation som förhållningssätt till kommunikation.

I kapitel 1 beskrevs interpretationen som del i naturvägledningens bakgrund. Journalisten Freeman Tilden fick på 1950-talet i uppdrag att skriva en instruktionsbok till personal i USA:s nationalparker som guidade besökare i parkerna. Han reagerade på det han uppfattade som ett ensidigt förmedlingsperspektiv och formulerade sex teser om kvalitet i interpretation (se Tildens sex teser nedan), eller tolkning av natur- och kulturarv. Interpretation är enligt Tilden ett slags konstnärligt uttryck – en tolkning av platsen, som likt musik, poesi och teater strävar efter att röra sig från det enskilda till helheter och tvärtom. Han poängterade betydelsen av intresse för deltagaren och det som uppfattas som relevant för och relaterar till besökarens erfarenheter och intressen. Tilden betonade att interpretation alltid bör sträva efter att stimulera och utmana till reflektion, och att bidra till att besökaren upptäcker "större sanningar", baserade på, men bortom (den nödvändiga) fakta-kunskapen.

Boken "*Interpretation – kommunikation som gör skillnad*", som skrevs av Sam Ham 2013, utgår just från att de allra flesta naturvägledare vill "göra skillnad" och lyfter fram Tildens "provokation eller utmaning" som en central kvalitet för att bidra till detta. Med bas i kommunikationspsykologisk teori visar han hur det som kan göra interpretation till mer än underhållning och faktaöverföring är dess förmåga att stimulera deltagare till eget tänkande. Den tematiska interpretationen sätter fokus på ett bärande tema som verktyg för detta. Temat blir den röda tråd eller sensmoral, där naturvägledare och besökare kan "mötas". Genom reflektion kring temat kan attityd- och beteendeförändringar ske, som i sin tur kan "göra skillnad" (Ham 2013).

Många naturvägledare är intresserade av interpretation som förhållningssätt till kommunikation. Det gäller inte minst idén om hur teman kan bidra till att flytta fokus från idén om faktaöverföring till strävan att deltagare ska få aha-upplevelser. Tematisk interpretation, som Ham beskriver den, avslutas inte med ett kunskapstest utan snarare med en fråga om vilka tankar som rör sig i huvudet på deltagaren. Vad som är en "lyckad guidning" mäts, med den måttstocken, inte bara exempelvis i besökarnas kunskap om vilka arter som finns i en nationalpark utan också till exempel i hur besökarna resonerar om människors engagemang i naturvården.

TILDENS SEX TESER

- **RELATERA:** Utgå från deltagarna, hur de tänker och vad de vill få ut av sitt besök.
- **AVSLÖJA:** Interpretation bygger på fakta men rör sig bortom ytliga förklaringar.
- **BERÄTTA:** Gör naturvägledningen till en konstform – använd din fantasi och din kreativitet.
- **UTMANA:** Undvik färdiga svar, stimulera till egna tankar och handlingar.
- **SKAPA SAMMANHANG:** Bidra till att det du tar upp förstås också i ett större sammanhang.
- **TA BARNENS PERSPEKTIV:** Kommunicera med särskild eftertanke med barn. Det du gör för barn passar ofta också för vuxna.

Lärande för hållbar utveckling

För att återvända till tankarna om naturvägledningens syfte i inledningen, kommer andra naturvägledare att invända mot beskrivningen ovan och hävda att verklig kvalitet handlar om att inte kommunicera alls: om att guida till ordlösa upplevelser som bygger relationer mellan människa och natur. Mindfulnessövningar med skogen som fysiskt rum eller *skogsbad* där skogen aktivt tas in med alla sinnen, med inspiration från Japan, blir allt mer populärt som aktiviteter i naturvägledning. Naturvägledare beskriver ofta syftet, inte bara som en hälsovårdande aktivitet, utan också som ett insteg i ett relationsskapande med platsen och naturen. Andra röster invänder att det krävs mer än positiva upplevelser av natur om målet är att skapa engagemang (Aaskov, 2013). Kunskap om platsen, dess historia och värden, med fokus på de vägval som kan göras om dess framtid, är en viktig grund för att naturen inte ska reduceras till en kuliss för meditation eller annat friluftsliv, med utövare omedvetna eller oberörda till exempel av utarmningen av biologisk mångfald som smyger sig på. Möjlighet att delta i naturvård, som att slå en äng, restaurera ett vattendrag eller sätta upp holkar, bidrar också till delaktighet, ägarskap och en känsla av att kunna påverka. Det kan fungera som mentalt skydd för en plats men också som lärande för hållbar utveckling. Läs mer om detta i kapitel 5.

Naturvägledning som arena för demokratisk dialog

Den tematiska interpretationen och dess fokus på att påverka attityder och beteende genom ett budskap har också sina kritiker. Är ett tema vars syfte är att "göra skillnad" på det sättet verkligen ett verktyg för att möta besökare och deras perspektiv? Eller är temat helt enkelt naturvägledarens medel att fokusera på ett specifikt perspektiv och utöva makt? Ska inte naturvägledning hellre vara en arena för demokratisk dialog?

Svaret på det handlar om vilket syfte du som initiativtagare har med mötet och det behöver du vara tydlig med, åtminstone för dig själv. Tildens nutida efterföljare, de som kompetensutvecklar personal i nationalparkerna i USA, fokuserar på upplevelseproduktion med publiken i centrum och på att lära ut tekniker för till exempel faciliterad dialog. Tanken är att bjuda in deltagare till utforskande

samtal om känsliga och värdeladdade frågor i mötet med nationalparkerna och dess personal. Genom en "*arch of dialogue*" bygger man ett gemensamt rum av förtroende med tydliga spelregler för deltagarna. Med avstamp i besökarnas personliga värderingar samt kontroversiella frågor som parken rymmer görs ett ömsesidigt försök att fördjupa förståelsen för olika perspektiv i spannet från det personliga till det allmängiltiga.

Ett dialogiskt perspektiv har funnits med länge i Norden och i utbildning av naturvägledare. I Danmark har rollen som facilitator betonats i utbildningen. Att underlätta en utvecklande och engagerande dialog mellan deltagare betraktas i denna bok som en central kunskap hos naturvägledare. Kapitel 3 och 5 handlar om hur naturvägledning förvandlas till lärande för hållbar utveckling.

Publik, besökare eller deltagare

Naturvägledning riktar sig ofta till allmänheten, det vill säga besökare som kan vara familjer, vuxna, lokalbefolkning och turister. De kan motvilligt ha dragits med av en släkting eller vara experter som vill veta allt och söker efter fördjupning. Det enda de egentligen har gemensamt är att de besöker ett naturcenter eller ett arrangemang på sin fritid och hamnar i en informell lärandesituation. I praktiken riktar sig stor del av naturvägledningens aktiviteter till skolan, som del i ett formellt (läroplansstyrt) lärande utanför skolans väggar. Det handlar om två situationer med olika förutsättningar och förväntningar som kräver olika förhållningssätt.

I litteraturen sorteras dessa huvudgrupper som frivilliga besökare (ett självvalt besök på fritid) respektive ofrivilliga (till exempel skolelever med lärandemål). Gemensamt för naturvägledning oavsett om den är del i formellt eller informellt lärande är den direkta upplevelsen med möjligheten att involvera alla sinnen. Gemensamt är också fokus på idén om att bidra till positiva upplevelser och att skapa sammanhang och relationer mellan människor och platsen med dess natur, kultur och berättelser.

Är besökarna kunder, publik, gäster eller deltagare – och vad betyder det vilket begrepp vi använder?

Del av naturum
Sommens ut-
ställning. Här kan
besökare känna på
och jämföra päls från
vilda djur.
Foto: Eva Sandberg

Utomhuspedagogik och skolans behov och möjligheter att stötta lärare och elever i utomhusbaserat lärande är centralt för många naturvägledare. I alla de nordiska länderna finns litteratur för fördjupning just vad gäller möjligheter för skolan att använda uterummet som pedagogisk resurs.

Att hjälpa skolans elever att nå sina lärandemål genom naturvägledning är en central färdighet för en naturvägledare. Läs till exempel Maria Aroluomas artikel om verksamheten för skolklasser i naturcentret Haltia i Noux nationalpark (sidan 281) eller Brita Homleid Lohnes artikel om barnens möte med vildrenen på Hardangervidda (på sidan 46).

Att ha allmänheten som målgrupp innebär en brist på avgränsning som kan göra det svårt att planera. Strategier för att förstå och kategorisera naturvägledningens deltagare och besökargrupper behövs. Vilka besökare önskar man sig och hur avgränsas målgrupper? Är besökarna kunder, publik, gäster eller deltagare – och vad betyder det vilket begrepp vi använder? I denna bok har vi främst valt att tala om deltagare då vi vill betona ambitionen att inkludera besökare i upplevelsen och ett engagemang för platsen och dess värden.

En vanlig kategorisering görs utifrån social situation och relation till platsen – besökargrupper i till exempel skyddade områden beskrivs då till exempel som aktiva medelålders, unga individualister, friluftsutövare, specialintresserade, lokalbefolkning eller elevgrupper.

Falks gästtyper (Falk 2000) är en annan sortering som kan vara till hjälp för naturvägledare, se rutan nedan. Den utgår från besökarens beteendemönster i mötet med till exempel en utställning i ett naturum eller besökscenter.

Oavsett val av metod för kategorisering av besökare och val av målgrupp är det viktiga som naturvägledare att försöka sätta sig in i besökarens perspektiv, drivkrafter och upplevelser.

Grupper med särskilda behov

Det blir allt tydligare hur naturvägledning kan bidra till andra samhällsmål än naturvård. Många naturvägledare ägnar sig åt projekt som syftar till att utveckla naturvägledning utifrån särskilda behov

FALKS GÄSTTYPER

- **Skannare** är nyfikna. De läser lite här och där för att få överblick över utställningen men lägger inte mycket energi på att i detalj studera varje del av en utställning eller skyltad stig.
- **Facilitatorer** besöker platsen för sitt sällskaps skull, till exempel barn, barnbarn eller vänner. De söker främst naturvägledning som underlättar för dem att få andra att ta del av platsens värden.
- **Upplevelsesökare** tycker inte att det är så viktigt att ta in detaljerad information. De söker främst en positiv upplevelse.
- **Rusare** har inte tid att stanna. De tar en hastig titt på någon del av utställningen eller naturstigen och går snabbt vidare.
- **Närvarosökare** tycker att det viktigaste är att uppleva känslan av att vara i området. De laddar batterierna och vill ha en djup beröring och närvaro på platsen.
- **Specialister** är mycket intresserade och ofta engagerade och kunliga. De läser och tar del av all information som erbjuds. Denna grupp utgör ofta en mycket liten del av besökarna. Ett vanligt misstag är att planering sker för just dem (de är ju ofta lika entusiastiska inför ämnet som vi själva!). Baksidan blir att en stor del av övriga besökare kan gå vilse i all information och känna sig exkluderade.

Det viktiga som naturvägledare att försöka sätta sig in i besökarens perspektiv, drivkrafter och upplevelser.

i samhället som exempelvis integration, hälsa, inkludering av barn och vuxna med funktionsvariationer och behov som till exempel koncentrationssvårigheter. Allt fler jobbar i samarbete med andra professioner för att bidra till ökat välbefinnande genom aktiviteter i naturen.

Naturvägledningens metoder och verktyg

Vissa naturvägledare är anställda på naturum, museer och besökscenter och tar emot både skolklasser och allmänhet. Andra jobbar med naturvård och har som del i sitt uppdrag att kommunicera naturvärden och hur arbetet med naturvård går till med allmänheten. Guidningar, men också indirekt naturvägledning som skyltar, digital information och foldrar är typiska metoder och verktyg för denna grupp. Vissa tillhör ideella naturvårdsorganisationer som vill dela med sig av sin kunskap och skapa engagemang för natur medan andra är naturturismaktörer som framförallt strävar efter att erbjuda positiva naturupplevelser för sina besökare.

Ibland är naturvägledarens verktyg alltså ett helt besökscenter där naturen flyttats in – med utställningar, akvarier, uppstoppade fåglar, bikupor, digital information, ett björnide att krypa in i, lappar, kikare och historiska bilder – för att visa och inspirera till fortsatta upplevelser på plats i naturen.

Ofta är metoden som bjuds en guidad presentation eller tur med naturvägledaren, och ibland är naturvägledaren bara indirekt på plats och möter istället deltagarna genom skyltar, appar eller natur- och kulturstigar. Val av metod beror på sammanhang som syfte, vilka besökarna är, vilka värden man vill lyfta och inte minst på resurser. Läs mer om varför metodval alltid ska komma sist i en planeringsprocess i kapitel 4.

Den traditionella guidesituationen erbjuder långt fler möjligheter än den fasta skylten. Alltifrån den kunskapsstörande fjärilsentusiasten som med en naturvägledare vid sin sida inte bara får namn på de arter man möter utan också en berättelse om fjärilarnas liv och förutsättningar i våra landskap, till deltagare som i naturvägled-

Digital teknik ger många möjligheter för naturvägledning.
Foto: Eva Sandberg

Den traditionella informationsskyltens främsta styrka är att den alltid finns på plats.
Foto: Eva Sandberg

aren möter en samtalsledare som guidar genom landskapets historia av mänskliga beslut och ger idéer om hur deltagarna själva kan agera för framtiden.

Den traditionella skyltens styrka är dock dess ständiga närvaro på platsen och dess möjlighet att utan att tränga sig på ändå finns där. Redo för den besökare som vill hitta vägen till platsens värden, fördjupa sin kunskap eller få ett nytt perspektiv. Hur denna koncentrerade naturvägledning utformas är centralt för om den ska lyckas i sin ambition att kommunicera. Här finns mycket att göra och lära för naturvägledare och stöd i litteratur. Det gäller också den stora mångfald av tekniska och digitala verktyg i alltifrån appar till audioguidar där en virtuell guide kan träda i den fysiska naturvägledarens ställe. Ett exempel på det är en radiopodd för ungdomar i världsarvet Vegaöarna i Norge (sidan 132).

Nedan följer några fler exempel på verktyg och metoder, som när Kjersti Hanssen håvar och upptäcker livet i ett vattendrag med en skolklass, en guidad tur i natur och kulturlandskap på spaning efter havsörn med Ole Sörensen och Thomas Larsen Schmidt, som bränner runor i trä. För Tomas Carlsson är det muntliga berättandet ett verktyg i fokus, för Marianne Graversen är det medborgarforskning och för Live Solbraekken Danielsen är metoden dialog med beslutsfattare på vandring längs ett vattendrag.

LÄS MER

Centrum för naturvägledning (2010) *Naturvägledning i skolan*

Falk, John H, and Lynn D. Dierking. (2000). *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, Print.

Ham, S. (2013), *Interpretation – making a difference on purpose*. Golden, Colorado, US: Fulcrum Group.

Knudsen, M. (2013) *Nature Interpretation for Children and Young People in the Nordic Countries* TEMA nord

Ludwig, T. (2015). *The interpretive guide*. Bildungswerk Interpretation Naturskoleföreningen. Bokserien *Att lära in ute* (många titlar)

Naturvårdsverket. (2019). *Naturvägledning i skyddade naturområden*

Shannon, C. E., & Weaver, W. (1949). *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana, Illinois: University of Illinois Press

Tilden, F. (1957). *Interpreting Our Heritage*. University of North Carolina Press.

Öberg, T. (2011). *Att skriva om natur*. Centrum för naturvägledning

LANDSKAPSRELATIONER OCH PEDAGOGISKA MÖJLIGHETER

KLAS SANDELL

En vägledare måste alltid samspela med landskapet. Det kan gälla hur gruppen måste stå tätt, tätt ihop i en ring för att kunna höra varandra när det blåser och regnar, eller att kunna uppmärksamma hur solen just nu silar genom lövverket på den stora aspen med sina darrande löv, eller hur den rostiga plåtburken som någon hittade i mossan gör att en del av det planerade programmet får ersättas med skattjakt.

Inte minst samspelar vägledaren med landskapet genom att söka upp olika typer av landskap, eller olika platser i landskapet, för olika syften. Om vägledaren struntar i landskapsrelationen blir det pedagogiska resultatet med all sannolikhet mycket sämre. Hela situationen kan till och med bli riskabel om hänsyn inte tas till samspelet mellan gruppen, landskapet, platsen, årstiden och vädret. Men vad är egentligen ett landskap? Finns det återkommande mönster i hur vi förhåller oss till landskap? Vilka pedagogiska för- och nackdelar kan knytas till landskap som planerats och formats utifrån olika perspektiv? Vilka pedagogiska möjligheter ligger inte minst i våra vardagslandskap – allemansrättens mångbrukade hänsynslandskap?

Det finns stora miljöpedagogiska möjligheter i allemansrättens landskap.

Den här artikeln kommer att ta upp de här frågorna i tur och ordning med början i ett principiellt resonemang om vad ett landskap är och var naturen ligger. Sedan presenteras fyra övergripande och återkommande förhållningssätt till landskap ("ekostrategier"). Det handlar om olika landskapsideal som till exempel fysisk planering, politik och naturvård kan sträva efter – och som alltså blir vägledningens själva förutsättning. För vägledaren blir det en viktig fråga vilken typ av landskap man söker sig till då alla dessa fyra landskapsideal har olika för- och nackdelar pedagogiskt. Här diskuteras också hur man som vägledare kan agera i det landskap man valt att arbeta i. Avslutningsvis fördjupar artikeln ett exempel på kopplingarna mellan olika landskapsideal och pedagogik genom att lyfta fram den stora miljöpedagogiska möjlighet som ligger i allemansrättens landskap och förhållningssätt.

Vad är ett landskap?

Figur 3 visar ett "landskap", som om man ser ut från en liten höjd någonstans i Mellansverige. En pedagogisk illustration av landskapsbegreppet är en grupp människor som vandrar fram på en relativt naturpräglad plats. De sätter hela tiden sina fotavtryck på marken – klara och tydliga på fuktig lera, knappt skönjbara ens för den bästa spejare på hård och stenig mark. Avtrycken blir allt tydligare ju fler som vandrat förbi men allt otydligare ju längre tid det hinner gå sedan de passerat. Utifrån denna illustration kan vi identifiera tre landskapselement: naturförutsättningar, kulturavtryck och naturens förändringsprocesser.

1. **Naturförutsättningar.** Vad är det för område som personerna trampar fram i? Vad är det för berggrund, har det varit istid och har området varit täckt av vatten? Var på jordklotet ligger området i termer av solinstrålning, årstider, och avstånd till kuster och hav? Vilka naturligt förekommande växter och djur finns i området?

2. **Kulturaravtryck.** Vilka fotavtryck sätter personerna som vandrar fram, vad har de för skomönster, hur många är de och hur hårda är deras sulor (nakna fötter, vandringskängor eller löparskor med isdubbar)? I ett fullskaligt landskap motsvaras detta av alla de "avtryck" som vi människor gör i form av hus, vägar, stengärdsgårdar, diken, planterade häckar, båtbryggor, tappade ölburkar, städer... Det är massor av olika avtryck, stora och små, och det tillkommer ständigt nya som då ofta helt eller delvis döljer de tidigare. Hur bestående ett avtryck är beror inte bara på hur kraftfullt det är, till exempel en smal stig jämfört med en bred asfaltsväg, utan också på vilka naturförutsättningar som det placeras i. För att återvända till vår bild av gruppen som går fram i

Figur 3
Ett "landskap":
naturförutsättningar, kulturarvtryck och naturens förändringsprocesser – tagna tillsammans vid en viss tidpunkt och med en överblickbar geografisk avgränsning
Illustration: Matz Glantz.

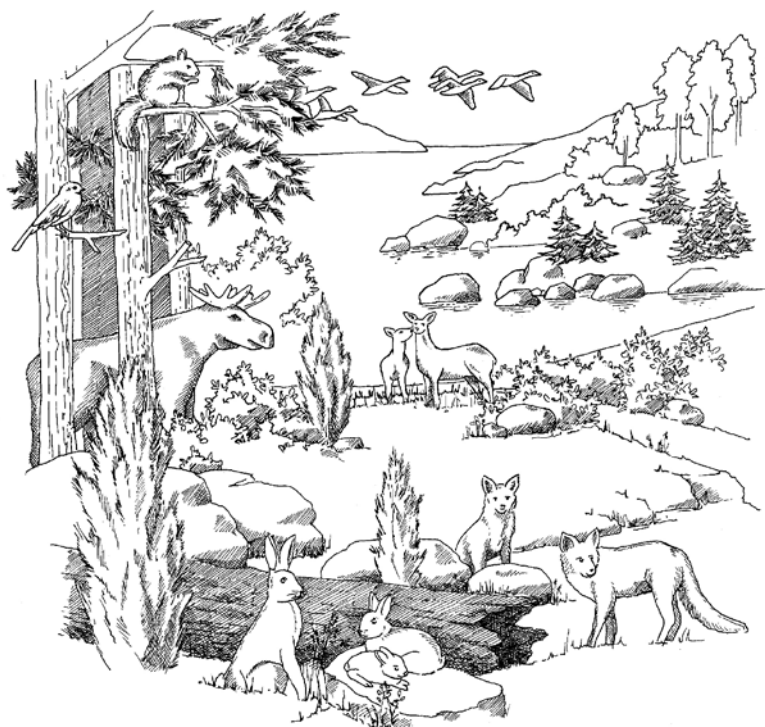
landskapet så ska det till en mycket skicklig spejare (jämför med arkeologi) för att identifiera några spår av de första personernas avtryck när hela gruppen har passerat – om någon av de första personerna av någon anledning inte satt ett avtryck en bit utanför de andras. Det är också utanför städer och andra områden med ständigt nya överlagrande kulturavtryck som vi ofta finner spår av äldre avtryck, till exempel odlingsrösen och torpruiner i skogarna.

3. **Naturens förändringsprocesser.** Strax efter att vandrarna i vår landskapsbild har passerat kommer gräset att börja resa sig igen. Vartefter kommer regn och snö, och i det långa loppet på vår del av jordklotet till och med istider. Allt detta förändrar och suddar ofta helt bort kulturavtrycken i landskapet. Det här är naturens ständigt pågående förändringsprocesser. De processer som gör att det hus som får stå obebott och orört en längre tid så småningom börjar "återgå till naturen" genom svampars, myrors och stormars arbete. Det är kampen mot – eller samspelet med – naturens krafter vilka hela tiden jämnar ut och suddar ut kulturavtryck från människors liv och vardag. Det handlar om allt från ogrärensning och husmålning till att laga tjälskott i vägarna och förstärka eroderade strandvallar. Så när vi i landskapet spanar efter kulturavtryck är de ofta otydliga – det kan både bero på att andra avtryck avsatts ovanpå – som när det gamla odlingsröset döljs av en granplantering eller en ny skogsväg – men det kan också bero på att när hävdandet av marken försvann så tog sly och skog över platsen. Odlingsröset blev allt svårare att upptäcka.

Dessa tre element – naturförutsättningar, kulturavtryck och naturens förändringsprocesser – tagna tillsammans vid en viss tidpunkt och med en överblickbar geografisk avgränsning utgör ett landskap i den bemärkelse som jag här använder det. Att de tre elementen på olika sätt överlappar varandra och i praktiken ofta är svåra att hålla isär är själva poängen (till skillnad från snävt sektoriella perspektiv som till exempel botanik, historia eller geologi). Carlestam & Solbe (1991) och Cresswell (2004)

Var ligger naturen?

I exemplet med gruppen som vandrade och satte avtryck i landskapet fanns "naturen" närvarande på flera sätt (Figur 4). De naturliga förutsättningarna (som klimat, berggrund och fauna) och naturens förändringsprocesser (som erosion och gräs som växer) förändrade människans kulturavtryck. Naturbegreppet – eller snarare alla de olika naturbegreppen – är kulturellt konstruerade. Vad vi kallar för natur och hur vi laddar detta begrepp med olika positiva och negativa associationer är kulturberoende. Det har olika betydelse för olika personer och ändras över tiden. Men det innebär inte att "naturen" bara är en kulturell konstruktion, något som vi kan välja om vi vill bry oss om eller inte. Sitter man kvar där man sitter tillräckligt länge så gör sig naturen mycket påtagligt påmind; inledningsvis som törst,

Figur 4
I landskapet finns
"naturen" alltid
närvarande på
olika sätt
Illustration:
Matz Glantz.

Alla de olika naturbegreppen – är kulturellt konstruerade.

hunger och ett behov av att gå på toaletten – vartefter som död och förruttnelse.

Trots denna komplexitet är det förstås ändå viktigt att försöka göra klart för sig vad man menar med naturbegreppet – inte minst om man är *naturvägledare*. Jag har tidigare föreslagit "det som människan ej kontrollerar" som en arbetsdefinition av natur. (Sandel 2016b) Vår naturrelation blir då vårt samspel med det i vår kropp och vår omgivning som vi inte kontrollerar, naturen som element och processer i miljön. Olika landskap innebär olika stora inslag av natur, från de relativt sparsamma inslagen i ett stadslandskap till successivt rikligare förekomst i en skog, i ytterskärgården eller i Arktis. Men även i en kontorsmiljö i staden gör sig naturen påmind genom allt från tyngdlagen och en möjlig smörgås till hjärtats slag och en surrande fluga. Samtidigt är det viktigt att inse människans begränsade kontroll, och vi kan även notera intresset för att medvetet låta bli att kontrollera, till exempel att föredra levande krukväxter i stället för konstgjorda, eller avsätta nationalparker med stränga begränsningar för kulturavtryck.

Var ligger kulturen?

Utifrån det ovan skrivna är det förhoppningsvis uppenbart att kultur är närvarande i de flesta landskap. Likaså att människans kulturavtryck, i form av allt från fotspår och ökad koldioxidhalt i atmosfären till miljonstäder och sjunkna skepp på havsbotten, samspelar med naturförutsättningarna och de naturliga processerna. Annorlunda uttryckt; natur och kultur samspelar hela tiden och i landskapet kan vi se detta samspels utfall på en viss plats vid en viss tidpunkt (Figur 5).

När man ibland talar om ett "kulturlandskap" blir det alltså, på motsvarande sätt som med begreppet naturlandskap, ett landskap som i särskilt hög utsträckning karaktäriseras av kulturavtryck. Det här innebär att ett stadslandskap och ett utpräglat jordbrukslandskap kan beskrivas som ett kulturlandskap. Men kulturavtrycken finns i olika utsträckning i de flesta landskap och i stället för att strikt

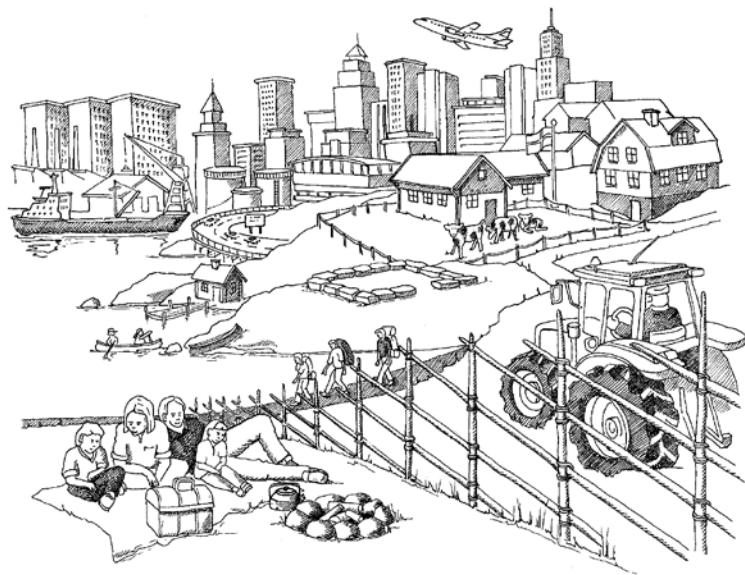
försöka skilja på natur- och kulturlandskap kan de mer betraktas som olika grader på en gemensam skala. Från det tydligt naturdominerade (som högt upp i fjällen eller långt från alla vägar i Sibirien) till det tydligt kulturdominerade (som i Stockholm eller i Holland).

Att bibehålla ett kulturlandskap kräver mänsklig aktivitet på grund av de ständigt närvarande krafter som ovan kallades för "naturens förändringsprocesser". Det här innebär att om man bestämmer sig för att man vill bevara ett visst kulturlandskap måste man också bestämma hur man ska hindra nya kulturavtryck och naturens förändringskraft.

En av de viktigaste miljöerna för vår naturrelation är vår egen kropp! Den är en direkt parallell till diskussionen om relationen mellan ett naturlandskap och ett kulturlandskap. Både "natur" och "kultur" är alltid närvarande i vår kropp. Det handlar om naturkrafter

Var slutar kulturen och var börjar naturen? I våra kroppar är båda ständigt närvarande.

Foto: Eva Sandberg

Figur 5
I stort sett i alla
landskap finns
"kulturen" tydligt
närvarande
Illustration: Matz
Glantz.

som åldrande och nedbrytning av maten i magen; och kulturkrafter som hur vi med tankens kraft rör armar och ben (Figur 6). (Sandell & Sundberg (nu Öhman) 1997).

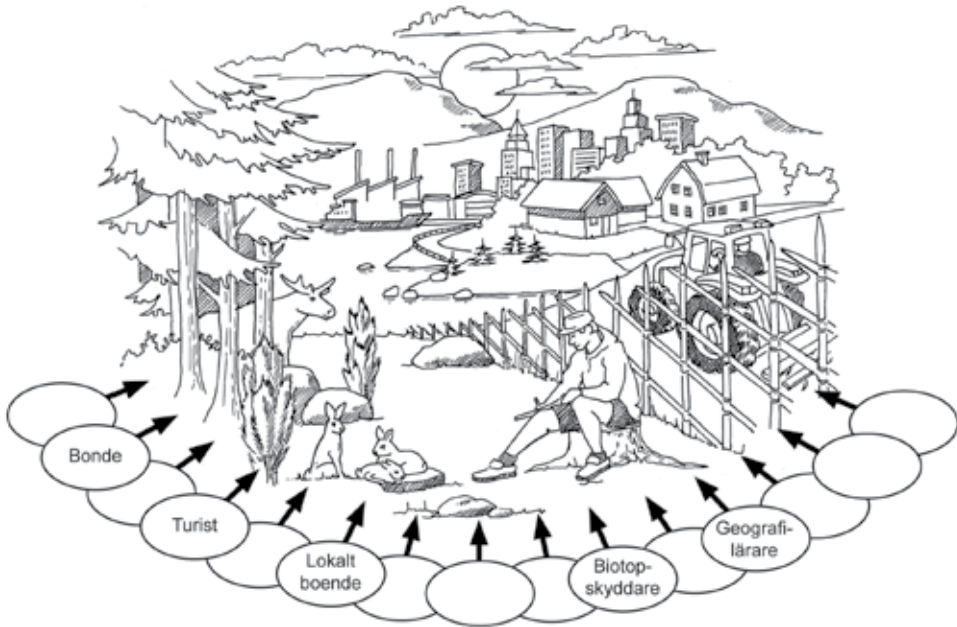
Finns det återkommande mönster i landskapsrelationerna?

Figur 6
En av de viktigaste
miljöerna för vår
naturrelation är vår
egen kropp
Illustration: Matz
Glantz.

Ett visst fysiskt landskap – naturförutsättningar, kulturavtryck och naturens förändringsprocesser tagna tillsammans vid en viss tidpunkt – kan uppfattas på mycket olika sätt av olika personer och grupper (Figur 7). En del aspekter kan relativt lätt förändras, till exempel genom val av aktiviteter eller nya kunskaper. Men skillnaderna mellan olika landskapsuppfattningar kan även vara mer djupt liggande, som när en erfaren renägare och en tillfällig turist betraktar samma fjälldal. Det handlar om vem man är och vilken grupp man tillhör. Det handlar om hur olika landskapsvärden – "landskapsblickar" – etableras och förändras beroende på tidsepok, samhällsform, uppväxt med mera.

Landskapet

Olika landskapsperspektiv

"Ekostrategier" är ett sätt att beskriva övergripande mönster för de här olika landskapsperspektiven. Det handlar om vad vi i någon bemärkelse har "att välja på", exempelvis vilka typer av landskap en vägledare kan söka sig till och hur den tycker att ett visst landskap ska ändras eller bibehållas. Ekostrategierna är en begreppsram (Figur 8) uppbyggd på motsatsförhållanden:

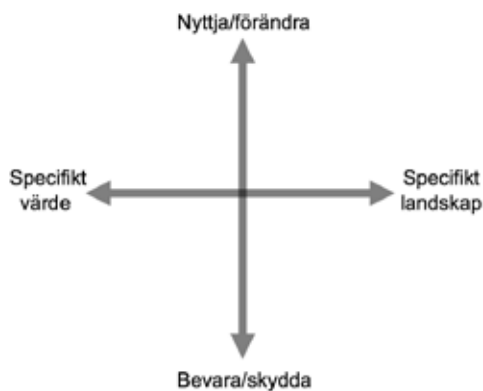
- mellan ett förhållningssätt där något specifikt värde (nytta) är utgångspunkt, respektive ett visst specifikt landskap (den vågräta dubbelriktade pilen); och
- mellan att vilja nyttja och förändra landskapet respektive att vilja bevara och skydda landskapet (den lodräta dubbelriktade pilen).

Figur 7

Ett visst fysiskt landskap kan uppfattas på en mängd olika sätt av olika individer och grupper. Dessa olika förhållningssätt visar sig (manifesteras) i handling – vad man gör, säger eller skriver – till exempel när det gäller hur det aktuella landskapet bör användas, förvaltas, upplevas, förändras eller inte förändras
Illustration: Matz Glantz.

Figur 8

Den ekostrategiska begreppsramens principiella förhållningssätt till natur och landskap.

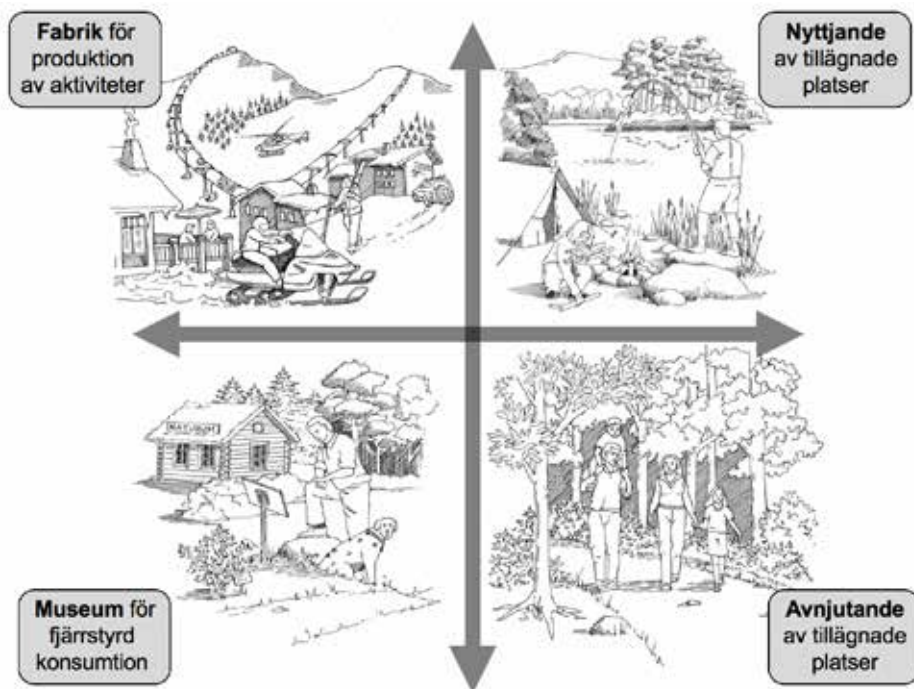
Landskapsrelationer och pedagogiska möjligheter?

Om vi går igenom de olika ekostrategierna i begreppsramens fyra hörn och fokuserar på sådana sammanhang som är särskilt relevanta för naturvägledare kan spänningsfältet illustreras som i figur 9.

Nere till vänster har vi den ekostrategi som går ut på att storskaligt (inte sällan på global nivå) identifiera särskilda landskapsvärden utifrån till exempel biodiversitet, vetenskapligt referensområde, turism eller kulturell identitet – och sedan försöka "frysa" och "konservera" dessa värden genom olika åtgärder. Landskapet som ett *museum* för fjärrstyrd konsumtion. "Museum" för att värdena ska bevaras och visas upp; "fjärrstyrd" för att vad som är värdefullt identifieras utifrån, ofta på global nivå, till exempel av internationella organisationer; och "konsumtion" för att avnjutandet av dessa värden konsumeras på en marknad, till exempel som turism.

Uppe till vänster finner vi den ekostrategi som går ut på att aktivt förändra och nyttja landskapet utifrån vissa syften och aktiviteter. Man ser då på landskapet som en *fabrik* för produktion av dessa aktiviteter och nyttigheter. Landskap söks upp (det gäller både "museum" och "fabrik") och byggs om eller till och med byggs upp (gäller "fabrik") för att tillfredsställa vad dessa aktiviteter kräver (äventyrsland, skidanläggningar, klätterväggar, äventyrsbad etc.).

Uppe till höger i figuren finner vi *nyttjande* av ett visst specifikt landskap som man på något sätt har tillägnat sig. Man kanske sedan länge bor där eller under längre tid återkommande har vistats där – och känner en identitet med just denna plats. Här utgår man ifrån det lokala natur- och kulturlandskapets karaktärsdrag som något som man kan och bör använda för en mängd olika syften. När det gäller fritidsrelaterade aktiviteter finner vi här mycket av till exempel jakt och fiske och av traditionella friluftaktiviteter som att plocka bär och svamp, eller att göra en lägereld med ved man finner på platsen.

Den fjärde ekostrategin, *avnjutande* av tillägnade platser, nere till höger, tar som den föregående sin utgångspunkt i ett visst landskap men här utan att man aktivt vill påverka och förändra landskapet. Det gäller i många människors vardagskontakt med sitt lokala landskap – som något man identifierar sig med och förhoppningsvis uppskattar. Avnjutandet kan ske i så passiva former som utsikten från ett fönster, men kan också vara – för personen – aktivt som vandringar, skidåkning, guidningar och att rasta hundar. Men även om man motionsspringer väldigt aktivt är grundhållningen att man utgår från det landskap som är och att man inte vill förändra det genom sin aktivitet. Tvärtom kan hundrastning, terrängcykling och motionsjogging i stället uppfattas som problem om de verkligen bör-

Figur 9
Den ekostrategiska begreppsramens fyra huvudriktningar illustrerade med teckningar som fokuserar på landskapsrelationer relevanta för naturvägledning
Illustration: Matz Glantz.

jar påverka landskapet genom nedskräpning, buller eller förslitning. – Vilket inte sällan leder till krav på att i större utsträckning anamma en strategi som ligger mer åt höger i den ekostrategiska figuren. Antingen i riktning av fabriksperspektivet genom särskilt anlagda terrängscyklingsbanor, hundrastgårdar och motionsslingor (kanske med särskilt underlag, belysning och motionsredskap). Eller i riktning av det museala perspektivets krav på skyddsåtgärder, kanske i form av reservat och särskilda bestämmelser eller förbud när det gäller hundar, cykling, ridning etc.

Båda de platsorienterade ekostrategierna till höger i figuren karaktäriseras av behovet och intresset av att anpassa vad man gör inte bara till de mer konstanta karaktärsdragen i landskapet, som berg, skog och kust, utan också till årstider och väderförhållanden. Från påtagliga konsekvenser som att det ligger nära till hands att åka skidor när det är vinter och snö, till mer subtila som att söka upp vissa platser på våren eller att gå en annan slinga i skogen när det regnar. Allt detta till skillnad från ekostrategierna till vänster i figuren där man söker upp ett lämpligt landskap för det man vill göra, till exempel skidåkning, oberoende av vad det är för årstid eller väder där man bor. Antingen söker man då upp ett mer "skyddat" landskap enligt den museala strategin, som ett kalfjäll med låg grad av exploatering, eller ett mer "uppbyggt" enligt fabriksstrategin, en skidort med liftar och konstsnö eller kanske till och med en skidanläggning under tak.

Alla dessa fyra ekostrategier – förhållningssätt till natur och landskap – resulterar i olika konsekvenser, fördelar och nackdelar, sett ur en naturvägledares perspektiv. Fabriksperspektivet innebär att man som vägledare ofta har mycket av program och aktiviteter "gratis", själva landskapet berättar för vägledaren och gruppen vad man bör göra och aktiviteterna som erbjuds är ofta häftiga och lockande, samtidigt som säkerhetsaspekterna är formaliserade. Samtidigt kräver dessa landskap kostnader av besökarna i form av resor, logi och inträden. Handlingsutrymmet för andra aktiviteter än de anbefallda är också ofta mycket begränsat.

Det museala perspektivets landskap innebär också stora möjligheter för vägledaren när det gäller häftiga upplevelser och "färdiga" förslag på aktiviteter, på liknande sätt som i fabriksstrategin.

Det är ju de tänkta aktiviteterna och upplevelserna som landskapet har skapats för i fabriksperspektivet, respektive bevarats för i det museala perspektivet. Men i det museala perspektivet är kostnaderna ofta inte lika påtagliga som i fabriksstrategin (kanske resor och eventuellt logi men utan inträdesavgift, som i ett naturreservat). Utrymmet för alternativa aktiviteter är också ofta större i det museala landskapet jämfört med fabrikslandskapet, men reservatsbestämmelser kan innebära begränsningar och deltagarna förväntar sig sannolikt att få uppleva just det som området är känt för.

De två ekostrategierna till höger i figuren – nyttjande respektive avnjutande, av tillägnade platser – kräver att vägledaren tillägnat sig denna plats i hygglig utsträckning. Det fungerar dåligt att komma fram samtidigt med sin grupp och se vad som finns (vilket man i större utsträckning kan göra med en skidsportort eller ett naturreservat med naturum). Samtidigt innebär tillägnandet av platsen mycket stora pedagogiska möjligheter både i riktning av nyttjande (uppåt i figurens högra sida) med stockvedsbrasor, fiske, jakt, ängsslätter och så vidare om man har kontakt med markägaren. Eller på motsvarande sätt när det gäller avnjutande (nedåt i figurens högra sida) i form av initierade vandringar, "upptäckter" av torpruiner och fina utsiktsplatser, liksom stora möjligheter att anpassa aktiviteterna utifrån grupp och väder – lunchplatsen som passar bra även när det är regn och blåst, genvägen genom skogen när gruppen verkar trött. Sammantaget, och som i allt pedagogiskt arbete, så är det de aktiva valen och hur väl underbyggda de är som avgör kvaliteten på upplevelser och kunskaper. Att utifrån grupp, syfte, årstid och väder kunna välja det landskap som passar bäst och nyttja dess möjligheter.

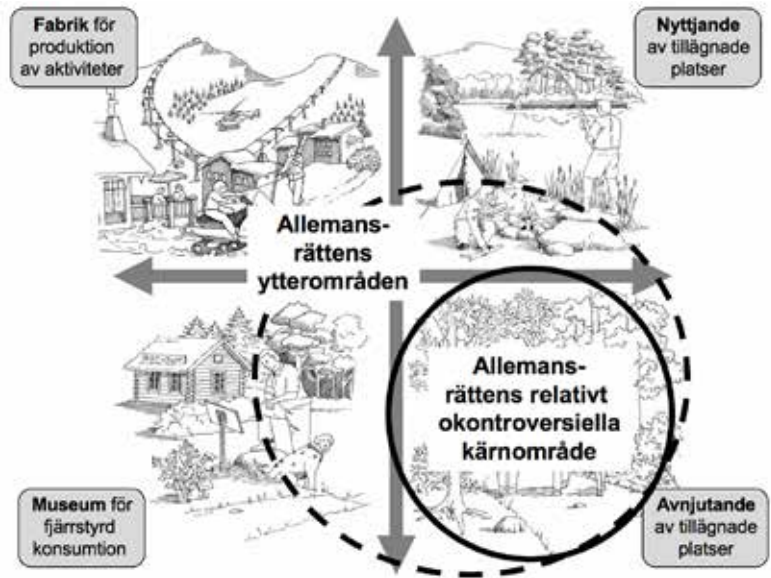
Det här kapitlet närmar sig slutet och vi kan blicka tillbaka på hur det inleddes med ett resonemang om vad ett landskap är och var naturen ligger. Sedan presenterades de fyra ekostrategierna och deras pedagogiska konsekvenser i landskapet för en vägledare. För att knyta ihop och illustrera den här kedjan – från vad ett landskap är i princip, via presentationen av olika ekostrategier, till de pedagogiska konsekvenserna – så avslutas det här kapitlet med att lyfta fram den miljöpedagogiska möjligheten i de allemansrättsligt tillgängliga landskapen.

Allemanslandskap för hållbar utveckling?

I figur 10 har jag lagt in allemansrättens kärnområde och dess ytterområden i den ekostrategiska begreppsramen.

De nordiska länderna, särskilt Sverige, Norge och Finland, har en omfattande allemansrätt och dess landskapsperspektiv av mångbrukat hänsynslandskap är en mycket viktig pedagogisk resurs. (Sandell & Svenning (2011), Reusch (2012), Williams (2001), och Øian m.fl. (2018)).

Vi kan i figur 10 se allemansrättens "kärnområde" placerat i avnjutande av tillägnade landskap. En besökare måste kunna "läsa landskapet" för att veta vad som är lämpligt respektive olämpligt att göra på olika platser och i olika situationer (hur nära man kan gå ett hus, när man kan elda osv.) samtidigt som vår färd i princip ska vara spårlos. Vi kan i figur 10 även se allemansrättens "ytterområden" mot de övriga tre ekostrategierna. Ytterområdet mot "nyttjande av

Figur 10
Allemansrättens
inplacering i den
ekostrategiska
begreppsramen
Illustration: Matz
Glantz.

tillägnade platser” handlar om hur långt allemansrättens möjligheter sträcker sig när det gäller att även påverka och förändra landskapet (plocka blommor, bär och svamp, plocka ved till en lägereld etc.). Det finns även en gränzson som gäller fabriks-landskapets möjligheter att ta betalt för sina faciliteter (”anläggningar”) och där skillnaden mellan att ha möjlighet att nyttja dessa och tvånget att betala för dem inte alltid är självklar (vildmarkspass för kanotleder, avgifter för skidspår etc.). När ett landskap i stor utsträckning blir en ”fabrik” för produktion av vissa specificerade aktiviteter uteslås ofta också med fysisk nödvändighet annan användning av området även om det inte handlar om inträden eller förbud. Vi har också en gränzson mot det museala perspektivet genom begränsningar av tillträdet som motiveras med hur just detta område ska bevaras. Kanske gäller tillträdesförbud under vissa delar av året, totalt eldningsförbud, förbud mot att tälta eller bara tältning på särskilt anvisade platser.

Alla relationer till landskapet innebär val och i ett allt mer högrörligt och mångkulturellt samhälle är det särskilt viktigt att reflektera över dessa val och deras konsekvenser. Allemansrättens landskapsperspektiv lyfter här fram behovet av att anpassa vad man gör till landskapet. Både anpassning till de mer konstanta karaktärsdragen i landskapet (som om det är bergigt, skogigt eller kust) men också till boende, jordbruk, skogsbruk, årstider och väderförhållanden. Detta till skillnad från strategierna till vänster i figurerna där man söker upp ett skyddat eller uppbyggt landskap för det man vill göra – och då utgår ifrån att boende, jordbruk och skogsbruk får anpassa sig till det!

Allemansrätten kännetecknas alltså av ett mångbrukat hänsynslandskap som inkluderar inte bara rekreation och pedagogik utan också produktion av livsmedel och byggmaterial, liksom nyttjande för till exempel infrastruktur och vattentäkter – och där dessa landskapsanvändningar, inklusive naturvägledningens, hänsynsfullt måste samexistera. Kort sagt illustrerar allemansrätten karaktärsdrag som kännetecknar ett hållbart samhälle! Även om alla ekostrategiska förhållningssätt kan fylla viktiga roller för en vägledare finns det all anledning att fundera på vilka pedagogiska möjligheter som just ligger i ekostrategin ”avnjutande av tillägnade landskap” – vardagens mångbrukade hänsynslandskap. Detta innebär också att det

finns all anledning att från naturvägledningens sida offensivt bevakat allemansrättens roll när framtidens landskap ständigt skapas.

Det här kapitlet bygger på tidigare texter och mer utförliga resonemang och fler referenser kan hittas i till exempel Sandell (2015) och mer praktiska erfarenheter och tillämpningar kan hittas i Brügge med flera. (2018).

LÄS MER

- Brügge, B.; Glantz, M. & Sandell, K. (red.) (2018) (5e reviderade uppl.). *Friluftslivets pedagogik: en miljö- och utomhuspedagogik för kunskap, känsla och livskvalitet*. Stockholm: Liber.
- Carlestam, G. & Sollbe, B. (1991). *Om tidens vidd och tingens ordning: Texter av Torsten Hägerstrand*. Stockholm: Byggforskningsrådet.
- Cresswell, T. (2004). *Place: A short introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Emmelin, L.; Fredman, P.; Lisberg Jensen, E. & Sandell, K. (2010). *Planera för friluftsliv: Natur, samhälle, upplevelser*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Ham, S. H. 2013. *Interpretation: Making a Difference on Purpose*. Golden, Colorado, US: Fulcrum Group.
- Lisberg Jensen, E. & Ouis, P. (2014). *Det gröna finrummet: etnicitet, friluftsliv och naturumgängets urbanisering*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Reusch, M. (2012). *Allemansrätten – friluftslivets rettsgrunnlag*. Diss. Juridisk fakultet, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Sandell, K. (2015). *Naturmöten som en landskapsrelation*. I: Östman, Leif (red.) *Naturmötespraktiker och miljömoraliskt lärande*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Didactica Upsaliensia 8, s. 55–90.
- Sandell, K. (2016a). *Ecostrategies: Presentation and Elaboration of a Conceptual Framework of Landscape Perspectives*. Journal TOURISM, 64(1) 63–80.
- Sandell, K. (2016b). *What and Where is Nature in the Anthropocene? Some Notes on Public Environmental Relations at a Time of Climate Change*. In: Tilakasiri, S. L. (ed.), *Water, Land and People in Climate Change: Issues, Challenges and Perspectives*. Pannipitiya, Sri Lanka: A Stamford Lake Publication, pp 53–68.
- Sandell, K. & Svenning, M. (2011). *Allemansrätten och dess framtid*. Rapport No. 6470, Stockholm: Naturvårdsverket.
- Williams, D. R. (ed.) (2001). *Sustainability and the Right to Roam: International Differences in Public Rights (and Responsibilities) to Nature*. J. of Sustainable Tourism; Special Issue, 9(5).
- Øian, H.; Fredman, P.; Sandell, K.; Sæþórsdóttir, A. D.; Tyrväinen, L. & Søndergaard Jensen, F. (2018). *Tourism, nature and sustainability: A review of policy instruments in the Nordic countries*. TemaNord 2018:534, Copenhagen, Nordic Council of Ministers/Publication Unit.

DIREKTA NATURUPPLEVELSER

LASSE EDLEV

En av naturvägledningens viktigaste karaktärer är de direkta upplevelserna. Att skapa lärande och kunskap genom direkta naturupplevelser är kanske något av det mest unika i naturvägledarens yrke. Det är därför en viktig kompetens att förstå och hantera naturupplevelsens potential i praktisk naturvägledning. Det är vad det här kapitlet handlar om. Vi börjar med begreppet naturupplevelse.

En naturupplevelse kan definieras som "ett sinnligt möte med omvärlden där känslor och nyfikenhet aktiveras på ett särskilt stimulerande eller oväntat sätt, och som sporrar till att tolka och skapa mening i såväl de enklaste iakttagelser som i hela den verklighet man är upptagen av" (Edlev 2015).

En direkt naturupplevelse är alltså en *förstahandsupplevelse* i motsats till *medierade* presentationer. Det betyder att en direkt naturupplevelse innebär att den enskilda individen har möjligheten att känna autentisk natur mot sin egen kropp. Härmed är det individen själv som hanterar sin uppmärksamhet och kan rikta den mot just

En direkt naturupplevelse innebär att individen upplever naturen med sina egna sinnen.
Foto: Unsplash

de specifika och personliga intryck som väcker särskild stimulans och förvåning.

En *direkt* upplevelse är – i motsats till en *medierad* presentation – således inte ett budskap skickat från en annan människa och har därmed inte valts ut eller tolkats i förväg. Det är individen själv som med kropp och sinnen måste låta sig uppslukas av naturen – styrd av egen nyfikenhet i sökandet efter förundran och uppenbarelse.

Härmed går vi som naturvägledare lätt in i en paradox: Vi kan önska *ge* andra människor naturupplevelser, men sett på ett djupare plan kan de bara *ta* dem själva. Eller uttryckt på ett annat sätt: Ju ivrigare vi är att förmedla något bestämt, desto större är risken att vi fråntar individen dess egen, direkta upplevelse.

Naturupplevelsen hämtar sin styrka i den helhet som individens samlade sinnesintryck, kroppsreaktioner, känslor och tankar utgör. Direkta naturupplevelser handlar således inte bara om att avkoda

En och samma situation kan framkalla helt olika upplevelser hos olika individer.
Foto: Lasse Edlev

Vi kan önska ge andra människor naturupplevelser, men sett på ett djupare plan kan de bara ta dem själva.

naturens data. Det handlar snarare om ett *subjektivt medvetandefenomen* som kommer såväl ur omgivningarna som från inre sinnestillstånd (Schouborg 1982).

En och samma situation kan framkalla helt olika upplevelser hos olika individer. Upplevelser är således något som sker med och i individen. Därmed dock inte sagt att naturupplevelser inte kan framkallas i andras sällskap. Men det betyder att det är ytterst svårt, för att inte säga omöjligt, för en naturvägledare att planera en situation så att den åstadkommer en bestämd, väldefinierad upplevelse hos alla deltagare.

Även om många människor beskriver att de har sina starkaste upplevelser när de är ensamma i naturen har organiserad naturvägledning sin styrka i den interpersonella dynamik som kan skapas: Vi kan sätta igång något. Vi kan rikta uppmärksamheten. Vi kan skapa en stämning. Vi kan spegla varandra. Vi kan låta oss ryckas med. Och vi kan ömsesidigt uttrycka oss och kommunicera kring det vi känner och upplever. I den grad deltagarna har samma bakgrund och erfarenheter kommer de att kunna känna igen sig och leva sig in i varandras naturupplevelser.

Naturupplevelsens lärandeprocess

Huruvida en upplevelse är *bra* eller *dålig* kan värderas utifrån om den rymmer en passande balans mellan det förväntningsbrytande och det förväntningsbara (Jantzen 2011). Det innebär att en upplevelse för att vara *bra* inte bara ska vara underhållande, pirrande och spännande, utan också utvecklande och meningsfull på så vis att den utmanar den förståelse man har av sig själv och omvärlden.

En god naturupplevelse blir överraskande genom att den sätter kropp, känslor och tankar i spel på ett kreativt sätt: Tidigare vanor och uppfattningar visar sig vara otillräckliga. Nya erfarenheter och insikter skapas. Man lär sig något nytt om både sig själv och omvärlden. Kort sagt: Handlingskompetens och självförståelse ökar.

Förenklat kan upplevelsens lärprocess sägas bestå av tre led: *Förändring, förvåning och förvandling* (Jantzen 2011):

Förändring under upplevelsen handlar om att kroppen under sensorisk perception påverkas fysiskt så att tempo, puls, andning, riktning och rytm förändras. I ett enda nu ställer sig kroppen i beredskap, uppmärksamheten skärps och känslotillståndet förändras.

Förvåning under upplevelsen handlar om att det vi känner och upplever i kropp och känslor bryter med de förväntningar och föreställningar som vi hade på förhand. Denna förundran får oss att reflektera över vad det egentligen är som sker här så att den egna självbilden och de antaganden vi har om världen sätts i gungning.

Förvandling under upplevelsen handlar om att ändra perspektiv på sig själv och omvärlden så att tidigare förståelser och förväntningar revideras under utveckling av nya erfarenheter, uppfattningar och kompetenser.

En bra upplevelse utmanar den förståelse man har av sig själv och omvärlden.
Foto: Lasse Edlev

Hur stor lärandepotential en upplevelse rymmer beror på graden av *förändring*, *förvåning* och *förvandling*. Processen är cirkulär och kan med nya sensoriska upplevelser och känslor som väcks när som helst aktiveras från början.

Naturupplevelse i lärandeperspektiv

Inom pedagogiskt utvecklingsarbete har begreppet naturupplevelse preciserats som *upplevelse av naturfenomen* (Breiting 1995). Denna definition innebär att det i en naturupplevelse bör finnas annat och mer än en uteaktivitet med naturen som kuliss. Naturen och dess fenomen görs till föremål för direkt iakttagelse och samspel.

Som tidigare nämnt ligger det en paradox i att naturupplevelser har stor lärandepotential, men att det man lär sig kan vara oförutsägbart. *Naturupplevelse* och *naturvägledning* är alltså inte nödvändigtvis två sidor av samma mynt: Ju mer specifika lärandemål man

Med alltför specifika lärandemål kan den direkta naturupplevelsen tappa sitt värde.

Foto: Lasse Edlev

som lärare eller naturvägledare sätter upp, desto mer riskerar man att den direkta naturupplevelsen tappar sitt värde.

Inom erfarenhetspedagogiken värdesätts barnets fulla register av personliga förmågor och intressen. John Dewey (1974) värderade självständig verksamhet, experimenterande och problemlösning högt. Och det på ett lustbetonat, verklighetsnära och meningsfullt sätt där upplevelser gav livsduglighet. Det var *barnet* som aktivt skulle uppleva och erfara världen – inte läraren som skulle ge eleverna en viss dos kunskap.

Man kan anse att utbildningssystemet idag följer ett snävarare bildningsideal med tanke på inriktningen på ämne, mål och test. Det är också en utbredd uppfattning att *naturvetenskaplig utbildning* kräver att eleven förmår ignorera så många subjektiva och perifera omständigheter som möjligt kring det som ska iakttas och läras. I naturvetenskaplig undervisning är det därför inte alltid välkommet att direkta naturupplevelser inbjuder till subjektiva sinnesintryck, kroppsförnimmelser och känslor.

Motsatt kan man hävda ståndpunkten att samhället idag behöver människor som behärskar självständighet, originalitet och kritiskt tänkande, och att just upplevelser, frihetsgrader och djärvhet är en förutsättning för att främja professionell och innovativ fördjupning (Willerslev 2017).

Ett tredje område där man försöker inkorporera människors inneboende behov av upplevelser är inom turist- och fritidsindustrin. Sedan millennieskiftet har det skett en kraftig utveckling inom upplevelsedesign, upplevelseprodukter och upplevelseekonomi (Jantzen 2011).

Naturupplevelser kan således sägas innefatta allt från livsupplysning och undervisning till fritidsliv och turism, i detta måste man som naturvägledare försöka hitta sin egen väg.

Naturupplevelsens didaktik

I praktisk naturvägledning man välja den *klassiska upplevelseaktiviteten* där man tillsammans med deltagarna med öppna sinnen rör sig ut i naturen för att fånga spontana naturupplevelser.

Krabbfiske. Vatten, tång och havsbotten bjuder på autentisk natur

Foto: Lasse Edlev

Eller så kan man tvärtom försöka att *iscensätta naturupplevelser*. Detta kan ske genom att sätta upp mål och medvetet välja plats och ramar strategiskt. Deltagarna kan ges förväntningar på upplevelser och särskilda förberedelser längs vägen som fångar och håller kvar deras uppmärksamhet.

Slutligen kan man eftersträva en medelväg i form av den så kallade *dubbla ingången*. Här försöker man erbjuda ett rum av möjligheter som både ger deltagarna frihet att själva uppleva och som samtidigt är mättat med möjligheter för lärande. Det vill säga, platsen ska rymma iögonfallande naturfenomen med potential till ämnesfördjupning som kan fångas när och om de uppmärksammas av deltagarna.

Om man närmare ska avgränsa och beskriva *naturupplevelsens didaktik* kan man göra detta genom att förhålla sig till följande faser: *Upptakt, sensorisk perception, känsla, förvåning, erfarenhet och identitet*.

Upptakt

Den valda naturen ska gärna vara präglad av autenticitet och rymma rika möjligheter att aktivera sinnen, tankar och uppfattningar. Platsen bör presenteras på ett spännande och stämningsfullt sätt som lockar till nyfikenhet. Rummetts möjligheter ska å ena sidan vara överskådligt, vara lämpligt för åldern, identifierbart och meningsfullt. Å andra sidan ska det också kunna bjuda på unika, överraskande och speciella ögonblick som kan väcka förundran. Det förväntningsbegränsande och det förväntningsbrytande balanseras.

I exemplet med *barnen som fångar krabbor* har ramen satts till en aktivitet som appellerar till sinnen och känslor. Vatten, tång och havsbotten bjuder på autentisk natur. Det är tryggt att sitta på bryggan med en vuxen i närheten och samtidigt rysa lite vid tanken på krabborna i djupet.

På en bro vid havet får barnen fånga krabbor. Till en början är de rädda eftersom de har sett på ett skrämmande filmklipp på tv där en jättekrabba slår hål på skalet på en mindre krabba och äter den levande.
Foto: Lasse Edlev

Sensorisk perception

Med hela kroppen på spänn och med alla sinnen aktiverade kan naturupplevelsen bli total och förtätad. Man kan sparka igång med en sinnesaktivitet för att förse deltagarna med redskap, verktyg eller naturmaterial. Tillvägagångssättet får gärna vara lekfullt med frihet att experimentera. Som naturvägledare kan man välja att *föregå* som rollmodell och vara den första som kastar sig in i aktiviteten. Senare kan man *gå vid sidan av* deltagarna för att uppleva och undersöka på lika nivå. Man kan också välja att *gå efter* deltagarna och bara träda in när de har behov av hjälp. Med rätt växling mellan dessa positioner kan man stötta deltagarna i att glömma sig själva och hamna i ett tillstånd av *flow*.

I exemplet med *barnen som fångar krabbor* sporrar det sensorisk perception att få fiskegrejer mellan händerna och fritt spelrum att experimentera. Vågskvalp utgör en stämningsfull ljudkuliss och barnen uppslukas av jakten på krabbor.

Känslor

Kännetecknande för sinnliga upplevelser är att de *förändrar* tillståndet i kroppen, vilket märks genom allt från pirr i magen till förlösande skratt. Upplevelser gör att känslotillstånd väcks och förändras. Kanske berörs man, dras med eller blir rädd. Ju yngre barn, desto större kan behovet vara av att man som naturvägledare bistår med *affektiv avstämning*. Det vill säga, man måste stötta barnet i att balansera sina känslor av upphetsning, jubel eller gråt. Detta praktiseras genom att man bevarar sin integritet samtidigt som man uppträder empatiskt genom hur man använder röst, ögonkontakt och kroppsspråk (Stern 1991).

I exemplet med *barnen som fångar krabbor* visar deras kroppsspråk att de är avvaktande inför krabban. Genom att lugnt visa fram den, ge sig tid att med glädje berätta om den, kan naturvägledaren balansera barnens känslor.

Förvåning

För att skapa *förvåning* krävs en *störning*. Det vill säga, upplevelsen ska å ena sidan vara så överraskande att den rycker undan invanda föreställningar. Å andra sidan får tryggheten inte sättas på spel. I

takt med att överraskande känslomässiga tillstånd hamnar under kontroll skapas utrymme för att fördjupa sig i undersökande, experiment, reflektion och efterfrågan på kunskap.

I exemplet med *barnen som fångar krabbor* får de möjlighet att iaktta krabborna på nära håll. De fångar stora och små, mjuka och hårda. De får svar på sina nyfikna frågor och samlar mod att försiktigt själva röra vid en krabba.

De fångar stora och små, mjuka och hårda. De får svar på sina nyfikna frågor och samlar mod att försiktigt själva röra vid en krabba.

Foto: Lasse Edlev

Med en rikedom på erfarenheter av och upplevelser av natur i bagaget kan man röra sig mer säkert i världen och förstå den på ett djupare plan.

Erfarenhet

Direkta naturupplevelser ger möjlighet att skaffa sig erfarenheter ur såväl kroppsliga som känslomässiga, intellektuella och kreativa aspekter. Erfarenheten utkristalliserar sig under gång av den läroprocess där *förändring* skapar *störning* och därpå *förvandling*. Nya erfarenheter kan förstärkas genom att uttrycka sig, ställa frågor, finna analogier, ställa upp hypoteser, söka kunskap och skapa sammanhang. Här kan man som naturvägledare ofta göra tillräckligt genom fruktbar dialog. Och man kan också välja att betona önskade, kunskapsmässiga perspektiv.

I exemplet *med barnen som fångar krabbor* skaffar de sig erfarenheter av djurens utseende, beteende och levnadsplats. De får lära sig något om sina egna reaktioner på rädsla, krabbornas reella farlighet och de handlingsmöjligheter som finns i att fånga och undersöka.

Identitet

Med en rikedom på erfarenheter av och upplevelser av natur i bagaget kan man röra sig mer säkert i världen och förstå den på ett djupare plan. Erfarenheter bidrar också till att man får ökad självinsikt och blick för inre resurser och värderingar. Att erfarenheter skördas genom direkta naturupplevelser betyder att de verkar relevanta, användbara och meningsfulla. Ofta finns ett behov av att skriva in dem i sin personliga berättelse och identitet. Forskning har visat att de konkreta upplevelser man har haft inte alltid motsvarar det man senare minns och berättar (Løvoll 2012). En del avvisar därför beskrivningen av upplevelser som de omedelbara sensoriska perceptioner, känslor och insikter man har i situationen, och ser dem istället som berättelser man skapar i efterhand (Lund 2005).

I exemplet *med barnen som fångar krabbor* får de i efterhand möjlighet att uttrycka sina upplevelser genom att rita. Högst upp i sin bild ritade Pelle till slut en skattkista på en ö. Under ön bor krabban, som härmed har tagits upp i barnets eget universum.

Naturoplevelser för livet

Med åldern förändrar och utvecklar människor sina preferenser för natur och naturoplevelser. Yngre barn fångas oftast av detaljer såsom levande smådjur. De uppsöker gärna platser som inbjuder till lek och aktivitet såsom att bygga kojor och klättra i träd. De samlar gärna på saker som är fina eller kan användas till något. Och de fascinerar av att möta och vara i samspel med djur. Spänning, upptäckter och fysiska utmaningar i naturen tilltalar de flesta barn. Först som tonåringar börjar de få blick för landskapets större helhet.

Djupa naturoplevelser kan för både barn och vuxna vara landmärken för deras livsåskådning och natursyn. Maslow (1964) definierar begreppet *Peak Experience* och knyter det till självförverkligande på högsta nivå. *Peak Experience* i naturen kan vara ett djupt rörligt läge där man känner sig oceaniskt uppslukad av naturen i rent varande och lycka. Djupa, existentiella insikter kan skapas och göra en ödmjuk och respektfylld. Ögonblicket upplevelsen kulminerar kan vara det närmaste man kommer sitt eget inre väsen och universums storhet. Sådana naturoplevelser uppträder framför allt när man är ensam i naturen eller arbetar naturterapeutiskt (Edlev 2019).

LÄS MER

Breiting, S. m.fl. (1995). <i>Naturoplevelser og naturskoleundervisning</i> . København: Danmarks Lærerhøjskole og Friluftsrådet.	Edlev, L. (2019). <i>Naturterapi</i> . Forlaget Gyldendal. København	<i>riences</i> . Columbus: Ohio State University Press
Dewey, J. (1974). <i>Erfaring og opdragelse</i> . København: Ejlers Forlag.	Jantzen, Christian m.fl. (2011) <i>Oplevelsesdesign</i> , Frederiksberg: Samfundslitteratur	Schouborg, E. m.fl. (1982). <i>Oplevelse og pædagogik</i> . København: Gjellerup Forlag
Edlev, L. (2015). <i>Natur og miljø i pædagogisk arbejde</i> . Forlaget Munksgaard. København.	Løvell, H. S. (2012) <i>Oplevelse og læring i naturen</i> . I: Ny Nordisk Skole – Ny Nordisk pædagogik. Kognition & Pædagogik nr. 85. København: Psykologisk Forlag	Stern, D. (1991). <i>Barnets interpersonelle univers</i> . København: Hans Reitzels Forlag.
	Maslow, A. (1964) <i>Religions, Values, and Peak Expe-</i>	Willerslev, R. (2017). <i>Tænk vildt – det er guddommeligt at fejle – en peptalk for en mere nysgerrig tidsånd</i> . People's Press.

NATURVÄGLEDAREN OCH GODA LÄRPROCESSER

BENNY SÆTERMO

Människan har en unik förmåga att förstå sammanhang och konstruera kunskap mot bakgrund av erfarenheter och kognitiva processer. Ofta upptäcker man att man tänkt likadant som andra människor i liknande situationer, till exempel vid samma yttre påverkan. Det kan vara något man ser, hör, känner doften av eller om man står inför en utmaning. Vår förmåga att reagera på något är till viss grad baserad på naturliga instinkter, men vår förmåga att förstå sammanhang, konstruera kunskap och lösa utmaningar baseras på lärande genom erfarenheter.

För naturvägledaren är det värt att lägga märke till att källan till erfarenheter i hög grad har förändrats i modern tid. Traditionellt gick kunskap i arv genom kunskapsförmedling och deltagande tvärs över generationer. Barnen lärde sig av föräldrarna och släkten och byggde sedan vidare på denna kunskap genom egna erfarenheter. Dessa erfarenheter kunde antingen förstärka det man lärt från äldre generationer, men de kunde också leda till en viss förändring i användandet av denna kunskap. Det sistnämnda är en naturlig följd av förändringar av de situationer där kunskapen skulle användas. Jag

vill i denna artikel gärna beskriva närmare hur naturvägledaren kan använda människans förmåga till att konstruera kunskap genom sina läroprocesser.

Kognitiva processer resulterar i kunskap

I pedagogisk forskning talar man om begreppen *assimilation* och *ackommodation* som centrala i förståelsen av hur vi tillägnar oss kunskap. *Assimilations*begreppet avser hur vi bygger vidare på kunskap som vi har på ett område, medan *ackommodations*begreppet handlar om hur vi justerar denna kunskap genom hela livet så att den vid varje tidpunkt är så adekvat som möjligt i förhållande till individens förutsättningar ("jorden är platt tills vi lär oss något annat").

Ackommodationsprocesserna och assimilationsprocesserna är bland de viktigaste processerna för naturvägledararbetet. Det är mycket få tillfällen då naturvägledare jobbar med grupper där det inte existerar någon kunskap om temat i stort. Om du frågar en person: "*kan du mycket om världsrymden?*" Kommer de flesta att tydligt svara nej. Men om du istället säger: "*berätta lite om världsrymden*", så kommer i stort sett alla människor att kunna berätta väldigt mycket. Vid nästan alla tillfällen kommer personerna som deltar i en aktivitet tillsammans med en naturvägledare ha viss kunskap om dagens tema. Även om denna kunskap är mycket bristfällig kommer den likväl vara viktig som utgångspunkt för den kunskap som naturvägledare ska bygga vidare på (*assimilation*).

Dessutom är det också väldigt vanligt att en deltagare i en undervisningssituation har kunskap som inte bara baserar sig på fakta, utan däremot ofta är en mix av egna erfarenheter, fakta, film/äventyr och upplevda fakta (som rykten och gängse uppfattningar bland folk). Vi kan använda brunbjörnen som exempel. Björnen kan "alla" något om. Alla, nästan oavsett ålder, kan något om björnen. Som naturvägledare upplever jag att nästan utan undantag är denna allmänkunskap om björnen en mix av fakta, äventyr, gängse uppfattningar om björnen samt allmän syn bland människor anpassad till olika lokalsamhällen, beroende på i vilken grad björn är något som berör lokalsamhället. Barn har ofta en kunskap om björnen som

För att visa att björnen inte bara äter kött får barnen jämföra tänderna i kranier från en björn och en krokodil.

Foto: Benny Sætermo

begränsar sig till hur den ser ut, att den går i ide och att den äter kött. Genom styrda assimilationsprocesser kan naturvägledaren arbeta med att bygga vidare på denna kunskap med att lägga till ny kunskap. Det kan till exempel vara undervisning som visar barnen att björnen också tycker om gräs och bär och att björnens tänder är "beviset" på detta. Man befäster denna kunskap genom deltagande och aktiviteter som får barnen att själva upptäcka detta sammanhang (sammanhanget tänder $\leftrightarrow$ val av mat). Vad gäller detta att björnen inte bara äter kött så kan detta belysas genom att jobba med ett annat djurs tänder som i motsats till björnen bara äter kött och titta lite på de stora skillnaderna (här använder jag ett kranium från en krokodil). Men vad gäller arter till vilka det också finns en viss rädsla och övertro knuten, som björnen, så är det mycket viktigt att arbeta medvetet med ackommodationsprocesserna. Dessa processer ska avslöja små missuppfattningar och ersätta dem med mer korrekt kunskap (ackommodation). Vad gäller björnen kan det vara en bra ingång att jobba med varför en björn står på två fötter. För det vet *alla* barn att björnen gör, och de vet också varför. $\rightarrow$ *En björn*

som står på två fötter ska angripa. Detta är det svar barn nästan alltid ger på frågan om varför björnen står på två fötter. Barnet har alltså haft rätt i allt hittills. Barnet visste hur björnen såg ut, att den bodde i ide och att den åt kött. Men vid frågan om varför den stod på två ben kom det fram att barnet hade en missuppfattning (*björnen skulle angripa*). Naturvägledaren avslöjade via ackommodationsprocesser att det finns ett behov av att ersätta gammal kunskap med ny kunskap. I det här fallet ger vi barnet beröm för att det visste att en björn kan stå på två fötter och därefter tar vi tag i det som är den egentliga grunden till att en björn ibland står på två ben. Denna ackommodationsprocess kommer vi tillbaka till lite senare i denna artikel.

Som naturvägledare är det jättebra om vi klarar av att avslöja kunskap som inte längre representerar det mest riktiga i förhållande till ett tema. Bara om vi upptäcker detta har vi möjligheten att medvetet kunna ändra denna persons kunskap.

Ibland kan det vara svårt att förstå hur man som naturvägledare ska upptäcka kunskapsluckor, missuppfattningar eller ta reda på var behovet av kunskap ligger. Ibland är denna utmaning också ihopblandad med en rad samhälleliga förhållanden som till exempel medias agenda. Ofta kommer naturvägledaren genom genomförandet av olika undervisningsupplägg att få god erfarenhet av vilka områden det oftast saknas kunskap hos deltagarna.

Hur man skapar kognitiva processer

Det handlar alltså om att sätta fart på tankeprocesser som hos den enskilde resulterar i ökad kunskap om ett tema eller ämne. Den kunskap ett barn har om att björnen äter kött kommer till exempel inte att utvecklas om ingenting nytt sker som kan sätta fart på de tankeprocesser som knyts just till den specifika kunskapen; *björnen äter bara kött*. Denna kunskap kommer att vara den statiska och konstanta uppfattningen om matvanorna hos en björn ända tills någon typ av insikt sätter de kognitiva processerna knutna till denna exakta kunskap i rörelse. Först då kommer personen att ändra eller bygga på sin kunskap om vad björnen äter. Naturvägledarens jobb

är först att upptäcka kunskapsbehovet, därefter att utveckla undervisningsstrategier som sätter de adekvata kognitiva processerna i rörelse. På samma sätt gäller detta i förhållande till björnrädsla och kunskapen om varför björnen står på två ben → den ska angripa dig. Liksom med matexemplet är denna kunskap helt upp till om naturvägledaren genom medvetna ackommodationsprocesser klarar att ersätta denna missuppfattning med riktig kunskap.

Studierna om förståelsen av hur lärande uppstår sköt iväg på allvar runt sekelskiftet då en rad forskare studerade hur människan konstruerar sin kunskap. Brune, Vygotskij, Piaget och Dewey är bland andra de mest erkända teoretiker som fortfarande gör sig gällande i dagens pedagogik. Ett gemensamt drag i studierna är att aktiviteter, deltagande, sinnen och bemästrande är centrala "igångsättare" för goda kognitiva processer.

I exemplet med björnens matvanor kan aktiviteter där barnet får jämföra björnens, krokodilens och sin egen mun göra att de ser sammanhanget mellan tänder och favoritmat. Förmågan att se sammanhang är unik hos människan, men förmågan att minnas dessa sammanhang är olika. I exemplet med björnmaten involverades även barnets egen kropp (munnen) och detta påverkar processen i starkt positiv riktning. Den egna kroppen verkar i detta fall som en förstärkning för lärande. Dessutom verkar olika lärandemål ofta positivt förstärkande på varandra. Till exempel är det självklart positivt att barnen upptäcker att björnen äter mycket annat än kött, och tillsammans med den korrigerade kunskapen om varför björnen egentligen står på två ben kommer båda dessa poänger att bidra till att minska barnets rädsla för björn. Gammal kunskap om att björnen bara åt kött och att den skulle angripa när den stod på bakbenen ersattes med att björnen är allätare som vi människor, och ibland har behov av att se bättre och av den anledningen ställer sig på bakbenen.

Undervisningsupplägget "CO₂-dagen" är ett annat exempel, det fokuserade på att skapa tankeprocesser genom att låta barnen använda sin egen kropp och sin egen förmåga att förstå sammanhang. En stor del av världens koldioxidutsläpp kommer från biltrafiken och det finns många sätt att reducera utsläppen på. Gemensamt för nästan alla sådana reducerande åtgärder är att barn inte har något som helst inflytande på dem (ökning av nationella bilavgifter, ökad

skogsplantering, internationella avtal o s v). I sådana situationer där den enskilda människan har lätt att känna sig obetydlig i det stora sammanhanget, att hon inte kan påverka miljön, är det speciellt effektivt att bevisa det motsatta. Genom att låta eleverna mäta lufttrycket i familjens bil kunde de studera hur många som hade för lite luft i däck. Teoretiskt sett betyder för lågt lufttryck så och så mycket för koldioxidutsläppen. Men detta försök fick rejäl fart på de kognitiva processerna först när eleverna överförde familjebilens däcktryck till en skottkärra. En elev satt i skottkärran och en annan elev fick springa runt med skottkärran. En runda med för lågt lufttryck och en runda med rätt lufttryck.

Samtliga elever fick pröva detta och samtliga elever förstod sammanhanget mellan energiförbrukning och miljö. Skillnaden är märkbar på att springa med en tungt lastad skottkärra med för lite luft jämfört med en skottkärra med korrekt lufttryck.

Sådana tekniker har flera fördelar. För det första konstruerar barnen lättare och mer effektivt ny kunskap för att de själva deltar och använder sin egen kropp till att upptäcka sammanhangen. För det andra för att upplägget bevisar för dem hur stor betydelse den enskildes insats har både för miljön och för föräldrarnas plånbok. Man har ersatt barnens förutfattade syn på att dess insats saknar betydelse genom att låta dem själva upptäcka det motsatta. Efter avslutat försök fick eleverna i läxa att se till att familjens bil hela tiden har korrekt lufttryck. När 500 elever gjorde detta fick det stor betydelse för miljö och familjeekonomi. CO2-dagen blev prisbelönt för sin koppling mellan lärandemetodik och miljökunskap.

Andra naturvägledningsprojekt och lärandemotivation

I gamla läroböcker kan vi studera tabeller och diagram över hur vattendrivna kvarnar och sågverk fungerar. Vi kan läsa hur man knyter snaror för att fånga berggrov. På sin tid var detta dagsaktuellt, viktigt och mycket relevant kunskap i förhållande till dåtidens dagsaktuella tematik. Att tematiken som vi naturvägledare jobbar med är relevant och aktuell är mycket viktigt för att få igång goda tankeproces-

Bild 1: En elev satt i skottkärran och en annan elev fick köra. En runda med för lågt lufttryck och en runda med rätt lufttryck. Det blev tydligt hur mycket lättare det är med ett välpumpat däck. Foto: Benny Sætermo

Bild 2: Efter avslutat försök fick eleverna i läxa att se till att familjens bil hela tiden har korrekt lufttryck. Foto: Benny Sætermo

ser som leder till lärande. Vi kan enkelt förklara detta som motivation till lärande. Med mindre än att en person är genuint intresserad av vattendrivna sågverk och på grund av det har stor lärandemotivation så är det ett svårt tema att använda i lärandesyfte i vår tid. Vattendrivna sågverk är gammaldags, ingen använder sådana längre

och få har sett ett. Men detta betyder inte att lärandeområdet *vattendrivna sågar* är inaktuellt. Området – vattendrivet sågverk – kan mycket väl användas i naturvägledning, men då i samband med ett upplägg där tematiken till exempel är *människa och natur* eller *kulturhistoriskt bruk av ett naturområde* där lärandemålen är att skapa en förståelse hos barnen för hur viktiga naturresurserna har varit för lokalbefolkningen i detta område, och kunskap om hur de med dåtidens "enkla" medel kunde utnyttja dem. Här kan sågverket vara huvudramen som fungerar som en förstärkare av lärandet eftersom eleverna blir placerade i en tidsenlig miljö i förhållande till temat. Om naturvägledare missar detta kommer deltagarna snabbt att skapa en antimotivation till naturvägledningen och tänka – *det här behöver jag inte lära mig, – detta är inte relevant för mig*. Detta övervägande är också centralt i upplägget om koldioxid då det synliggör hur insatserna direkt inverkar på miljö och familjens egen ekonomi.

I förhållande till Skolverket och den för tillfället gällande läroplanen är det också viktigt att utveckla aktiviteter som är dagsaktuella. Man gör sig attraktiv för skolorna genom att erbjuda bra upplägg som skolan själv till exempel inte har resurser eller kompetens att iscensätta på ett lika bra sätt. Naturvägledningens inramning spelar en roll här i och med att naturvägledaren ofta har tillgång till utställningar eller andra närliggande faciliteter som ökar aktivitetens värde på ett helt annat sätt än vad som är möjligt i traditionella klassrum. Ett fokus på detta under utvecklingen av undervisningsupplägg är klokt även i förhållande till att nå fram till skolorna och få skolorna att vilja lägga tid på detta. I förhållande till naturvägledning som förhållandevis nytt och okänt begrepp hos folk och myndigheter är dagsaktuella upplägg självklart väldigt viktiga. Genom utveckling av undervisningsupplägg som tar tag i dagsaktuell tematik och genomförande av dessa på ett sätt som sätter fart på barnens kognitiva processer kommer det att uppfattas som positivt och viktigt för samhället runt omkring. På detta sätt etablerar sig naturvägledaren i samhället som en viktig och relevant kunskapsbärare och kommunikatör som samhället inte har råd att vara utan.

MUNTligt BERÄTTANDE, EN METOD I NATURVÄG- LEDNINGENS TJÄNST

TOMAS CARLSSON

"Storytelling" eller berättande har idag en bred betydelse. Naturguidning kan i en vid mening ses som berättande. Men "muntligt berättande" är en speciell metod som skiljer sig från till exempel "föreläsning", något som naturguidning ibland också kan innehålla. Det muntliga berättandet är en urgammal konst, kanske människans äldsta sätt att kommunicera budskap och minnen. Det är en bra metod att använda i naturvägledning.

Det muntliga berättandet är en uttrycks- och konstform som utvecklas tillsammans med lyssnarna. Genom den muntligt framförda historien skapas bilder inne i lyssnarens hjärna. Metoden använder ett konkret språk med detaljer. "Bilderna" framkallar berättelsen. Mottagaren kan snabbt uppleva sammanhang, känslor och skeenden.

Jag upptäckte att när jag lyssnade på intressanta föredragshållare, kunde det hända att föreläsaren kom in på en personlig erfarenhet av ämnet, och skildrade den som subjektiva upplevelser. Beskrivningen blev konkret och rik på sinnesintryck som skapade bilder i mitt huvud. I det ögonblick föreläsaren bytte språk, från det objektivt analyserande till det subjektivt känslubeskrivande, gick det som en våg genom auditoriet. Folk satte sig rakt upp, deras ögon började lysa. I en naturguidning blir det inte lika påtagligt, då gruppen rör sig i en levande omgivning. Men likväl skapas inre bilder som stimulerar fantasi och minne. I sina bästa stunder manar berättandet också fram delaktighet med skratt, kommentarer och frågor. De guidningar eller fragment av föreläsningar jag själv lyssnat till och fortfarande minns, har dominerats av berättelser.

Berättandet är en urgammal konstart, kanske människans äldsta sätt att kommunicera budskap och minnen.
Foto: Mette Aaskov Knudsen

Jag har ibland fått kommentaren: "Det var den bästa naturguidning jag varit med om!" Då har en stor del av utflykten innehållit berättelser. Under många år bestod guidningarna mest av föreläsande – fast ibland slank någon lustig episod eller livsberättelse med, mest för att jag själv fann nöje däri. Så småningom märkte jag att det hände något med publiken i dessa ögonblick. Det var som om det tändes en glöd i lyssnarnas ögon.

Ibland håller jag stadsvandringar om sparvar, tamduvor och andra vanliga fåglar. Just mötet mellan natur, människor och fantasi verkar stimulera lyssnarna extra mycket. Till exempel om gråsparven finns en uppsjö av folktro och berättelser som fascinerar deltagarna.

Ännu starkare kan berättelser om tamduvor vara. Knappast några fåglar är så föraktade som dessa. För att deltagarna ska förstå hur intressanta tamduvor faktiskt är berättar jag "Den förlorade bataljonen" från första världskriget.

Den militära truppen på tvåhundra soldater hade just smugit in bakom fiendens linje, när det egna artilleriet, ovetande om deras närvaro, började bombardera området. Bataljonen kunde inte ta sig åt något håll när också fienden besköt dem. Många stupade, medan man desperat försökte få kontakt med högkvarteret genom att skicka iväg brevduvor. Men varje duva blev nedskjuten av fiendens krypskyttar. Till slut återstod bara en, Cher Ami. Ett meddelande med texten "För guds skull sluta skjuta. Ni skjuter på era egna", fästes runt benet, innan hon skickades upp i skyn. Duvan besköts med en skur av kulor, skadades i ben och vinge, men flög tappert vidare tillbaka till generalstaben. Snart upphörde granatregnet och de hundratalet överlevande kunde ta sig i säkerhet. För detta belönades Cher Ami med medalj, och finns ännu att beskåda på Nationalmuseet i Washington.

Berättelsen använder jag som exempel på brevduvors fantastiska orienteringsförmåga och vilja att flyga hem. Det är också ett prov på dessa fåglars överlevnadsförmåga, inte minst i kontakt med människor. De förtjänar både beundran och respekt.

Historier som "Cher Ami", tagna ur verkligheten fungerar väl.

Runt duvor och andra fåglar och djur finns mycket kulturhistoria. Jag använder gamla sagor för att hjälpa deltagarna att skilja på duvornas läten. Flera förklarings-sagor, ibland kopplade till bibliska berättelser, ger ofta en fabulös förklaring till varför fåglar låter eller ser ut på ett visst sätt. Historierna skapar alltid munterhet hos deltagarna.

En sådan saga använder jag för att tala om fåglarnas häckningstid:

En gång när korpen stolt byggt sitt rede av pinnar och grenar, fick hon se en myra som släpade på ett stort barr: – Ha vad lite du bär! hånade hon. Myran fräste till: – Jag bär tio gånger min egen vikt! Korpen blev lite paff och följde efter till stacken. Där greps hon av avundsjuka över den fina boningen och rev sönder den. Myran förbannade då fågeln. – Dina ägg och ungar ska aldrig mer få ro! Förskräckt flög korpen därifrån. Varje gång hon byggde bo uppe i trädet kom myrorna och förstörde kullen. Det hjälpte inte hur högt hon flyttade boet. Det är därför korpen sen den dagen lägger sina ägg på vårvintern innan myrorna har vaknat.

En annan typ av historier kallas ofta "livsberättelser". Det är egna erfarenheter som ofta är lätta att berätta, men de kan behöva justeras utifrån dramaturgi och berättarteknik. Att träna sina berättelser är viktigt vare sig det är sägner, sagor eller livsberättelser.

När jag berättar om fågelflyttning, blir många förvånade över att många fåglar flyttar om natten. Jag illustrerar då med en egenupplevd berättelse om en så kallad fyrratt:

Jag stod under fyren på Utklippan. I den disiga oktobernatten samlades allt fler småfåglar runt fyrens roterande ljuskägla. När gryningen närmade sig flög tusen och åter tusen trastar, sångare, rödhakar och andra arter runt fyren. I mörkret hörde jag en kakafoni av lockläten, det tickade och pep i alla riktningar. När fyrljuset svepte förbi såg det ut som en kaskad av stjärnor som glimmade till. Det har till och med

hänt att den gamla tidens väderobservatörer har rapporterat "god sikt och stjärnklart" sådana nätter. I fyranterternas gröna och röda lampor framstod hundratals kungsfåglar som färggranna kolibrier när de fladdrade framför fyrens glas. I det första dunkla gryningsljuset framträdde ett trettiotal flygande hornugglor på ljudlösa vingar som dödens hejdukar när de fångade och smorde kråset av en till synes obegränsad fågelmåltid.

Sedan jag berättat denna lilla historia talar jag vidare om var dessa fåglar kan ha kommit ifrån, om fågelflyttning, navigation, väder och flyttningssvågar.

Muntligt berättande är en utomordentlig teknik för naturvägledare, den skapar humor, god stämning och delaktighet i gruppen, hjälper deltagarna att knyta an till egna erfarenheter och att minnas guidningen.

NATURVÄGLEDNING OCH KULTURHISTORIA

OLE SÖRENSEN

Kulturhistorisk Netværk är ett nätverk för naturvägledare i Danmark som använder sig av kulturhistoria som del i sin naturvägledning. Som koordinator för det kulturhistoriska nätverket är det min uppgift att planlägga, organisera och erbjuda fortbildning för nätverkets medlemmar. Här delar jag med mig av hur jag integrerar natur- och kulturhistoria i min egen naturvägledning.

Natur- och kulturhistoria går hand i hand i naturvägledning. På några turer/arrangemang är det naturhistoria som är det primära temat; på andra är kulturhistorien utgångspunkt. Ett exempel på när kulturhistorien är primär är vid arrangemang som Öppen utgrävning. Här är det den arkeologiska utgrävningen som är ramen för arrangemanget, där jag tillsammans med mina arkeologkollegor visar upp spännande fynd och delar med oss av historien om just den speciella plats där vi befinner oss. Här är det arkeologiska fynd och historia som förmedlas, men de sätts samtidigt i kontext med naturen. Ett exempel på detta är en utgrävning från jägarstenåldern där naturvägledare tillagar ostron över eld åt deltagarna, el-

Havsörnarna är huvudattraktionen - men berättelsen om kulturlandskapet där örnarna finns kan visa sig minst lika fascinerande för deltagarna.
Foto: Shutterstock

ler vid en utgrävning från järnåldern där vi smakar på järnåldersgröt. Det är viktigt att involvera alla sinnen i arrangemangen – att få se, röra, smaka och lukta!

Kulturlandskapet

Som anställd naturvägledare på det kulturhistoriska museet Moesgaard Museums Odder-avdelning förmedlar man såväl natur- som kulturhistoria. Personligen anser jag att sammanhanget mellan natur och kultur ger en fantastisk rikedom för vägledningsaktiviteter i såväl offentliga som beställda arrangemang. Det är som att få tillgång till alla färger på paletten!

Mina turer och arrangemang för såväl barn som vuxna äger rum ute i den kulturmiljö där historien, händelserna och begivenheterna har ägt rum. Man kan sätta platsen i en historisk ram så att det utöver att vara ett fint ställe med en massa spännande natur också blir en plats med en historia. Vårt danska naturlandskap är skapat av kultur.

Personligen anser jag att sammanhanget mellan natur och kultur ger en fantastisk rikedom för vägledningsaktiviteter i såväl offentliga som beställda arrangemang. Det är som att få tillgång till alla färger på paletten!

I havsörnens rike – natur och kulturhistoria på Alrø

Ett av mina favoritarrangemang är: "I havsörnens rike – natur och kulturhistoria på Alrø."

På Alrøs grannö, Vorsø, häckar havsörnarna och det har de gjort med stor framgång sedan 2012. Under vinterhalvåret söker örnarna föda i det gigantiska skafferiet av övernattande simfåglar på Alrøs sydsida. Här är det möjligt att med teleskop och handkikare iaktta örnarna – särskilt spännande är det när de jagar.

Varje år håller jag tre till fyra havsörnsturer vid Alrø. En av dessa turer blev något alldeles extra. Dels var det riktigt många deltagare med på turen, 125; dels så fick vi denna dag se havsörnsparet från Vorsø hålla en riktig uppvisning i jaktens teknik och strategi. I över en timme var det uppvisning, avbrutet av en kort vila, där den mindre

I Danmark är natur-
landskapet skapat av
kultur. Ole Sørensen
guidar.
Foto: Ole Sørensen

havsörnshannen "hämtade andan" och vilade huvudet mot den något större honan. En ren idyll. Dessvärre hade örnarna ingen lycka denna dag med fångsten, men hänförelsen hos deltagarna var mycket stor.

Kulturhistorien

Så kulturhistorien då? Ja, även om havsörnarna är dragplåstret utnyttjar jag väntetiden på att örnarna ska visa sig, eller vandringen runt östra änden av Alrø, till berättelser om den fantastiskt spännande ön. Den kulturhistoriska vägledningen kopplar samman historisk tid med nutid och ger en förståelse för varför platsen ser ut som den gör idag. Det är berättelsen om Jost Rosenmeier, Alrøs stamfader, om färjetrafiken, om lagerbyggnaderna, om kvarnen, om vadvägen, om "kampen" om den strandade valen och mycket mer. Självklart lyssnar vi samtidigt på fåglarnas sångkör: bläsandens vackra flöjtande, storspovens melankoliska stämma och ljungpiparnas vemodiga melodier!

LÄR KÄNNA LIVET I VATTNET!

KJERSTI HANSSEN

Vid många skolor och förskolor rinner det en bäck, eller en liten älv, och ett sådant ställe är en bra utgångspunkt när man ska lära känna livet i vattnet. Att fånga djur på botten och observera dem engagerar alla åldrar och är en bra elevaktivitet som öppnar upp för utveckling och utforskande i eget tempo.

Vita lådor eller tomma glasspaket och robusta håvar duger bra. Användning av en duk med bestämningsnycklar är ett bra verktyg för att eleverna själva ska kunna leta sig fram till vad de har hittat. Här brukar jag först ge dem goda råd om var de bör leta efter djur, både med och utan håv, och dela in dem i grupper. Genom att observera grupperna lite först är det lättare att se vilka grupper som behöver hjälp med insamlingen. Bra stövlar är viktigt, men ofta blir en eller

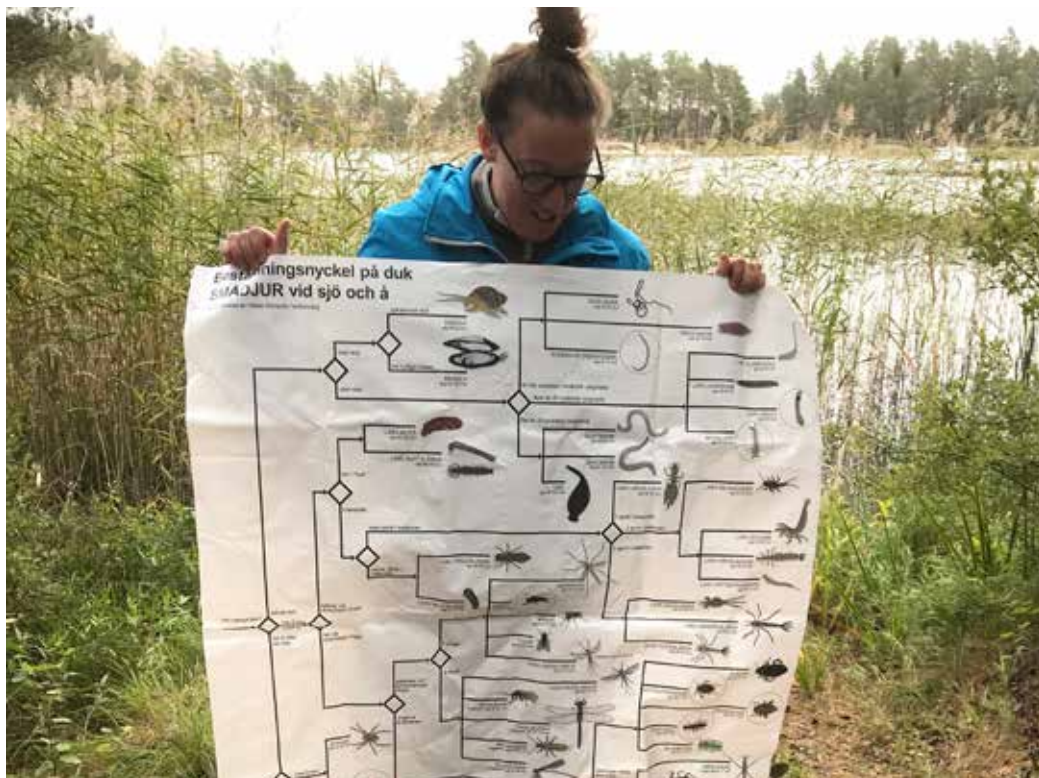
Massor av liv döljer sig under ytan i vardagliga miljöer som strandkanter, diken och vattendrag.
Foto: Unsplash

två blöta om fötterna. Då är de extra sockarna i väskan bra att ha. Det är aldrig lätt att lära om man är våt och kall!

Har man dessutom fisk i bäcken är det lätt att väcka entusiasm och fascination, särskilt hos energiska elever, men med lite planering kan man inkludera alla. Elfiskeutrustning gör det relativt lätt att få tag i levande fisk men man kan också sätta ut fällor. Kom bara ihåg att kolla lagarna! Levande fisk väcker andra känslor än död och min erfarenhet är att många barn utan uppmaning ger fiskarna namn och visar omsorg om dem. Genom att låta eleverna själva flytta fisk från kärl till plastpåsar kan man utmana dem individuellt, på deras egen nivå. Någon går utanför sin bekvämlighetszon genom att försiktigt fånga och flytta en fisk med händerna, andra växer genom att hålla i påsen medan en mer erfaren elev flyttar fisken. Här finns det utrymme för känslan av att klara av det hos alla!

En annan sak jag tycker om att göra tillsammans med klasserna är en doftlek. Jag börjar med en snabb genomgång av vildlaxens livscykel från rom till köns mogen lax och en visualisering med ärtor av hur många som dör under vägen. På så sätt hoppas jag få fram hur väl anpassade de som överlever är. Därefter får eleverna en lapp där det står vilken älv de tillhör. Här brukar jag göra fiktiva älvar som jordgubbsälven och bananälven. Efter en kort gratulation till eleverna för att de har klarat att gömma sig för den stora öringen, simma ifrån hägern och undgå knobbsälens vaksamma blick hälsas de välkomna till den norska kusten och till sin hemälv med ropet; *"Lukta er fram, lekfärdiga vildlaxar!"* Väl framme i sin älv (som i praktiken är vid den tillslutna koppen som luktar av "deras" doft) går vi igenom hur många laxar som har kommit tillbaka till de olika älvarna. Genom att göra bestånden olika i storlek och se på könsfördelningen ser vi att vi måste förvalta älvarna olika för att ta till vara de olika laxbestånden. Som en avslutning på leken brukar jag också *"förarena"* en av älvarna med ättika och fråga *"Hur lätt är det nu att lukta sig fram till Jordgubbsälven?"* innan den förorenade koppen skickas runt i klassen. En sådan sinnesupplevelse väcker kroppsspråket till liv och öppnar upp för att de kan inse hur djuren använder naturen och sina sinnen på ett helt annat sätt än vad vi människor gör. Då blir det också lättare att diskutera hur vårt avfall kan påverka livet i naturen.

En vatten- och utomhustålig duk med en artnyckel kan vara till hjälp i identifieringen av djur från ett vattendrag.
Foto: Eva Sandberg

Sådana dagar undersöker vi inte de stora skyddade områdena som är välkända och välbesökta, utan de mer obetydliga bäckarna och dikeskanterna. Hur mycket liv den vardagliga och dolda naturen kan gömma tycks förundra eleverna. Genom att låta dem själva utforska sina omgivningar med riktiga verktyg får de en chans att lära känna den natur de har nära och knyter goda upplevelser till vatten. Här är det viktigt att man har en bäck eller älv som är säker för eleverna och det måste förstås finnas möjligheter att hitta liv där.

Så min uppmaning måste bli: Ta gärna med eleverna ut och låt dem lära känna livet i vattnet, det kommer att leda till lek, förundran och lärande!

VLOGGEN

– ETT INNOVATIVT KOMMUNIKATIONS- OCH FÖRVALTNINGSVERKTYG

LENA FAGERWING

Vegaöarnas skärgård fick världsarvsstatus 2004. Unescos världsarvskommitté skriver i sin motivering: "Vegaöarna visar hur generationer av fiskare och bönder under de senaste 1 500 åren har upprätthållit en hållbar livsstil i ett väder- och vindpinat område nära Polcirkeln, baserat på den unika traditionen med skörd av ejderdun." En hållbar livsstil är grunden för statusen som världsarv. Vega har dessutom blivit auktoriserat som en hållbar destination, vilket ökar behovet av att styra trafiken av framtida besökare. Innovativa produkter, skolaktiviteter och upplevelser inom hållbarhet utvecklas som en följd av detta.

Naturvägledningen riktar sig mot två olika målgrupper: besökare inom turism respektive utbildning. Stiftelsen Vegaöarnas världsarv använder sig av verktyg som gör området tillgängligt för en bred målgrupp, utan att samtidigt förstöra värdena. Detta leder till ut-

Vegaöarnas världs-
arv, känt för bruket
att bygga bohus till
ejdrar och att efter
häckningen skörda
ejderdun.

Foto Ina Andreassen

maningar. På grund av häckningstider och väderförhållanden är Vegaöarnas världsarv inte alltid tillgängligt för grupper. Frågan är: måste besökaren vara på plats fysiskt för att naturvägledningen ska fungera?

I kommunikationsstrategin för Vega världsarvscenter har man lagt vikt vid att det blir en aktiv och interaktiv arena för lärande. En kartläggning av trender hos de yngre visade på Youtube som en prioriterad kanal. Därför valdes verktyget "vlogg" (videoblogg) som ett upplevelserum som ska engagera de yngre. Det ska vara möjligt att uppleva världsarvet "live", oavsett säsong och fysisk förmåga.

Vloggen i praktiken

På Store Emårsøy finns en restaurerad gård. 22-åriga Henriette Næss Ebbesen och hennes familj har arbetat hårt med att återskapa kulturvärdena på denna plats. De önskar förmedla världsarvets värden med den autentiska gårdsmiljön som utgångspunkt.

Gården saknar elektricitet och vatten och livet måste levas helt annorlunda än vad de unga idag är vana vid. Under en period flyttade Henriette ut ensam på Emårsøy. Ön är liten och det finns bara en gård. Hennes enda sällskap var två små lamm och två kor. Hon tog med oss runt på sina aktiviteter på ön – från att bygga hus och

Genom Vloggen "Direkt från ölivet" skapades ett virtuellt upplevelserum där intresserade genom korta filmer kunde följa med i vardagslivet på ön.
Foto: Henriette Næss Ebbesen

bon till ejdrarna till att slåttöra blomsterängarna, söka saker att äta i vattenbrynet, återbruk, studera växter, sköta gårdsmiljön, om kustkulturen, att laga lokal mat med mera. Med sig hade hon en videokamera. Vloggen "direkt från ölivet" fungerade som ett upplevelserum. Hennes vardag presenterades som videoklipp. Dessa lades upp på sociala medier och på Youtube-kanalen vegalive.no. En kanal som kan fungera som en framtida teknologisk upplevelsestation. Innehållet kan uppdateras kontinuerligt och produkten blir dynamisk.

Genom aktiviteterna på gården var avsikten att informera om skötsel och skydd på ett nyanserat sätt. Dessutom fungerar vloggen som innovativt verktyg inom naturförvaltning. Men hjälp av videoklippen kunde övärlden och duntraditionen upplevas även under den kritiska perioden när ejdern kommer upp på land.

Världsarvet i en ask

Produkten "arvet i en ask" tar vloggen ett steg vidare. Asken innehåller ett par VR-glasögon (virtual reality) och en folder som presenterar ett tema. Foldern fungerar som en guide och inkluderar fyra QR-koder. Det är dessa koder som tar "besökaren" till 360 klipp som kan upplevas genom VR-glasögonen. Asken förstärker tidigare förvaltningsverktyg genom att Vegaöarnas världsarv liksom med vloggen möjliggör upplevelser på distans. Dessutom kan upplevelsen tas med hem. "Arvet i en ask" kan marknadsföra området mot nya besökare och för återbesök.

Vloggen en succé

Vlogg som verktyg har visat sig vara en succé, både för gammal och ung. Att använda Youtube som kanal för kommunikation om natur och kulturarv är ett "enkelt" sätt att nå ut till många. Det är ett dynamiskt verktyg som bidrar till hållbar utveckling. En Youtube-kanal är en förhållandevis liten investering om man tänker på hur många som nås via nätet. Begreppet "naturvägledning" innehåller så mycket fler möjligheter än en grupp som träffar en naturvägledare under

en kort period. Vissa platser kräver nyansering och fler kommunikationsverktyg för att nå ut på ett effektivt sätt. Stiftelsen Vega-öarnas världsarv är väldigt engagerad i åtgärder som kan främja rekrytering av öbor. Verktyg som bidrar till att nästa generation vill ta över ansvaret för det levande kulturlandskapet. Vloggen har visat sig vara en bra start!

Blåmusselfångst
en solig dag på Vega-
öarna.
Foto: Ina Andreassen

KULTURHISTORISK VÄGLEDNING MED RUNSKRIFT

THOMAS LARSEN
SCHMIDT

I *Naturpark Åmosen* finns det många spännande arkeologiska fynd, bland annat från vikingatiden. Vikingatiden kan vara svår att förmedla så att alla sinnen aktiveras. Svår att förstå, begripa, känna och ryckas med i. För att försäkra oss om att sinnen, kropp och huvud är med har vi utvecklat en aktivitet där vi förmedlar vikingatiden genom runor. För aktiviteten som vi kallar runbränning har vi låtit framställa en uppsättning brännjärn med runalfabetet.

Rent praktiskt kan en naturvägledningsaktivitet för en skolklass ske på många olika sätt, allt efter det fokus den enskilda klassen önskar av undervisningen i förhållande till lärandemål med mera. När klassen har anlänt kan de hjälpa till att förbereda inför tändning av brasan och hämta runjärnen. Aktiviteter som barnen lätt kan hjälpa

till med och som samtidigt ger god möjlighet att tala om uppförande och regler kring brasan.

Idén är att varje barn ska bränna sin egen runa i en träskiva. Om det finns gott om tid kan barnen själva såga till sina träskivor och borra hål för snöre i skivorna. Hålet är till för att skivorna kan användas som medaljer eller talismaner att hänga om halsen. Aktiviteten ger därmed varje barn ett föremål att ta med hem som de kan använda som minne eller till vidare aktiviteter i klassen.

I samband med aktiviteten finns rika möjligheter att prata om de många olika ämnen som runbränning öppnar för. Som säkerhet, språkförståelse, trä, danska och rättstavning.

Reflektion

Runbränning är lite som ett Columbi ägg. Det kan förverkliga många olika saker och kan därför flexibelt anpassas till olika läroplaner och önskemål:

Eldaktiviteter

Både barn och vuxnas sinnen aktiveras när de samlas kring brasan. Elden är en livsbetingelse genom människans historia som ständigt väcker sinnena, både känsel, syn, hörsel och luktsinnet. Med hjälp av elden fångar naturvägledare intresse och uppmärksamhet från både barn och vuxna.

Säkerhet

Aktiviteter kring en öppen eld ger alltid en naturlig anledning att tala om säkerhet och respekt för elden. I samband med runbränning, där man viftar runt med glödande järnstänger, ska säkerheten vara på topp och naturvägledaren ska ta upp ämnen som att ta hand om klassen och kommunikation med räddningstjänst.

Språkförståelse

Runorna är en förhistorisk version av vårt språk idag och vi fick inspiration till runalfabetet genom kontakter med det romerska riket mellan år 0 och 400. Romarriket var då en enormt stor europeisk

"Runjärn" hettas upp i elden och används av eleverna för att bränna runtecken på träplattor. Den egna plattan blir ett fint minne att ta med sig hem från besöket på naturskolan.
Foto: Thomas Larsen Schmidt

maktfaktor och källa till inflytande. I aktiviteten ingår att tala om vad språk är och var det kommer från, både det talade och skriftspråket. Till exempel att ordet bokstav härstammar från orden bokträd och stav = bokstav = runpinne.

Reflektion kring rättstavning

Runor utmärker sig genom att de inte har sin utgångspunkt i rättstavning och på så sätt skiljer sig väsentligt från moderna språk. Det betyder att barnen får lov att själva bestämma hur saker ska stavas och att de får möjlighet att reflektera över att rättstavning är en modern uppfinning, och att saker och ting var annorlunda förr i tiden.

Upplevelsen av trä

Deltagarna i aktiviteten ska hantera trä och får alltid känna med sina egna händer hur trä känns. Hanteringen av trä är handfast med goda möjligheter att se, röra, lukta och höra.

Natur och teknik

Rödglödgade järn är en spännande sak att titta på när man har Natur och Teknik med en klass, men även brasan, träet och vad som sker när man bränner det med glödande järn är intressant i dessa sammanhang.

Trä och dess uppbyggnad

Träets morfologi är också en del i det hela. Runornas särpräglade utseende, med avsaknaden av vågräta linjer, beror på att de flesta runor blev ristade/skurna i trä. Friskt trä kan sluta ådrorna igen om man skär/snittar längs med årorna i träet. Så för att vara säker på att delar av runorna inte försvann i det friska träet använde man sig bara av runor bestående av lodräta och tvärgående linjer. Denna detalj hos runorna är ett fantastiskt avstamp för att prata om trä och dess uppbyggnad, förmågan att suga vatten och mycket mer.

Rekommendationer

Om man önskar arbeta med runbränning behöver man få tag i en uppsättning brännjärn utformade med runor på. Många smeder kan göra sådana på beställning, men om man önskar en uppsättning som på bilden kan du kontakta Naturpark Åmosen www.naturpark-aaamosen.dk, som vet var de kan beställas.

Blir det för krångligt med runjärn kan också tuschpennor fungera, men då försvinner behovet av att använda sig av brasan och förutsättningarna för lärande förändras.

METTE AASKOV
KNUDSEN

I många länder, även de nordiska, har ett slags skifte skett vad gäller hur man som naturvägledare ser på sin roll. Grundläggande är skiftet från en uppfattning om naturvägledning som vetenskapsbaserad envägskommunikation om konkreta och platsspecifika naturfenomen, med tydliga budskap från avsändare till mottagare, till ökat fokus på kommunikation som är dialogbaserad, faciliterande, experimenterande och som hela tiden strävar efter att engagera deltagarnas sinnen, känslor och förståelse. I detta kapitel med tillhörande artiklar vill vi beskriva varför det är viktigt att sätta fokus på dem som deltar – både i planering och genomförande.

Naturvägledning handlar inte bara om att stå ansikte mot ansikte med sina gäster och dela med sig av kunskap om naturen och landskapet. Naturvägledning är också alla de processer och det arbete som ligger i att planera, genomföra och vidareutveckla naturvägledningen. Naturvägledaren ska kunna förstå och använda teorier om kommunikation och pedagogik i mötet mellan människor. För det krävs flera sammansatta kompetenser som både rymmer förmågan att planera sin naturvägledning, att ta tillvara olika roller i kommunikationssituationen och att våga ta ett steg tillbaka för att lämna plats åt deltagarnas egna upplevelser, erfarenheter och reflektioner. Dessa roller beskrivs mer detaljerat i kapitel 2. Naturvägledaren bör också kunna ställa in skärpan på sig själv genom reflektion över det egna utövandet och vara beredd att ändra, anpassa och utveckla sig själv som naturvägledare.

Den förmåga och de samlade kompetenser som krävs för att träda in i olika typer av roller före, under och efter en naturvägledningsaktivitet har vi valt att kalla naturvägledarskap och det är kärnan i detta kapitel. Vi dyker ned i och fördjupar oss i flera av dessa roller, dels genom artiklar som teoretiskt resonerar om rollernas betydelse, dels genom exempel från naturvägledare i hela Norden som själva beskriver hur de arbetar med olika roller i sitt naturvägledarskap.

Den direkta naturvägledningen (ansikte mot ansikte) är den typ av kommunikation som framförallt är i fokus i denna bok. Men många besökare i naturen möter också den obemannade eller självguidande i form av skyltar, foldrar, appar och hemsidor. Många av de principer som lyfts fram i det här kapitlet gäller för båda formerna av kommunikation.

Naturvägledning riktar sig till en lång rad målgrupper, från barn i förskolan, till skolklasser, och studenter samt till familjer och besökare i alla åldrar som deltar på sin fritid. Naturvägledning sker oftast i det fria och i en växelverkan mellan tal, dialog och aktiviteter. Den tar sin utgångspunkt i aktuella naturförhållanden och i fenomen i naturen som talar till alla sinnen.

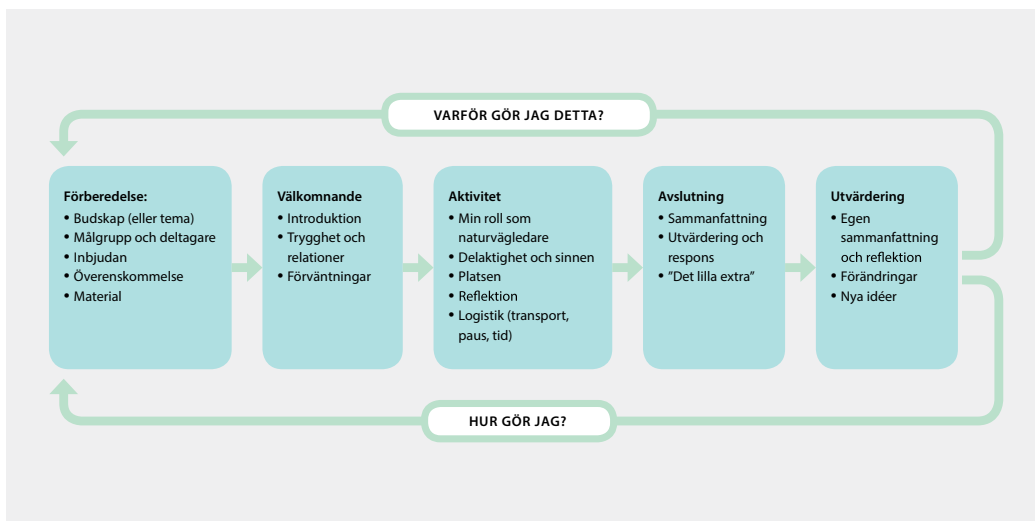
Den förmåga och de samlade kompetenser som krävs för att träda in i olika typer av roller före, under och efter en naturvägledningsaktivitet har vi valt att kalla naturvägledarskap.

Mantrat för många naturvägledare är *Show, don't tell* eller i en variant på detta: *Don't tell it – make people think themselves*. Naturvägledarnas uppgift är att rikta uppmärksamhet mot och dela med sig av kunskap om natur och naturfenomen, kulturarv och miljö, och att göra deltagarna aktiva och uppmärksamma i naturen. De som deltar ska uppleva att de blir involverade genom alla sinnen och genom känslor, att deras egna uppfattningar tas på allvar och inkluderas, så att de efteråt aktivt kan göra egna val och handla mot bakgrund av upplevelser och erfarenheter. Samtidigt som de också blivit uppmärksamma på och förstår andras intressen och handlingar. Detta kan ske mot bakgrund av sinnliga upplevelser, på egen hand eller tillsammans, i dialog och med känslorna aktiverade.

Naturvägledning i praktiken

Figur 11
Planeringsmodell för
en naturväglednings-
aktivitet.

För att kunna planera den goda kommunikationssituationen måste den kompetenta naturvägledaren kunna läsa av, anpassa sig till och utmana sina gäster.

Här presenterar vi en modell för att planera en naturvägledningsaktivitet som säkerställer att man på ett genomtänkt och strukturerat sätt får med de element som måste finnas på plats inför ett arrangemang. En planeringsmodell som utgår från målgruppen och inkluderar de tänkta deltagarnas önskningar och behov.

I figur 11 ovan finns en översikt för denna modell som du kan använda som stöd för din egen planering.

Förberedelser

I planering av naturvägledning är det helt centralt att ha god kunskap om målgruppen. Vilka är deltagarnas förväntningar, förståelse och perspektiv och vilken är deras inbördes relation? Det finns många sätt att ta sig an en målgruppsanalys och det kan vara ett tidskrävande projekt, men i grunden handlar det om att vara nyfi-

Naturvägledaren kan bidra till att utveckla både den enskilda deltagarens och den samlade gruppens känsla av trygghet i naturen och därmed också i mötet med det som uppfattas som okänt och annorlunda.

Foto: Mette Askov Knudsen

ken och att försöka utforska deltagarnas förutsättningar, motiv och perspektiv. Se också avsnittet om publik, besökare eller deltagare på sidan 76.

En viktig del i förberedelserna är förstås också att besöka platsen och att försäkra sig om att alla avtal och överenskommelser är på plats. Det kan handla om tillträde till platsen, hur många som kan delta, hur marknadsföringen ska skötas och de säkerhetsmässiga förhållanden som bör beaktas.

Välkomnande

I inledningen av ett arrangemang är det viktigt att naturvägledaren sätter ramarna och tydliggör vad som ska hända de kommande timmarna och skapar en god relation mellan naturvägledare och deltagare. Det finns många sätt att göra detta. Anslaget kan vara överraskande, humoristiskt, trygghetsskapande, involverande eller något helt annat. Oavsett vilken metod man väljer har starten stort inflytande på den stämning och uppmärksamhet som kommer att prägla hela upplevelsen. Läs till exempel om hur Johnny överraskar en grupp barn utklädd till troll i början av en tur som handlar om natur och myter (se sidan 182)

Det är också i början av aktiviteten som naturvägledaren har ansvar för att skapa trygghet i gruppen och bland deltagarna. Naturvägledaren kan bidra till att utveckla både den enskilda deltagarens och den samlade gruppens känsla av trygghet i naturen och därmed också i mötet med det som uppfattas som okänt och anorlunda.

Det är viktigt att överväga hur man som naturvägledare kan utveckla och använda sig av relationsbyggande aktiviteter för att främja känslan av trygghet. Det kan vara aktiviteter som riktar sig mot den enskilde, till hela gruppen eller gruppens inbördes relationer. Med olika små aktiviteter kan deltagarna involveras redan från början. Det kan vara en "stilla" vandring bort från mötesplatsen och in i skogen. Eller det kan vara att deltagarna ställer upp sig på en linje (gärna i hästskoform så de ser varandra) som avspeglar deras uppfattning om ett givet ämne eller dilemma som är centralt i aktivitetens överordnade tema. Därefter ges de möjlighet att prata med varandra två och två om sin placering på linjen. Detta skärper

uppmärksamheten, hjälper till att skapa fokus och kan användas för att stämma av förväntningarna mellan naturvägledaren och deltagarna.

Aktivitetens innehåll

Huvudinnehållet i aktiviteten kan ha olika former. En kan vara en guidad tur i naturen där man följer en planlagd rutt. Det kan också vara ett arrangemang som är uppbyggt som en öppen verkstad med olika aktiviteter som alla relaterar till arrangemangets tema.

Oavsett form är det viktigt att planera de enskilda aktiviteterna noga och att komma ihåg att budskapet ska vara tydligt och peka mot aktivitetens tema. Sam Ham (2013) rekommenderar att det vid ett arrangemang (som en guidad tur) inte bör finnas mer än fyra olika vinklar på det överordnade temat. Det vill säga, kommunikationen får inte drunkna i information och aktiviteter, utan ska hållas tydlig och enkel.

Vid planeringen av aktiviteter är det centralt att komma ihåg *hur* och när det avsätts tid och möjlighet till dialog och reflektion. Detta kommer att fördjupas nedan och i artikeln om Djupare mening och insikt genom reflektion (på sidan 167).

Gemensam avslutning och "det lilla extra"

När arrangemanget närmar sig sitt slut är det viktigt att ge utrymme för en bra avslutning. Kanske finns det frågor som ska besvaras. Kanske har naturvägledaren ett äss i rockärmen, eller kanske vill man avsluta med "det lilla extra" – den positiva överraskningen eller det icke förväntade som gör att deltagarna går därifrån med ett leende på läpparna, en aha-upplevelse och en god känsla.

Att utvärdera och utveckla

Det är också viktigt att tänka på betydelsen av att utvärdera aktiviteterna. Detta kan med fördel göras tillsammans med deltagarna som en gemensam avslutning. Tine Nord Raahauge beskriver (på sidan 196) hur hon använder enkla metoder för att få respons från deltagarna under dagens tur. Det gör utvärderingen inkluderande

Kommunikation är alltså ett socialt samspel mellan naturvägledaren och deltagarna, i detta samspel skapas möjlighet till förståelse och meningsskapande.

och ger naturvägledaren möjlighet att ta del av fördjupade reaktioner från deltagarna. De tankar som tar form i naturvägledarens huvud mot bakgrund av denna utvärdering kan vara värda att bevara genom att skriva ned dem, till exempel i en loggbok över aktiviteter eller genom att dryfta dem med kollegor efteråt. Kom ihåg att detta är något som det ska avsättas tid för. Läs också om metoden tanke-
kelistning i kapitel 4 (sidan 215).

Att leda och ta olika roller

En av naturvägledningens främsta styrkor är möjligheten att arbeta med den direkta upplevelsen hos deltagaren. Både i mötet med det som försiggår i naturen, och i mötet med naturvägledaren. Aktiviteter som är riktade mot den enskilda deltagaren eller sällskapet (gruppen).

Naturvägledning kan iscensättas på olika sätt, till exempel genom aktiviteter, dialog, berättande, lek och rollspel som ger upphov till olika upplevelser. Upplevelsen är den enskilda deltagarens egna intryck. Genom reflektion och kommunikation kan deltagaren sätta ord på dessa intryck, begrepp och känslor kan klargöras – upplevelser blir till erfarenhet.

Naturvägledningen kan stärkas genom variation i genomförandet som:

- dialoger med och mellan deltagarna,
- sinnesupplevelser som följs av dialog,
- diskussion om scenarier, dilemman, värderingar och betydelser med konkret avstamp i landskapet,
- samtal om den enskilda platsens och områdets möjligheter för dem som bor där.

Naturvägledning som målinriktat tar sin utgångspunkt i deltagarnas egna känslor, berättelser och personliga upplevelser aktiverar tre olika typer av minnen. Det episodiska, det implicita och det semantiska minnet. Det episodiska minnet är knutet till upplevelsen, det implicita till handlingen och det semantiska understöds av egna tankar

och analyser samt av dialog. Genom att inkludera både kroppsliga och sinnliga upplevelser och samtidigt skapa plats för tanke och dialog skapar man de bästa förutsättningarna för att upplevelsen ska dröja kvar i den enskilda deltagarens minne.

Kommunikation är alltså ett socialt samspel mellan naturvägledaren och deltagarna, i detta samspel skapas möjlighet till förståelse och meningsskapande. I ljuset av detta blir naturvägledarens val av metoder, iscensättning, styrning och det sätt på vilket kommunikationen underlättas avgörande för besökarens hela upplevelse.

Naturvägledaren måste ha förmåga att anta en tydlig ledarroll och på detta sätt hantera både att vara förmedlare av faktiskt vetande i ena ögonblicket, och att i nästa fungera som instruktör och igångsättare av aktiviteter, lekar och reflektion. Naturvägledaren ska känna sig bekväm i rollen att leda en stor grupp och med auktoritet kunna ge deltagarna kunskap och information om platsen eller det tema som naturvägledningen lyfter.

Naturvägledaren måste ha förmåga att i ena stunden vara auktoritet för en stor grupp och förmedla faktiskt vetande, i nästa vara igångsättare av lekar och aktiviteter och ibland träda åt sidan och vara facilitator för att låta deltagares kunskap och reflektion hamna i fokus.

Foto: Mette Aaskov Knudsen

Samtidigt bör naturvägledaren kunna anta rollen som nyfiken medupptäckare, sida vid sida med deltagarna medan de undersöker platsen och tillsammans hittar nya betydelser och perspektiv i en samskapande process.

Naturvägledare ska också kunna träda åt sidan helt i sitt möte med deltagarna, låta sina egna och/eller organisationens kunskap och värderingar stå i bakgrunden och fungera som facilitator, som med sin roll möjliggör att deltagarnas egna upplevelser och värderingar hamnar i fokus. Naturvägledaren ska då främst agera som diskussionsledare, se till att alla röster hörs och stötta de deltagare som behöver tid för att forma sina egna uppfattningar och perspektiv. Detta skapar utrymme för fler synpunkter och upplevelser och ger möjlighet till likvärdig diskussion och reflektion.

Naturvägledaren måste alltså bemästra olika roller, både i sin planering, i genomförandet och efteråt när arrangemanget ska utvärderas. För att kunna göra detta behöver naturvägledaren förstå kommunikationssituationen och de processer som pågår när kommunikationen äger rum.

Lars Hallgren beskriver detta i artikeln om Naturvägledning som socialt samspel (sidan 153). Här belyser han både fallgropar och insikter som är viktiga att vara medveten om när man som naturvägledare ska planera och genomföra aktiviteter. I kapitel 4 (sidan 222) beskriver han dessutom hur naturvägledning kan planeras utifrån ett kommunikativt perspektiv med förståelse för deltagarnas positioner och förförståelse. Avstämning av förväntningar är avgörande och motiven för att delta varierar. Detta måste naturvägledaren förstå och hantera.

Poul Hjulmann Seidlers artikel Djupare mening och insikt genom reflektion (sidan 167) handlar om hur naturvägledaren kan underlätta deltagarnas egen reflektion över det upplevda, för att på det sättet påverka deltagarnas egna värderingar, känslor och uppfattningar.

Att ta ledarskapet i en naturvägledningssituation handlar alltså både om att planera både ramen, omständigheterna för och innehållet i naturvägledningen så att deltagarna känner att de blir mötta, känner sig trygga i situationen, utmanas i sin förståelse och får ny kunskap och nya handlingsmöjligheter med sig hem.

Reflektion över den egna praktiken

Reflektion är en särskild form av tänkande där undersökning och utvärdering av de professionella handlingar vi utför som naturvägledare äger rum. Målet är att skapa möjlighet till insikter som kan leda till att den enskilde utvecklar sitt arbete genom att ändra mål och metoder eller hålla fast vid det som fungerar bra.

Reflektion kan handla om innehåll, en undersökning av ett problem eller en utmaning. Här måste vi reflektera över varför vi uppfattar, tänker, känner och handlar som vi gör. Vad är problemet?

Det kan också handla om processen, en värdering av de problemlösningsstrategier man använder. Hur vi utför handlingen, vilka metoder som används, hur det går, vad som hänt och så vidare?

Slutligen kan reflektion handla om premisserna, när det sätts frågetecken för problemet självt eller vid de grundläggande antagandena och den enskildes värdegrund. Varför har jag förstått problemet på det här sättet? Vilka antaganden och värderingar ligger till grund för handlingen? Finns det någon överensstämmelse mellan mina antaganden och handlingar?

Naturvägledarskap handlar alltså inte bara om att planera naturvägledningsaktiviteter och genomföra dem. En viktig kompetens som naturvägledare delar med många andra professioner är förmågan att kunna reflektera över sin egen praktik. Det handlar om att kunna reflektera över sitt arbetsområde eller en given situation och mot bakgrund av denna reflektion handla, och kanske handla annorlunda framöver, i förhållande till de ramar som ges. Reflektionskompetens är den enskildes förmåga att reflektera över erfarenheter och upplevelser i givna situationer, och att använda det som en grund för eget lärande och utveckling.

Tine Nord Raahauge från Slagelse Naturskole i Danmark har i sitt exempel (sidan 196) beskrivit hur hon tar sig an denna självreflektion i sitt arbete. Det kan antingen ske genom utvärdering tillsammans med deltagare genom reviewing-tekniker, eller genom att hon tar med sig exempel från sin verksamhet till en grupp kollegor där det avsätts tid till sparring och tekniker till stöd för Tines egen reflektion.

En viktig kompetens för naturvägledare liksom många andra professioner är förmågan att kunna reflektera över sin egen praktik.

NATURVÄGLEDNING SOM SOCIALT SAMSPEL

LARS HALLGREN

Detta är inte en artikel om vad som kännetecknar bra naturvägledning till skillnad från dålig naturvägledning. Det är inte en artikel om bra metoder eller om hur du kan förbättra din naturvägledningsteknik. Det är en artikel om hur vi förstår naturvägledning, oavsett om den är bra eller dålig, för att sen när vi har förstått, kunna avgöra hur det var och om vi vill ändra på något.

Den här dagen var inte en av dagarna med besöksrekord på Hornborgasjöns naturrum. Det är strax efter midsommar. Två regnrockar med sydväst har dykt upp för att delta i morgonguidningen ute på Fågeludden. Den större regnrocken är bonde på en gård inom synhåll från naturum, den mindre är hans son och det är sonens nyligen uppblossade intresse för fågelskådning som har fört dem dit.

Guidningen sker ute på den långa träbryggan och guiden berättar om Hornborgasjöns historia och om sjösänkningen. Den lilla

regnrocken knackar på sin pappa och pekar på någon fågel som han känner igen. Guiden berättar om restaureringen av Hornborgasjön. Pojken tittar ner från bryggan i vattnet och upptäcker ett sothönsbo. Guiden berättar att vassen, som tidigare höll på att fylla sjön, nu efter restaureringen försvunnit nästan helt, på grund av kraftig betning av växande gåspopulationer. Vissa fågelarter som är beroende av vass, som kärrhök och rördrom har minskat. Pojken tittar efter en fiskande tärna. Regnet fortsätter strila och letar sig uppför regnrockarnas ärmlinningar. Guiden tar fram sin kikare och säger till pojken: Kom så går vi och skådar lite fågel. Och det gör de. En halvtimme håller de på och pekar ut fåglar för varandra. Båda verkar trivas.

Förståelse genom socialt samspel

Den här artikeln handlar om det sociala samspelet mellan deltagare i naturvägledning, och att det är i och genom socialt samspel som förståelse skapas, inte genom "förmedling av budskap". Det är för att guiden och pojken i den inledande berättelsen samarbetar i sin kommunikation med varandra som de båda förstår något. Guiden förmedlar inte ett budskap, men guiden och pojken skapar mening tillsammans. Det är om denna process, och om de teoretiska skillnaderna mellan att se kommunikation som "förmedling av känsla och kunskap" och att se kommunikation som gemensamt meningsskapande, som den här artikeln ska handla, och om vad det betyder i praktiken. Vi tar vår utgångspunkt i den sociologiska teorin symbolisk interaktionism. Den som vill lära sig mer om symbolisk interaktionism föreslås läsa böcker av till exempel Herbert Blumer, George Herbert Mead, Johan Asplund, Joachim Israel eller Emma Engström.

Att förstå naturvägledning

Vi ska börja med att undersöka hur förståelse skapas mellan människor som är inblandade i samtal. Senare i artikeln ska vi visa att samma typ av process är inblandad då förståelse skapas i en

En skylt om fåglar är ibland just vad den fågelintresserade behöver.

Foto: Scanpix

utställning, då deltagare läser skyltar, tittar på film, lyssnar på ljudinspelningar, använder mobilappar, eller andra situationer då de kommunicerande är åtskilda genom tid och rum.

Låt mig bara vara tydlig med vad vi försöker åstadkomma i denna artikel, och också vad vi inte försöker göra. Detta är inte en artikel om vad som kännetecknar bra naturvägledning till skillnad från dålig naturvägledning, det är inte en artikel om bra metoder eller om hur du kan förbättra din naturvägledningsteknik. Det är en artikel om hur vi förstår naturvägledning, oavsett om den är bra eller dålig, för att sen när vi har förstått, kunna avgöra hur det var och om vi vill ändra på något.

Episoden som inleder denna artikel är hämtad från naturvägledningens vardag, en situation som är både typisk och otypisk för

naturvägledning världen över. Det är en situation som i all sin vardaglighet visar på betydelsen av samspel. Samspel är alltid betydelsefullt för naturvägledning, men i denna situation kan en utomstående betraktare se hur samspelet inverkar på naturvägledningens form och innehåll. Vi har en guide som har planerat guidningens form och innehåll utifrån en förväntan om vad som är viktigt och intressant och vi har en besökare, den lille pojken, som har kommit till guidningen med en annan specifik förväntan; att få titta på fåglar. När pojken upptäcker att guiden talar om något som han inte är intresserad av, och inte har förväntat sig, ägnar han sig åt eget, alternativt meningsskapande, som ligger mer i linje med hans förväntningar: han tittar på fåglar och han kommunicerar med sin pappa om vad han ser. Guiden lägger märke till dessa alternativa meningsprojekt och efter ett tag beslutar hon att möta pojken i hans perspektiv och föreslår att de ska gå och "skåda fåglar". Pojken och guidens samspel skapar gemensam mening om vad detta är för situation; en situation där det inte är relevant att tala om sjösänkning, men relevant att titta på fåglar.

Ett otypiskt särdrag för denna naturvägledningssituation är att skillnaderna i förväntningar både uppmärksammas och åtgärdas. Pojkens, enligt gängse normer oartigt uttryckta, ointresse för guidens prat om sjörestaurering, och guidens beundransvärda uppmärksamhet och förmåga att förstå pojkens förväntan är i det här fallet hjälpmedel som gör att situationen kan förändras och gemensam mening kan skapas. I många andra situationer inom naturvägledning blir det inte klargjort att skillnaderna i perspektiv mellan de som kommunicerar leder till att ingen gemensam förståelse för de tolkade objekten skapas. Ofta är deltagare i naturvägledning artiga nog att dölja sitt ointresse och sin otillfredsställda förväntan så att guiden inte får information om att de är ointresserade och sysslar med alternativa meningskonstruktioner. Ofta är det många deltagare som har sinsemellan olika intressen som deltar i samma kommunikationssituation. Ofta bedrivs naturvägledning i kommunikationssituationer där de kommunicerande (guide och besökare) är åtskilda i tid och rum, som till exempel informationstavlor, skyltade stigar, guideböcker, mobilappar, och utställningar och då finns förstås inga möjligheter att läsa av och anpassa form och innehåll efter

deltagarnas reaktioner. Sensmoralen i denna historia är emellertid inte att det var bra att guiden anpassade sig till pojken intresse, även om det i det här fallet var bra. Sensmoralen i den här historien är istället att meningen skapades genom växelspel, och det syns för att guiden anpassade sig. Men också utan anpassning hade meningen varit ömsesidigt skapad genom växelspel.

Oavsett i vilket sammanhang, med vilken metod, vilket innehåll och vilka aktörer det är som är inblandade, och hur stora eller små de fysiska och perspektiviska avstånden mellan dem är, så är ett gemensamt drag för all naturvägledning att det sker mellan aktörer som är aktiva i att ge mening till och reagera på, situationen, varandra och varandras handlingar i ett samspel. Vill vi förstå och i förlängningen optimera villkoren för naturvägledning, så behöver vi förstå hur det här går till.

Missuppfattningar och vilseledande kommunikationsmodeller

Innan jag går vidare och presenterar ett utvecklat förslag om hur kommunikation vid naturvägledning bör beskrivas för att tjäna som underlag för praktiskt verksamma naturvägledares planering och reflektion ska jag rikta en del kritik mot några andra vanligt förekommande sätt att förstå och tala om kommunikation. Skälet att vi börjar i denna kritiska ände av teorin är att dessa modeller är så vanliga och genomsyrar vardagsspråket såväl som det professionella tänkandet om kommunikation så till den grad att det är svårt att diskutera ämnet utan att det uppstår outtalade associationer till dessa modeller. Jag tänker på då kommunikation omnämns som förmedling av budskap. Denna mekaniska metafor för kommunikation är vanligt förekommande då kommunikation och naturvägledning diskuteras, och har satt sin prägel på språkbruk, värderingar, arbetssätt och bedömningar. Så har till exempel Nordiska ministerrådet i en rapport (1990) definierat naturvägledning som "förmedling av kunskap om och känsla för naturen". Till förmedlingsmetaforens familj hör också en mängd andra besläktade uttryck, som att "föra ut ett budskap", att framgångsrik kommunikation består i att "nä

ut" och att "nå fram" och att deltagaren i naturvägledning "ska ta med sig [budskapet] hem". På engelska används också begrepp som bildats ur förmedlingsmetaforen: "to transmit a message", "to convey a message", "to deliver the message". Vi ska nu undersöka dessa uttryckssätt och vilken underliggande förståelse av kommunikation som de speglar och vilka konsekvenser denna förståelse har för naturvägledarens professionella uppmärksamhet och reflektion.

Förmedlingsmetaforens problem

Förmedlingsmetaforen har sin bakgrund i en modell för att analysera radiokommunikation som utvecklades av matematikerna och systemvetarna Shannon och Weaver på 1950-talet (se figur i kapitel 2). Enligt denna modell sker kommunikation genom att en sändare sänder ett budskap i form av ett meddelande till en mottagare. I vilken utsträckning budskapet når fram till mottagaren beror enligt modellen på om sändarens signalstyrka överskrider eventuellt brus, och om meddelandet innehåller den information som behövs för att mottagaren ska kunna avkoda budskapet. Denna modell, som alltså från början var konstruerad för att analysera rent tekniska informationssystem, har sedan kommit att dominera också i diskussioner om kommunikation i sociala system. När denna modell, eller de underliggande transmissionsmetaforer (sändare, förmedla, överföra, leverera, sända, nå fram, nå ut, ta emot, mottagare, publik och så vidare) som har sitt ursprung i modellen, används för att beskriva och planera naturvägledning, så kommer det att rikta uppmärksamheten mot kommunikation som en enkelriktad process där sändaren är aktiv och mottagaren är passiv. Det blir som om information, kunskap, känslor, mening är färdiga paket som sändaren skickar genom en transmissionsprocess till en mottagare. Det är som om sändaren är den enda som vill något och den enda som kan ta några initiativ.

Men bilden av den passiva mottagaren stämmer dåligt med hur naturvägledning går till i praktiken. De aktörer som i förmedlingsmodellen kallas för mottagare är synnerligen aktiva i att ta initiativ, de är kunniga och intresserade. De har (ofta) aktivt sökt upp platsen där naturvägledningen äger rum, de kommer dit med förväntningar

Deltagare i naturvägledning är aktiva medskapare av mening. Förståelse, mening, kunskap, känslor skapas då de ger mening åt de ljud, bilder, tecken, symboler, som finns på platsen.
Foto: Mette Aaskov Knudsen

och förhoppningar och de har inte sällan såväl erfarenhet av, känslor för och kunskap och åsikter om de fenomen som naturvägledningen behandlar, och de använder sig av denna förförståelse då de, för att använda förmedlingsmodellens språk, avkodar budskapet. De är inte mottagare av kunskap och känslor som förmedlas till dem, oavsett hur sinnrikt budskapet är utformat; de är aktiva medskapare av mening. Förståelse, mening, kunskap, känslor skapas då deltagare i naturvägledning ger mening åt de ljud, bilder, tecken, symboler, som finns på platsen, varav en del av dem har konstruerats av naturvägledaren.

Deltagare i naturvägledning är också aktiva i att välja bort budskap som inte intresserar dem eller som de inte tycker är trovärdiga eller som inte passar dem att reflektera över i den handlingssekvens

som de prioriterar att vara upptagna med; köpa glass, gå på toaletten, prata med varandra, titta på något annat som intresserar dem mer.

Pojken som var med om fågelguidning som vi berättade om i början av artikeln gjorde aktiva val då han valde att inte bry sig om guidens berättelse om sjöreglering och restaurering av Hornborgasjön. Förmedlingsmetaforen skulle beskriva det som en situation där "budskapet" om sjöregleringens och restaureringens betydelse för dagens fågelliv "inte når fram" på grund av brus. Men det är en underskattning och ett missförstånd av vad som hände. Det är inte budskapets egenskaper som gör det oförmöget att "tränga igenom brus". Det som behövs är inte att budskapet slipas så att det blir vassare och mer genomträngande, och inte att signalstyrkan skruvas upp. Pojken har inte någon passiv och konstant barriär av brus, som till en viss gräns motstår budskap som är för trubbiga och har för svag signalstyrka, men som kan forceras då budskapet spetsas till och signalstyrkan skruvas upp. Att guiden och pojken får kontakt då guiden säger "Kom så går vi och skådar fåglar" beror inte på att det budskapet har större genomträngningsförmåga.

Uppmärksamhet på deltagarna

Om guiden ska reflektera över vad som hände så har hon nytta av att uppmärksamma det hon gjorde rätt: Hon gjorde rätt när hon lyssnade på pojkens perspektiv. När guiden ska reflektera över den uppkomna situationen i efterhand har hon nytta av ett språkbruk som hjälper henne lägga märke till att hon gjorde rätt när hon lyssnade på pojken och tog hans perspektiv. Hon har inte nytta av ett språkbruk för reflektion om kommunikation som bara erbjuder reflektion av typen: "mitt budskap nådde inte fram", "mitt budskap var inte tillräckligt skarpt och starkt för att nå igenom bruset", "jag lyckades förmedla att det är roligt att titta på fåglar men jag lyckades inte förmedla Hornborgasjöns historia". Dessa analyser av det skedda skulle leda guiden att förbättra budskapet, få henne att tänka mera på sjörestaurering och retorik, och mindre på att lyssna och iakttä deltagarnas intressen. Hon är mera hjälpt av en modell

för reflektion om kommunikation som leder henne att tänka: "Idag kom det en pojke som var intresserad av att titta på fåglar, men som inte var intresserad av Hornborgasjöns historia. Jag undrar hur jag kan möta honom i hans fågelintresse och samtidigt föreslå att det är viktigt att restaurera sjöar på rätt sätt så att fåglarna trivs."

Förmedlingsmetaforerna bygger på en ytterst bräcklig kunskapsteori, nämligen att kunskap kan överföras, överlämnas likt ett paket. Det är en oprecis modell. I kölvattnet av de kunskapsteoretiska tveksamheterna kring förmedlingsmodellen och dess metaforer följer också praktiska problem. Detta sätt att tala och tänka om kommunikation och naturvägledning riktar naturvägledarens uppmärksamhet mot:

- Sändaren som den enda aktive i kommunikationsprocessen, vilket i sin tur leder till att sändarens behov av att sända och nå ut uppfattas som viktigare än den så kallade mottagarens behov och intressen. Modellen gör sändaren självcentrerad, vilket paradoxalt nog motverkar sändarens syfte, att kommunicera med andra.

- Budskapet och meddelandets utformning; i planering och reflektion riskerar man att tänka för mycket på budskapetets form och interna retoriska logik, och för lite på de sammanhang och perspektiv som är viktiga för kommunikationspartnern.

- Sändningens signalstyrka; transmissionsmodellen beskriver framgångsrik kommunikation som en fråga om genomslagskraft och förmåga att överrösta brus och alternativa perspektiv. Modellen lockar snarare till att tänka på hur volymen kan skruvas upp än på hur skillnader i perspektiv kan överbryggas genom att visa intresse för den andre.

Tillämpning av ensidiga transmissionsmodeller och förmedlingsmetaforer riskerar att locka naturvägledare att bli högröstade, självcentrerade, och med snäva tolkningsramar istället för att vara, lyhörda, dynamiska, vidsynta och kontaktsökande, som många av oss har vant oss vid att tänka på dem. I nästa avsnitt ska jag visa på ett kommunikationsteoretiskt alternativ som visar att i all kommunikation finns ett underliggande moment av lyssnande, som om det tas på allvar lockar naturvägledare att utveckla de demokratiska verktygen i naturvägledningen, snarare än de demagogiska.

Kommunikation genom växelvis perspektivtagande och användning av symboler

Mänskliga medvetanden är i någon mening alltid separerade från varandra och det finns faktiskt inget sätt för mig att uppleva det du upplever, och inget sätt för mig att på ett direkt sätt förmedla det jag upplever till dig. Gemensam förståelse uppstår inte genom förmedling av känslor, kunskap, erfarenhet, idéer, föreställningar; den vägen är stängd. Gemensam förståelse skapas genom en mer komplicerad process; genom perspektivtagande, genom att en aktör föreställer sig hur den andra aktören upplever sin situation, inklusive de egna och den andres gester.

Vi har olika erfarenheter, olika minnen, olika språk, olika förutsättningar, olika förväntningar, olika förhoppningar, olika framtid och olika perspektiv, vilket får oss att erfara samma situation och samma fenomen på olika sätt. Att vi trots det kan samordna oss med varandra, och uppnå gemensam förståelse beror på två relaterade processer; symboltolkning och perspektivtagande.

När människor kommunicerar med varandra använder de symboler, det vill säga gester eller objekt som för såväl producenten av symbolen (den som talar) som för betraktaren av symbolen (den som lyssnar) betyder någonting mer än sig själv. Symbolen är någonting i sig, ett ljud, en bild, ett ting, en rörelse, men representerar också för betraktaren någonting annat. En bild, stiliserad eller detaljerad, av en traktor är i sig ingen traktor men den som tittar på bilden kan komma att tänka på sin konkreta erfarenhet av en traktor; bilden representerar idén om traktor.

För att en viss symbol ska vara användbar i kommunikation krävs att de som kommunicerar delar tillräckligt med erfarenhet av dels det fenomen som symbolen representerar och dels har tillräckligt liknande erfarenheter av att använda symbolen i kommunikation för att förstå att symbolen är en symbol och vad det är för associationer till konkreta och abstrakta ting som brukar förknippas med symbolen. Kunskapen om vad en symbol representerar får vi genom att göra erfarenheter av vilka svarshandlingar symbolen brukar mötas av.

Både producenter av symboler och betraktare av symboler ger mening till symbolerna, det vill säga de tolkar. När en symbol pro-

Att vi trots det kan samordna oss med varandra, och uppnå gemensam förståelse beror på två relaterade processer; symboltolkning och perspektivtagande.

duceras, till exempel då någon vinkar med handen och frambringar ljudet [Hej] så görs det med en föreställning om att ljudet och gesten betyder något för den som hör och ser. Och när någon hör och ser någon annan vinka och frambringa ljudet [Hej] så föreställer de sig vad gesten och ljudet betyder för den som uttalade gesten.

Det är detta vi menar med perspektivtagande: Att kommunicerande människor föreställer sig vad gesten betyder för den de kommunicerar med, och det oavsett om de själva producerar eller avläser gesten. Förståelse skapas genom ett ömsesidigt tillskrivande av mening. Detta är alltså en radikalt annan modell för kommunikation än den tidigare beskrivna och kritiserade förmedlingsmodellen. Här säger vi att mening skapas i kommunikation genom ett ömsesidigt tillskrivande av mening till gesten, inte att mening överförs.

Vi tänker oss nu en person som vill bli förstodd av någon annan och önskar en specifik reaktion från den andre. Kanske vill jag att du ska skicka saltet. För att åstadkomma den effekten måste jag ta ditt perspektiv, se på mig själv med dina ögon och föreställa mig vilken gest, utövad av mig, som för dig skulle betyda "skicka saltet". När jag gestikulerar gör jag det alltså genom att titta på mig själv med din blick, med ditt perspektiv. Och när du avkodar mina gester gör du det med min blick; genom att fråga dig vad mina gester betyder för mig; vad det är jag vill säga. Vi bör betona att detta inte är någon ideal modell, inte något som är viktigt att tänka på för att kommunikation ska fungera, utan det är så här det fungerar så fort människor är medvetna om varandra. Du sitter på bussen på din dagliga pendlingsresa och läser en tidning. En passagerare kliver på och går genom bussen och håller utkik efter ett ledigt säte. Era blickar möts ett kort ögonblick. Du utgår ifrån att den andres blick betyder något för den andre och du är beredd att ge den samma betydelse som du tror att den har för henne. Det sker ögonblickligt och oöverlagt.

Två personer som är inblandade i kommunikation är alltså samtidigt upptagna med att föreställa sig vad de symboler, ljud och ges-

ter som de tillsammans skapar betyder för varandra. Perspektivtagandet är Astrid Lindgrens Rumpnissars ständiga fråga: *"Varför gör hon på detta viset?"* Vad betyder det hon gör för henne? Vad betyder det jag gör för henne?

Så kommunikation består alltså av två processer: Symbolanvändning och perspektivtagande. Detta gäller för alla typer av vardagssituationer, mellan människor som är välkända för varandra och mellan människor som aldrig har träffats. Det sker på samma sätt mellan människor som talar samma språk, som mellan människor som inte har något språk gemensamt; i det senare fallet är tillgången på gångbara symboler begränsad, men så länge som aktörerna tar varandras perspektiv kommer de att ha några grundläggande

Förståelse och mening i naturvägledning skapas genom socialt samspel. Inte genom "förmedling av budskap".

Foto: Maud Lervik/
Ritzau Scanpix

symboler och gester att använda, och successivt skapar de förståelse utifrån gemensamma erfarenheter av symbolanvändning. Symbolanvändning och perspektivtagande är förstås också inblandade i alla former av naturvägledning, oavsett metod och sammanhang. En deltagare i en naturvägledningsaktivitet ger mening åt de ljud, gester, föremål som hon erfar i guidningar, på stigar och i utställningar, och hon föreställer sig att dessa ljud, gester och föremål har en betydelse också för andra människor. Hon relaterar den betydelse som dessa ljud, gester och föremål har för henne till den betydelse hon föreställer sig att de har för andra.

Många av de exempel jag har gett handlar om symbolanvändning och perspektivtagande då de kommunicerande aktörerna är närvarande samtidigt, och då symbolerna som används har formen av ljud och gester som uppfattas samtidigt av alla inblandade. I dessa situationer kan de kommunicerande falla varandra i talet, fylla i varandras oavslutade meningar, röra vid varandra och understryka och bekräfta att den andres tolkning av deras handling är korrekt genom ivrigt nickande. De kan också markera sin förståelse för den andre med ett kyligt, tystlåtet avståndstagande. Det är ju välkänt för de flesta att det inte går att inte kommunicera. Det vi gör i samvaro med andra har alltid betydelse för dem, och för oss. Människor är alltid upptagna av att ge mening till vad andra människor gör, som vore det de gör avsett att vara gester, och alltid medvetna om att det de själva gör också har en betydelse för andra. Alla som har oroat sig över sin klädsel efter att ha upptäckt en misssklädsam fläck och tröstats av ett *"Men det är väl ingen som bryr sig om vad du har på dig..."* vet ju att det är någon som bryr sig om det. Vi tenderar att se på oss själva med andras ögon. Men denna kommunikationsteori har också giltighet för situationer där de kommunicerande inte är närvarande i samma rum. Tänk dig följande situation. En person sitter en kväll på en strand, kanske bland kullerstenarna på Blå Jungfrun. Hon skriver ner följande bokstäver på en papperslapp: "Jag känner mig så ensam och vemodig. Här är väldigt vackert." Hon stoppar lappen i en flaska, korkar igen flaskan och slänger den i Östersjön. Flaskan flyter iväg.

Personen lämnar Blå Jungfrun. Återvänder till vardag och arbete. Lever sitt liv. Dör. Flaskan flyter omkring i Östersjön. Spolas upp på

en strand söder om Byxelkrok, men driver ut på havet igen. In i viken vid Pataholm, men vinden vänder och flaskan fortsätter mot söder.

Flera år senare hittas flaskan på en strand i Litauen av ett barn, som öppnar flaskan och tar ut papperslappen och läser bokstäverna. Även om detta barn inte kan läsa så tror jag att vi kan anta att barnet tänker sig att bokstäverna är skrivna av en annan person och att de har betytt något för den personen. Barnet betraktar lappen som ett meningsfullt meddelande, även om hon vet att hon inte har förstått dess fulla innebörd. Och vi kan nog anta att även om personen som skrev ner bokstäverna inte föreställde sig att flaskan skulle öppnas av just det barnet i Litauen, så föreställde också hon sig lappen som ett meddelande med potential att betyda något för någon annan än henne själv. Och när barnet blivit vuxen och besöker Runö i grannlandet Estland och visar lappen för en vän som kan svenska och översätter orden så undrar de kanske vem som skrev ner bokstäverna, och föreställer sig vad vederbörande kände och tänkte. Kanske kan de känna ett liknande vemod som skribenten. Eller så tycker de att vederbörande var naiv och melodramatisk. Oavsett så har kommunikation skett genom ömsesidigt perspektivtagande och genom ömsesidigt, men osäkert tillskrivande av mening till symboler. Kommunikation genom socialt samspel har ägt rum på distans.

På samma sätt är det med alla bevarade kulturyttringar: Mona Lisas leende, Paulus brev till Galaterna, Lysistrate, Illiaden och Odyssén har alla skapats med föreställningen att betyda något för någon, och betraktas än idag med frågan om vad de betydde för Da Vinci, Paulus, Aristofanes och Homeros. Och på samma sätt är det förstås med en text om nyckelpigor i en mobilapp för naturvägledning; den skrivs med en generaliserad läsare i åtanke, och den läses av en läsare som föreställer sig att skribenten menade något. Det betyder inte nödvändigtvis att läsaren är välvilligt inställd till skribenten, eller vice versa. Det betyder bara att de ömsesidigt ger mening åt budskapet genom perspektivtagande och symbolanvändning. En post it-lapp i hyreshusets gemensamma tvättstuga med texten "Plocka för h-e bort luddet ur torktummlaren" är också ett socialt samspel genom perspektivtagande och symbolanvändning.

DJUPARE MENING OCH INSIKT GENOM REFLEKTION

POUL HJULMANN
SEIDLER

Denna artikel ska ses i ljuset av en önskan om att naturvägledning ska understödja nya meningsfulla betydelser hos deltagarna och bidra till större förståelse för – och lösning av – samhällsliga problemställningar. Naturvägledningen tar här steget vidare från kommunikation om natur genom naturupplevelser till att involvera deltagarna och att använda upplevelsen som ett avstamp och en öppning för att naturvägledning får en särskild betydelse för den enskilda deltagaren. Att bidra till lösning och utveckling av viktiga utmaningar, som bevarandet av naturens mångfald eller att använda naturen som ett rum för att främja hälsa.

Naturupplevelser kan underlätta reflektion – men för att det ska ske måste naturvägledaren vara kapabel att frammana reflektioner som understödjer att deltagarna rör sig mot nya insikter, värderingar och uppfattningar.

Enligt Allan et al. (...) är "den mänskliga begreppsuppfattningen och skapandet av mening driven av hjärnans förmåga att tolka och handla utifrån sensorisk input. Denna adaptiva förmåga innebär att människor som lär i multisensoriska omgivningar presterar bättre på en rad fysiska och kognitiva uppgifter jämfört med människor som befinner sig i en uniform miljö med få sinnesstimuli (författarens översättning)."

Miljöer som upplevs som spännande och som ger möjlighet stimulera många olika sinnen har därför en större lärandepotential än omgivningar som uppfattas som tråkiga.

Naturvägledning
kan ge tillfälle till
reflektion.
Foto: Poul Hjulmann
Seidler

Allan et al. framhäver vidare att känslor har en avgörande betydelse för skapandet och återskapandet av minnen. Att lärande sker i ett komplext samspel mellan hjärnans tidigast och senast utvecklade strukturer och involverar hjärnans känslocentra, minnescentra och det centra som koordinerar våra sinnen.

Genom aktiviteter i naturen kan många sinnen stimuleras och lärprocesser som kopplar samman emotionella processer, kroppsliga erfarenheter och kognition kan därmed ske. Det sätter också fokus på vikten av att involvera och främja sammanhang mellan känslomässiga element, praktiska handlingar, insikter och reflektion som främjar ett meningsskapande av det upplevda.

En djupare och mer personlig reflektion som involverar värderingar, känslor och uppfattningar kan vara särskilt värdefull och viktig för nya insikter och förståelse för ett givet område.

Att uppmana till att tänka på värderingar och uppfattningar innebär förväntningar på abstrakt tänkande med reflektion över det man tycker och de tankar man skapar sig om ett ämne. I sådana situationer ägnar sig hjärnan ofta åt ett koncentrerat och fokuserat arbete som kräver stor uppmärksamhet. För många kan det vara en krävande och utmanande process. En uppmaning i att ingå i och bli involverad i en sådan reflektion kan därför riskera att bli lite för utmanande och att uppfattas som eller vara "olämplig" för den enskilda deltagaren.

Lyckligtvis har naturvägledaren naturen som ram att arbeta inom. En ram som ger många möjligheter att arbeta med situationer och aktiviteter som involverar deltagarna, och som i väsentlig grad involverar sinnen och känslor (se också kapitel 2). Genom sådana aktiviteter och situationer kan naturvägledaren bidra till värdefulla reflektioner hos deltagarna. Naturen har de multidimensionella kvaliteter som Allan talar om. Detta innebär möjlighet till naturvägledning som stimulerar och väcker känslor som glädje, rädsla, spänning, samhörighet, mod eller humor.

När naturvägledaren använder känslor för att underlätta reflektioner bidrar han till att skapa en god potential för lärande och mer personliga och betydelsefulla tankar hos deltagarna. Det kan till exempel vara reflektioner som handlar om önskan om ett bättre liv eller en problemställning som till exempel bättre bevarande av naturen.

För att uttrycka det på ett annat sätt: När naturvägledningen innebär aktiviteter som involverar deltagarnas sinnen och väcker deras känslor blir det lättare för dem att lägga märke till och fästa uppmärksamheten på ett område som har betydelse för dem. Därmed understödjer naturvägledningen utvecklandet och skapandet av deltagarnas eget meningsskapande.

Att arbeta fokuserat med mer personliga reflektioner förutsätter tillitsfulla och trygga omgivningar och därför en viss grad av tillit mellan deltagare, naturvägledare och andra eventuella deltagare. Gemensamma kroppsliga och sinnliga upplevelser där emotionella processer är en naturlig del (till exempel med hjälp av humor) kan ofta skapa tillit, fungera som dörröppnare och motivera både barn och vuxna till djupare reflektion.

Upplevelser som skapar förundran, överraskningar, positiv gemenskap, problem eller känsla av framgång och av att bemästra en situation, motiverar i särskild grad lusten att berätta om och dela dessa erfarenheter med andra. Därmed stimuleras deltagare till reflektion över det betydelsefulla i berättelsen.

En viktig fråga för naturvägledarens planering av sina aktiviteter kan därför vara:

I vilka naturvägledningssituationer och aktiviteter kan du främja möjligheter att deltagarna:

Förundras, överraskas, utmanas, upplever gemensam glädje och positiv gemenskap och ges möjlighet att med framgång klara av en uppgift/utmaning.

Vidare:

Hur kan du underlätta en process där deltagarna använder dessa upplevelser till att skapa värdefull reflektion?

Beroende på situationen och målet med naturvägledningen kan sådana reflektioner handla om något som ger deltagarna möjlighet till en ny insikt, att finna betydelse i något som intresserar dem eller i en reflexion som handlar om det tema som naturvägledaren arbetar med under turen.

Att underlätta en riktning – målinriktad reflektion

Aktiviteter som innebär utmaningar, glädje och gemenskap är en viktig del i naturvägledning. Foto: Poul Hjulmann Seidler

De aktiviteter, uppgifter och frågor naturvägledaren erbjuder deltagarna har stort inflytande på de tankar, den medvetenhet och inspiration som väcks hos deltagarna. Därför har naturvägledaren stort inflytande på det tema och den riktning som deltagarnas tankar tar.

Om naturvägledningen vill understödja en särskild riktning för deltagarnas utbyte av aktiviteten – eller vill bidra till att de erfar och är med på att äga en viktig problemställning – är det avgörande att naturvägledaren är uppmärksam på kraften och betydelsen av olika typer av frågor, samt aktiviteter och processer som underlättar deltagarnas reflektion.

Både hos National Park Service i USA och i Interpret Europe har det givits ut utbildningsmaterial som handlar om användandet av öppna frågor och olika sätt att underlätta reflektion inom naturvägledningen (Ludwig 2015). I Danmark och Sverige har man goda erfarenheter av metoder som introducerats av Roger Greenaway, där användandet av kroppsliga övningar inkluderas i reflektionsprocesser (Greenaway 2017). I Sverige har Centrum för naturvägledning givit ut rapporter där man har arbetat med att lyssna till besökarnas tankar för att utvärdera naturums naturvägledning (Centrum för naturvägledning 2015), samt olika roller en naturvägledare kan använda för att underlätta reflektion och dialog (Thiel 2015). I Danmark har *Center for Friluftsliv og Naturformidling* vid Köpenhamns universitet tagit fram publikationen *Udeskolevejleder – eksterne formidlere i skolen* (Ernst och Seidler, 2016).

Våra egna berättelser skapar mening i tillvaron

I Danmark är naturvägledarutbildningen inspirerad av en narrativ teori där antagandet är att vi löpande skapar mening i vår tillvaro genom att skapa berättelser om det vi upplever. Många metoder och övningsuppgifter på naturvägledarutbildningen innebär att naturvägledare arbetar med att skapa reflektioner och mening genom processer där de ensamma, i samtal med andra eller med sina målgrupper, skapar berättelser/narrativ om något som är viktigt för dem. Inom denna teori talar man också om begreppet agentskap (jämför egenmakt sidan 273), vilket betecknar den enskilda människans upplevelse av att ha inflytande över sitt eget liv och att ha de förmågor, talanger och kompetenser som behövs för att styra det i önskad riktning.

Naturvägledarna arbetar i samband med detta med uppgifter som underlättar deras reflektioner om egna förmågor och kompetenser. Målet är att därigenom stärka och medvetandegöra dessa för att använda dem när de genomför och utvecklar sin naturvägledning på ett sätt som de själva föredrar och tycker ger det största värdet.

Öppna frågor främjar reflektion

Genom ovanstående tillvägagångssätt arbetar man på olika sätt med öppna nyfikna frågor som främjar reflektioner. Syftet är att skapa meningsfullhet och ge deltagarna ny insikt och kunskap.

För att främja denna form av reflektion är det avgörande för naturvägledaren att ha en viss kunskap om deltagarnas förhandskunskaper, egna erfarenheter, behov och önskemål. Denna kunskap är viktig för att kunna utforma reflekterande frågor och aktiviteter som bygger på och integreras i deltagarnas eget liv och blir meningsfulla. Naturvägledaren stöttar deltagarna i att skapa sina egna meningsfulla berättelser med uppfattningar och insikter, som är viktiga för dem och som innebär förståelse och handlingsmöjligheter inom ett bestämt tema, som till exempel bevarandet av skogens biodiversitet.

Exempel på nyfikna och öppna frågor till vuxna, som ger inblick i deltagarnas kunskap och det som är viktigt för dem, kan vara:

- Vilken betydelse har skogen/naturen för dig?
- Vad har varit intressant för dig att uppleva eller vara en del av?
- Är det något du har blivit överraskad eller förundrad över?
- Har du upplevt något som ger dig inspiration till att göra något nytt/annat när du kommer hem?

För barn kan frågorna formuleras så här:

- Vad har du tidigare gjort i naturen som gjorde dig glad?
- Vad har varit det roligaste att vara med om?
- Vilket djur – eller träd – vill du helst veta mer om?
- Vad har du upplevt med din kropp idag som gjorde dig mest glad?

Dessa frågor är helt öppna och utforskar vad som är viktigast för deltagarna. Frågor där syftet är att undersöka vad som har haft en särskild betydelse eller gjort intryck. Denna kunskap är till hjälp för naturvägledaren för att kunna hjälpa deltagarna vidare med reflektioner och involverande aktiviteter inom områden som är viktiga för dem.

Öppna tematiska frågor

Beroende på temat vid en naturvägledningsaktivitet kan frågorna vara öppna och samtidigt peka i en bestämd riktning.

Till exempel:

- Vilka av de träd vi har arbetat med/talat om tror du har mest betydelse för naturen – och för människan?
- Vilka delar av den natur vi har sett idag tycker du är mest värdefull?
- När du kommer hem dit där du bor, finns det naturområden som är särskilt värdefulla för dig? Finns det några växter eller små djur som du tycker om?
- Vad kan du eller din familj göra för att ta hand om dem?

Vilka delar av den natur vi sett idag tycker du är mest värdefull? Hur kan du bidra till att ta hand om den?

Foto: Poul Hjulmann Seidler

Dessa riktningsgivande frågor väljs av naturvägledaren för att få deltagarna att tänka på ett tema, utan att själv sätta normen för ett korrekt sätt att tycka eller handla på. Detta hjälper deltagarna att själva leta efter och skapa en mening med det de upplever tillsammans med naturvägledaren och är avgörande för att de själva upplever att de äger ett tema.

Två exempel på aktiviteter som främjar reflektion

I nedanstående rutor ges exempel på två aktiviteter som har som syfte att främja reflektioner för en barngrupp respektive en ungdoms-/vuxengrupp.

REFLEKTIONSÖVNING MED BARN

Naturvägledaren Michael har en grupp barn på 10 år med i skogen. Han har på denna tur satt en liten regel för sig själv om att minimera mängden fakta för att istället väcka barnens kunskap och nyfikenhet.

Michael visar och instruerar på ett levande sätt hur man kan hitta djur i marken i skogen och under trädens bark. Barnen ska nu två och två samla in sex olika djur som de tycker ser särskilt spännande ut i några glas.

Därefter ska de först själva och sedan tillsammans med en kamrat tänka och komma överens

om vad som är särskilt spännande med de insamlade djuren; till slut ska de tillsammans, för ett annat par, förklara varför de tycker att djuren är spännande.

Michael ber därefter barnen att:

→ Undersöka vilka olika rörelser ett utvalt djur gör när det har släppts fritt.

→ Undersöka vilka rörelser som är smärta för djuret att göra för att det ska klara sig.

→ Med sin egen kropp imitera några av djurets rörelser som de tror är

viktiga för att djuret ska överleva.

→ Med detta som grund ska barnen uppföra ett litet drama och en berättelse för de andra grupperna där det ingår en farlig situation för djuret.

→ Till sist ska alla barnen var för sig och själva hitta ett träd att sitta vid och skriva några ord eller göra en teckning som berättar något om varför djuret är viktigt och när och hur de lyckades ha ett gott samarbete med de andra eleverna i gruppen.

Under de olika aktiviteterna och frågorna i ruta 1 uppmärksammar naturvägledaren Michael mycket noga vikten av att vara nyfiken på vad barnen själva tycker är viktigt och intressant. Barnen utmanas hela tiden genom övningar som riktar deras uppmärksamhet mot det de själva tycker är spännande och vad som kan vara viktiga egenskaper eller handlingar för de djur de fångar. Michael försöker väcka barnens känslor under aktiviteterna och anknyta till det de hittar. Hans intention och hopp med detta tillvägagångssätt är att motivera barnens intresse för djuren och att själva gå på upptäcktsfärd i naturen.

Barnen ska både tänka själva och tala högt med en vän. Det finns olika sätt att skapa reflektioner på. Att få tänka själv över det spännande med ett djur barnet har fångat och haft i handen underlättar egna tankar, meningsskapande och känslor kring det som barnet upplevt. Att tala med en annan person är värdefullt. Genom att höra sina egna tankar och ord uttalade så att de får mer substans

Gemensam
upplevelse av
ett träd.
Foto: Poul Hjulmann
Seidler

och tydlighet för barnet. Samtidigt sker en gemensam reflektion och ett meningsutbyte för att hitta fram till en gemensam insikt.

När barnen ska undersöka och själva utföra djurets rörelser och värdera vad som är viktigast för dess överlevnad är det Michaels hopp att göra barnen känslomässigt och kroppsligt engagerade och ha en bättre bakgrund och motivation att reflektera över och lösa de sista två uppgifterna med drama och sitta själva vid ett träd.

I den sista övningen vid trädet är det Michaels och lärarens intention att barnen reflekterar över hur de främjar sitt samarbete och trivsel. Ett område som läraren vill arbeta vidare med i klassen och som han tänker är lättare för barnen att förhålla sig till när de har upplevt sociala, kroppsliga och emotionella aktiviteter tillsammans med naturvägledaren.

Naturvägledarens engagemang som hinder

Naturvägledaren kan stötta deltagarna i att skapa och utforma tankar, värderingar och uppfattningar som är meningsfulla för dem, men naturvägledaren ska vara mycket försiktig med att pådyvla dem sina egna värderingar och uppfattningar. Ett sådant "pådyvlande" hör inte ihop med begreppet ägarskap och den kraft som ligger i att utveckla detta.

Att i grunden vara nyfiken, att gå i deltagarnas skor och anstränga sig för att förstå deras behov och önskningar och att utifrån det utforma naturvägledningen, som detta kapitel handlar om, är inte alltid så lätt.

Naturvägledarens eget brinnande engagemang, goda kunskap om naturen och en stor önskan om att andra ska förstå det hen själv förstår kan vara en stor utmaning och ibland ett hinder för att hjälpa deltagarna att utveckla, forma och skapa sina egna meningar. En naturvägledare som till exempel missionerar för att främja biodiversitet, utan att ta hänsyn till och vara nyfiken på deltagarnas egna känslor och tankar kring naturens mångfald, riskerar i bästa fall att tala för döva öron och i värsta fall att skapa motstånd.

Det är därför viktigt för naturvägledaren att behärska metoder och övningar som underlättar de processer som motiverar deltagar-

na till att smaka på och smälta nya intryck och upplevelser. Deltagarna ska ha möjlighet att själva "erövra" det nya stoffet, göra det till sitt eget och därigenom forma och erkänna nya meningsfulla sammanhang av betydelse för dem själva. Det finns inte någon ren och färdig metod för detta, men det är viktigt att naturvägledaren

REFLEKTIONSÖVNING MED UNGDOMAR/VUXNA

Naturvägledaren Freja är på tur med en grupp unga på 18 - 22 år.

Under den första delen av en tretimmarsstur har Freja involverat de unga i olika aktiviteter kring användningen av skogen och skogens växter. Hon har involverat deras sinnen på flera sätt och har bland annat samlat, luktat på och smakat på ätliga växter. Freja har också gjort ett par aktiviteter med humor, puls och rörelse, samt en uppgift där ungdomarna utmanade varandra i några aktiviteter de själva hittade på som handlade om djur som lever i träden.

Under den sista delen av turen delade Freja in ungdomarna i 4 grupper med 3 - 4 deltagare i varje. Varje grupp gjorde ett litet "konstverk" med varsin uppgift som löd:

→ Grupp 1. Gör ett litet konstverk som ska symbolisera nya viktiga insikter ni har fått idag

- Grupp 2. Gör ett litet konstverk som ska symbolisera viktiga saker om skogens växter
- Grupp 3. Gör ett litet konstverk som ska symbolisera liv och död
- Grupp 4. Gör ett litet konstverk som ska symbolisera människans beroende av naturen

Därefter besökte alla grupper varandra och de skulle gissa vad "konstverken" symboliserade.

Grupperna fick nu en ny uppgift där de var och en skulle enas om ett nytt tema de tyckte var särskilt viktigt att berätta om för de andra och göra ett nytt "konstverk" som symboliserade detta. Sedan besökte de varandra igen – gissade och fick höra om temat.

Under Frejas naturvägledning styrde hon själv den första timmen med information och upplevelser hon gärna ville ge deltagarna. Hon arbetade

med aktiviteter där deltagarna använde sina sinnen och kroppar på olika sätt.

Därefter ville Freja genom deras "konstverk" få dem att reflektera över olika teman från turen. Teman hade hon valt för att de hängde ihop med de upplevelser och aktiviteter som de först hade gjort. Samtidigt var Freja nyfiken på vad de unga själva tyckte hade varit viktigast och blivit berörda av och hon ville gärna att ungdomarna reflekterade över något som hade fångat deras eget speciella intresse. Därför ombads de att göra ett "konstverk" med ett nytt och viktigt tema som de själva hittade på.

Det var Frejas intention att med de olika aktiviteterna väcka ungdomarnas intresse för naturen och få dem till att reflektera över några värderingar naturen kunde ha.

På björkstammen har en deltagare gjort en liten figur som är en metafor för de reflektioner han gör kring sin läroprocess i naturen.
Foto: Poul Hjulmann Seidler

arbetar med sin egen nyfikenhet och tar sin utgångspunkt i det intresse och de erfarenheter deltagarna själva besitter, samt att ha tålamod att lyssna till de olika behov, insikter och intressen som finns hos deltagarna.

Mer bildligt kan vi tala om att naturvägledarna ska gå över bron och möta deltagarna vid deras förutsättningar, kunskap och behov. På vägen över bron ska hen för en stund glömma sina egna idéer och uppfattningar och öppna upp för en grundläggande nyfikenhet för att se och förstå deltagarna.

Att lyssna och förstå

De två exemplen i rutorna visade olika metoder som Freja och Michael använde för att lyssna på och förstå det som skedde hos och bland deltagarna. Utöver att koncentrera sig på sin egen naturvägledning och de processer som underlättar reflektion styrde Freja och

Michael en del av sin uppmärksamhet och koncentration till deltagarna för att lyssna och förstå vad som var viktigt för dem. Samtidigt ville de låta deltagarnas önskningar och behov påverka deras roller och de sätt på vilket de involverade deltagarna.

Att göra detta förutsätter en viss generositet hos naturvägledaren. Det innebär att släppa kontrollen, att vara villig att avvika från den struktur och plan som har förberetts och öppna upp för att deltagarna själva får inflytande över delar av det som sker under turen med naturvägledaren. Det är inte ett område som är lätt att hantera, men genom medveten uppmärksamhet och träning kan naturvägledaren underlätta processer som främjar värdefulla reflektioner hos deltagarna, som understödjer nya betydelser, insikter och kanske värderingar och uppfattningar hos dem.

LÄS MER

- Allan, J. F., McKenna, J., Hind, K. (2012) *Brain resilience: Shedding light into the black box of adventure processes*. Australian Journal of Outdoor Education, 16 (1).
- Ejbye-Ernst, N. og P. H. Seidler (2016) *Udeskolevejleder – eksterne formidlere i skolen*. Københavns Universitet – Skovskolen https://skovskolen.ku.dk/dokumenter/udeskolevejleder_2016_web.pdf_kopi/
- Greenaway, Roger (2017) *How movement can help thinking and learning*, <http://reviewing.co.uk/articles/how-movement-can-help-thinking-and-learning.htm>
- Ludwig, Thorsten, (2015) *The interpretive guide – sharing heritage with people*, Bildungswerk interpretation, Werleshausen (http://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/projects/HeriQ/the_interpretive_guide_2015_en.pdf)
- Sandberg, E. (2014) *Besökarnas tankar – meningsskapande i naturum förstått genom tankelisting* Centrum för naturvägledning, Rapporter institutionen för stad och land 3/2014 https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/cnv/publikationer/besokarnas_tankar_2014.pdf
- Thiel, P. L. (2015) *Dialog för landskap – en handledning*. 2015 Centrum för naturvägledning; <https://www.slu.se/centrum-bildningar-och-projekt/centrum-for-naturvaggledning/publikationer/handledning-och-stod/dialog-for-landskapet/>

MINA NATURVÄG- LEDARROLLER

JOHNNY SKJOLDBORG
KROG

Jag har som naturvägledare alltid tänkt att olika målgrupper på olika platser och under olika årstider kräver att man varierar och anpassar sin roll som naturvägledare. I några situationer kan det passa att hålla föredrag, i andra att vara igångsättare, i ytterligare andra att spela rollspel, berätta historier, vara observerande och så vidare. Det gäller i naturen i direkt kommunikation. Det finns ju också situationer där vi ska kommunicera indirekt i skrift, via bilder och i andra medier som radio eller tv. Min reflektion tar dock utgångspunkt i den direkta kommunikationen. Det är den roll där jag anser att naturvägledaren verkligen har sin styrka.

Något av det viktigaste i min naturvägledning har varit att utnyttja det informella lärandet med informella metoder. Jag har alltid bemödat mig om att gå emot min egen upplevelse av en grundskola med gamla, vita, fyrkantiga lärandet. Jag minns ett oin-

rerande klassrum med en ström av ord där gardinen var för långt neddragen för de flesta av mina klasskamrater, inklusive mig själv. En riktigt god förmedlare kan kanske fylla ett tråkigt rum och väcka mottagaren. En sådan lärare hade jag gudskelov också. Men en tråkig föredragshållare i ett inspirerande uterum har för mig förlorat slaget. Jag valde att ge mig ut på resa i rummet med Robin Hood, Emil i Lönneberga eller Lieberkind, ut i det gröna, medan ordflödet från det talande vattenfallet brusade i bakgrunden.

För mig har den goda historien ofta varit det bärande i den naturvägledning jag har planerat för mina målgrupper. Ibland har historierna "legat i bakfickan" och tagits fram när det har funnits behov av dem. Men den bästa effekten har jag fått med de historier där jag som naturvägledare har trätt åt sidan och en annan fiktiv roll har trätt in i dennes ställe. Här kommer ett par exempel där målgruppen har varit barn i lågstadiet.

En klassisk tur för oss naturvägledare är en tur till en damm under våren. Typiskt sker den genom att man börjar med en introduktion till vattnet med dess liv och uppmaningar om att visa omtanke om naturen och om varandra. Syftet med instruktionen är att det finns uppmärksamma ögon som ser till att smådjuren i dammen inte hamnar under en fot eller att vegetationen i strandkanten inte tar för mycket stryk. Risken finns när en grupp på 20 barn ska utforska denna nya värld. En gång i tiden såg jag mig själv som ett militärt befäl som genom exercis förmanade eleverna att visa omtanke om djuren för min skull. Tillsammans med en kollega satte jag mig ned (vid dammen) och vi författade en historia om "det lilla grymma djuret". Det är en historia som utifrån trollsländans livscykel beskriver den värld som eleverna ska utforska. Vi kompromissade med det naturliga och gav trollsländan tankar och språk. Vi upplevde att vi fick eleverna att själva ta ställning till livet under vattenytan och de valde då själva att visa omtanke om de små djuren och platsen där de lever.

Ett annat populärt tema är natur och naturfenomen i en kontext där myterna lever. Historier om älvor, bergsfolket, näcken, trollkvinnan och irrbloss kan berättas så att ingen glömmer dem.

Men varför inte låta trollet själv berätta historien? Utmanad av en lärare på en grundskola där jag var anställd klädde jag ut mig

Varför inte låta
trollet själv berätta
historien?
Foto: Thomas Vitting

till ett troll och överraskade 25 elever i naturen nära skolan. Trollet berättade om dånande kyrkklockor, om hur han kastade en stor stenbumling mot kyrkan och träffade så att stenarna nu ligger vid kyrkomuren. Om flickor som blev bergtagna, om pojkar som blev vansinniga och om människor som förlorade sig till näcken. Historierna och trollen glömdes inte bort. Eleverna går fortfarande och undrar vilka trollen var i verkligheten och om historierna stämmer eller om de kanske egentligen är fantasier som uppstått för att någon har sett något i naturen som de inte kunde förklara vad det var.

Här är ett par exempel på något som fungerade och som krävde lite tid att sätta i verket. Jag upplever att åhörarna lever sig in i historierna och skapar starka minnen som gör att budskapet finns kvar. Trots att det är energi- och tidsödande är konceptet beprövat och har återanvänts flera gånger efteråt.

Detta betyder inte att jag bara berättar historier och klär ut mig. Jag vägleder också genom att bara dela med mig av min hänförelse inför naturen och det som finns i den. Det mest centrala för en god naturvägledare är ändå att man brinner för det man vill förmedla och att man har en obetingad förmåga till inlevelse i sina deltagare.

Den kunskapsmässiga nivån ska naturligtvis stå i förhållande till den målgrupp man möter. Engagemanget hos naturvägledaren är helt avgörande för den framgång man når, tillsammans med modet att kasta sig ut i något som bara kanske fungerar.

När man nu som naturvägledare har överbevisats om att metod och rum är en gåva för lärandet får man också lust att dela detta med andra. Så kan man utvidga den krets man bjuder in till lärare, kollegor och pedagoger. Jag har inte kunnat låta bli att reflektera över det vi gör med de besökande vuxna pedagogerna och lärarna.

Varje besök på Naturskolan, naturcentret, lantbruket eller uterummet utvärderas tillsammans med de vuxna. Vad var bra och vad kunde vi gjort bättre? Inte nödvändigtvis formellt, utan mer som en informell reflektion. Det gör att varje naturvägledningssituation blir en kurs för mig och de andra vuxna.

Och metoderna för lågstadiet som har beskrivits här har prövats på vuxengrupper flera gånger. Försök att föreställa er politikerna i en kommun mocka ett stall medan en gammal bonde, alias naturvägledaren, hunsar dem. Det har faktiskt hänt...

VATTEN SOM GEMENSAM RESURS

LIVE SOLBRÆKKEN
DANIELSEN

I mitt lokalsamhälle Ås finns det nästan inte rinnande vatten. Det mesta ligger i rör. Ökande nederbörd gör att bygden måste hitta en bättre lösning för vattnet som ibland svämmar över. Jag personligen vill gärna se mer vatten i min stad. Men hur kan jag organisera en vattenvandring som skapar förundran och medvetandegör utan att starta heta diskussioner som skapar låsningar?

2016 påbörjades ett treårigt projekt i Kalifornien, Waterwalk, som inspirerade mig till att arrangera en vattenvandring i mitt lokalsamhälle. Merparten av Los Angeles vattenförsörjning tas från Owens Valley. Oaserna i den ökenpräglade dalen är nu torra. Den tidigare floden gick genom indianernas territorium och påverkade deras traditionella bruk av området. Det rörde mig hur vattenvandringen var organiserad. Alla aktuella aktörer bjöds in att vara med och gå delar av sträckan där vattenledningen ligger idag. Intentionen med vandringen är inte att leda fram till ett beslut om hur vattnet ska förvaltas. Intentionen är att samla politiker, urfolk, vattenförvaltare i Los Angeles, markägare och andra intresserade så att de kan berätta om sina behov av och sin relation till vattnet under vandringen. Fokus sätts på vattnet som resurs, utan att ta ställning till vad som är bra och vad som är dålig användning.

Skapa medvetenhet framför "rätt och fel"

Ofta upplever jag att det i beslutsprocesser handlar mer om att vinna en diskussion framför att lyfta fram alla värden och ta beslut som är det bästa för alla. Jag ville med vattenvandringen bidra både till att göra deltagarna mer medvetna om vad vatten betyder för dem och att sprida faktakunskap och förmedla historier och upplevelser av betydelse för den enskilde. Detta tillvägagångssätt är de första stegen till en beslutsmodell baserad på konsensus. Den mest fredsbyggande beslutsmodell jag känner till och som jag tror vi kan lära mycket av i vårt moderna samhälle. Konsensus är än idag en viktig princip i The Great Law of Peace som etablerades för 400 år sedan mellan fem stora indiannationer i Nordamerika och som fortsatt praktiseras där.

En vattenvandring kan göra människor uppmärksamma på värdet av de vatten de har i sitt när-område. Aurlandsdalen i Norge.
Foto: Lars Petter Ytterstad

Börja med det lilla

Jag började med att fråga en vän som arbetar i kommunen om vad hon trodde om projektet, och så sattes det i rullning. Det visade sig att det fanns en plan utarbetad för överflödsvatten i kommunen som var aktuell. Eftersom det var första gången jag organiserade en sådan vandring ville jag inte göra den för stor. Vi var en liten grupp på sju personer som representerade nya invånare och invånare som har bott där i generationer (markägare med lantbruksjord), en vattenrådgivare och miljökonsult i kommunen, Miljöpartiet de gröna och Norsk institutt for skog og landskap. Vi gick från den ena bäckens källor i riktning mot centrum. Jag betonade att vattenvandringen hade som syfte att bättre lära känna vattnet i Ås och vad vatten betyder för oss som var med.

Tacksamhetspedagogik

Jag började vandringen med att bjuda in deltagarna att säga något de var tacksamma för med vatten. Att dela tacksamhet kring ett gemensamt tema kan bidra till att skapa gemenskap och reducera konflikter. Det var ett taktiskt val för att undgå att vandringen blev en diskussion om vad man borde göra eller inte göra med vattnet. Till sist blev alla deltagarna ombudda att dela vad de drömmer om för vattnet i Ås i framtiden, utan att starta en diskussion. Att berätta om sina drömmar bidrar till att bli medveten om sina värderingar, bidra till kreativa lösningar och är starten på ett engagemang. Jag inkluderade mig själv som deltagare och svarade på samma sätt på alla frågor för att visa att allas röst har samma värde, oavsett om man är ledare eller deltagare. Hållbar utveckling i ett samhälle måste baseras på intressena hos dem som lever där. En sådan vattenvandring bidrar till att lyfta fram önskningar och ge befolkningen ägarskap i utvecklingen. Det var en väldigt positiv energi i gruppen även om det till slut också kom fram önskningar som var motstridiga. En av deltagarna berättade med gråten i halsen om sin far med Alzheimers och var ledsen för att hon inte hade varit intresserad av hans lokalkunskap innan hans minne blev dåligt. Min roll var inte expertens utan, facilitator och deltagare i vandringen.

BIOBLITZ – ATT ENGAGERA DELTAGARE I INVENTERING

MARIANNE GRAVERSEN

Många som har varit på tur med en naturvägledare kan känna igen en situation där naturvägledaren går först i gruppen och levande/högröstat berättar "Ser ni den fjärlen – det är en Amiral... Den flyttar från Sydeuropa till Danmark varje vår för att få ungar, som i sin tur ger sig söderut på hösten", eller: "Korna i det här området hjälper med sitt bete till att hålla tillväxten av sly nere så att bland annat sandödlan *Lacerta agilis* kan hitta sandiga och solbelysta platser där de kan lägga ägg" eller; "Titta! En ormvråk..."

Guiden delar säkert med sig av många fina historier, och det finns deltagare som föredrar denna form av naturvägledning – men den är inte särskilt inkluderande eller engagerande. Om man ska gå på djupet i förståelse av biodiversitets/mångfaldsbegreppet, ska deltagarna själva aktiveras. Genom att använda en så kallad *Bioblitz* vänder man på utgångspunkten – det är publiken själva som ska hitta arterna, som ska vara uppmärksamma, och också leta efter de arter som inte är så synliga.

En bioblitz är en intensiv artjakt i ett begränsat område under en begränsad tid.

Foto: Naturhistorisk Museum Danmark

Bioblitz är – mycket kortfattat – artjakt i ett avgränsat område och inom en avgränsad tid. Begreppet kommer från USA, där Bioblitz används till att genomföra artinventeringar i nationalparker. Ofta under ledning av ett universitet eller ett naturhistoriskt museum där frivilliga studenter hjälper forskarna med att hitta så många arter som möjligt inom en begränsad tidsrymd – som 24 timmar. Styrkan med Bioblitz som naturvägledning är att varje art bara räknas och registreras första gången den upptäckts och att jakten sedan går vidare efter nya arter. Sökandet efter något nytt skärper fokus och motiverar deltagarna. Det ger dem i sin tur en uppfattning om hur många olika arter man själv kan hitta i ett begränsat område. Om Bioblitz arrangeras för till exempel skolklasser, kan man introducera ett tävlingsmoment; vilken klass kan identifiera flest arter? Jag har själv med fördel använt några billiga stämplor som jag köpt i en pappershandel. Varje gång en deltagare kommer tillbaks

med en ny art får de en stämpel på handen, det är överraskande hur motiverade somliga blir av en enkel stämpel. Men det kräver också att det antal personer som kan hjälpa till att artbestämma det deltagarna hittar är anpassat till antalet inventerare, annars uppstår det snabbt utmaningar vad gäller själva artbestämningen. Man kan med fördel aktivera frivilliga krafter i sitt närområde – det kan vara fågelskådare, lokala botaniker eller svampkännare. De får både möjlighet att komma i kontakt med nya potentiella medlemmar, och samtidigt får naturvägledarna möjlighet att knyta föreningarna till sig. Föreningarna ges då också möjlighet att mötas som experter inom sina respektive kunskapsområden och intressen.

Utmaningen med Bioblitzten ligger i registreringen av arterna, och hur man kan låta deltagarna ta del av vad andra har hittat och vad man upptäckt totalt? Det kan göras på många olika sätt, elektroniskt eller manuellt. Min erfarenhet från mer än femton Bioblitzter är, att enkla A2 eller A3-ark med handskrivna listor är det mest effektiva för att visa hur många arter man identifierat. Efter arrangemanget är man dock ofta tvungen att genomföra en kontrollräkning för att

Deltagarna kan behöva hjälp med att identifiera de arter man hittar.

Foto: Naturhistorisk Museum Danmark

sortera bort eventuella dubbel- och felregistreringar. Jag använder själv några förtryckta listor med olika relevanta ordningar/grupper som till exempel däggdjur, fåglar, botanik, svampar, insekter och spindlar. Det gör det relativt lätt för deltagarna att skriva in en art och samtidigt påminns de om att det finns många olika grupper man kan finna arter inom – att man inte bara behöver fokusera på djur, utan också på växter och svampar. Det inspirerar också deltagarna att söka efter arter i de grupper som inte är så väl representerade.

OM man har tillräckligt med experter, och därmed kan säkra att artbestämningen är korrekt, kan data skrivas direkt in i databaser (de olika nordiska länderna har olika möjligheter), och härifrån kan data hämtas som kan användas i forskning eller arbete med områdesskydd i kommunerna. Både kommunikationen om arterna under dagen och det slutliga resultatet är viktigt. Deltagarna vill gärna veta om de har hittat 54 eller 290 arter. Det är också värdefullt för att kunna följa upp resultatet om man upprepar arrangemanget under flera år. Då fokus i en Bioblitz ligger så mycket på artnivå, är det viktigt att alltid ha några goda naturvägledare på plats, deras fantastiska berättelser behövs för att sätta igång publiken, att få dem som kanske tvekar lite att komma igång, att greppa en vattenkikare, en håv eller en lupp för att hitta en ny svamp.

För att genomföra en Bioblitz krävs det flera mycket olika kompetenser, där den viktigaste – som jag ser det – är att tro på sig själv och sin artkunskap, eller att man har några goda medhjälpare som kan stötta med artbestämningen. Om man som naturvägledare, beslutar sig för att pröva Bioblitzkonceptet, kan man med fördel ta utgångspunkt i de egna resurserna. Är du själv en habil botaniker, svampkännare eller ornitolog är det en bra utgångspunkt för att ordna en Bioblitz som begränsar sig till ditt specialområde – jag har själv ordnat en botanik-blitz på bara två timmar – det är ungefär så lång tid som en klass på mellanstadiet kan klara att koncentrera sig. Därutöver kräver en Bioblitz naturligtvis en viss portion logistisk känsla, för att få frivilliga/expert, bestämmingslitteratur, fångstredskap, utrustning, deltagare och platsen att tillsammans uppgå i en större enhet. Sist men inte minst måste man som naturvägledare acceptera ett visst kaos, Bioblitzer får "ett eget liv" där oväntade upptäckter samlar folk.

Ett av de stora hinder vi upplevt i samband med att vi arrangerar Bioblitzer – är själva namnet. Nästan alla naturvägledare som har hållit i Bioblitzer i Danmark, har upplevt sämre publiktillströmning till Bioblitzten än till andra arrangemang. Det kan bero på att det är svårt att beskriva vad en Bioblitz är, utan att göra folk osäkra på vad som ska ske och samtidigt göra dem trygga nog att våga komma utan att vara oroliga för att hamna i en situation där de behöver bestämma en art eller förväntas kunna något de inte kan. Därför kan det vara en fördel att tänka på Bioblitzten som del i ett större naturarrangemang eller en naturfestival där de får mycket stöd, det kan minska deltagarnas osäkerhet om man på platsen får hjälp att söka sig till en särskild äng eller att gå till en skogskant och söka efter några blommor – helst mycket små, som ingen annat redan hittat.

Länk till en dansk sida med mer erfarenheter och material om Bioblitz www.bioblitz.dk

En Bioblitz kan leda till närkontakt med natur.

Foto: Bo Tonnesen

DE 5 STORA – NATURVÄGLEDNING OM KÄNSLIGA ÄMNEN

LINDA THELIN

Rovdjurscentret De 5 Stora är ett kunskapscentrum och en mötesplats med fokus på de stora rovdjuren. Behovet av den naturvägledning som Rovdjurscentret bedriver ser vi i form av att rovdjurens återetablering i Sverige har skapat konflikter. Rovdjursdebatten är polariserad och många gånger tyvärr baserad på felaktiga fakta. Diskussionen försvåras ytterligare av att rovdjuren tycks ha blivit en symbol mellan styrande och styrda, mellan land och stad – och även en symbol för etiska ställningstaganden kring människans rätt att styra över andra arter.

Rovdjurscentrets mål är att sprida faktabaserad och allsidig information om rovdjur samt att ge inblick i hur olika intressegrupper påverkas av rovdjurens närvaro. Ökad kunskap om rovdjur och bättre förståelse för varandras olika verkligheter leder förhoppningsvis till en mer konstruktiv dialog som kan bidra till minskade konflikter och öka förutsättningarna för att Sverige ska kunna hysa rovdjur i framtiden.

Eftersom Rovdjurscentret strävar efter att ge en så allsidig bild av rovdjursfrågan som möjligt till så många människor som möjligt behöver vi förmedla ett brett informationsinnehåll och göra det via olika forum och metoder. Innehållsmässigt kommunicerar vi information om arternas biologi och historia, om förvaltningens ramar

och uppbyggnad, samt om hur rovdjuren påverkar oss människor och andra arter i sin omgivning. Som kommunikationsverktyg använder Rovdjurscentret två webbplatser (en för barn och en för vuxna), en utställning, rovdjursskola, föreläsningar, seminarier, kurser och dialogmöten. Vi deltar också på mässor samt producerar trycksaker.

Oavsett vilket forum eller metod vi använder för vår naturvägledning är det mycket viktigt för oss att snabbt fånga mottagarens uppmärksamhet på rovdjursfrågans komplexitet. I utställningen och på webbplatserna försöker vi göra detta genom en tydlig visuell struktur där olika aspekter finns presenterade, till exempel "rovdjur och tamdjur", "rovdjur och turism", "rovdjursförvaltning".

För att göra naturvägledningen levande och för att stimulera våra besökares tankar försöker vi skapa utrymme för egna reflektioner. Till exempel är texterna korta med fokus på kärnfullhet istället för att vara helt uttömmande och vi använder oss också av citat och öppna frågeställningar.

I samma syfte är utställningen rikt illustrerad med bilder och montage och besökaren ges möjlighet till egna upplevelser av rovdjuren genom bland annat pälsar, ljud, film och olika interaktiva stationer. Besökarna kan också se de stora rovdjuren levande i den djurpark som besökscentret delar anläggning med. För att ytterligare stimulera till tankar har vi med människan som det femte stora rovdjuret i vårt koncept. Att parallellt med informationen om de fyrbenta rovdjuren beskriva vår egen art och vår påverkan på miljön och andra arter upplever vi som mycket effektivt.

I det personliga mötet blir naturvägledningen mer nyanserad och vår roll som naturvägledare varierar. Om vi träffar en person som inte har några uttalade åsikter om rovdjur, men som har många frågor, blir vår roll som naturvägledare ett mer regelrätt förmedlande av fakta som gör att personen sedan kan bilda sig en egen uppfattning i rovdjursfrågan. Om vi istället träffar en person som är tydligt positiv eller negativ till rovdjur så lyssnar vi och för en dialog med utgångspunkt från det personen berättar. Märker vi under dialogen att personen verkar ha missat en del av vad vi anser är relevant information så fyller vi på för att ge en bredare åsiktgrund. Vi antar alltså olika roller utifrån den givna situationen och vi blir ofta en kanal för andra människors och intresseorganisationers åsikter

Människan är ett av rovdjuren i utställningen hos De 5 stora. Här en "hona i vinterdräkt".
Foto: Linda Thelin

och erfarenheter. I de fall då vi har flera personer med olika åsikter samlade blir vår roll att fungera som den som faciliterar mötet och att hjälpa till med dialogen.

Naturvägledning kan vara många olika saker, men för oss handlar det om en kombination att sprida fakta och fungera som en mötesplats där allas åsikter kan höras och där det ska finnas utrymme för reflektion. Om man strävar efter att vara en sådan mötesplats där konstruktiva dialoger om känsliga ämnen ska kunna födas tror vi att det krävs att alla känner sig välkomna. För att lyckas med det behöver man uppfattas som en neutral och trovärdig förmedlare av fakta och att det är tydligt att man respekterar olika åsikter. Det kräver i sin tur att man som naturvägledare måste vara påläst inom ämnet samt ha god kontakt med intresseorganisationer, forskare och myndigheter. Roddjurscentrets stora och etablerade nätverk upplever vi som helt avgörande för trovärdigheten i vår verksamhet.

INRE OCH YTTRE RUM I NATURVÄGLEDNINGEN

TINE NORD RAAHAUGE

Något som jag under senare år har intresserat mig mycket för i mitt arbete som naturvägledare är att skapa det rätta rummet för berättelsen – ett rum för den goda berättelsen. Både den berättelse som jag bygger upp omkring mig själv i en vägledningssituation och den överordnade om vår naturskola, där varje naturvägledare arbetar på vårt eget sätt inom en given ram. Men jag är speciellt intresserad av den berättelse om naturen som jag skapar tillsammans med deltagarna under ett arrangemang.

Vad är det som gör att vi kan gå från att vara allmänt nyfikna på naturen till att bli fullständigt uppslukade av mötet med en död näbbmus på skogsstigen?

Vad är det som händer när gränserna flyttas och vi packar undan vår "normaldanska araknafobi" och låter oss hänföras av den fascinerande synen av en korsspindel?

Min grund som naturvägledare är min egen intuitiva glädje och njutningen av att vara ute i naturen.

Foto: Tine Nord
Raahauge

Och vad är den bakomliggande kraft som gör att vi plötsligt befinner oss i ett tillstånd av att höra samman med nuet, spindeln och den döda näbbmusen?

Jag har inget entydigt svar, men jag vill hävda att berättelsen, samt det rum och de ramar som skapar den, är en viktig del av svaret. Dels den konkreta faktabaserade berättelsen om spindeln som får oss att nyfiket närstudera korsspindelns nät. Men i hög grad också den egna berättelsen om "mig som någon som fascinerats av spindlar" som långsamt kan börja ta form i bakhuvudet.

Hur ska "rummet" och "den goda berättelsen" förstås?

Min grund som naturvägledare är min egen intuitiva glädje och njutningen av att vara ute i naturen. Denna personliga upplevelse tar jag med mig som en viktig del i mitt arbete som naturvägledare – och som en del av min berättelse om mig själv och naturen. Samtidigt har jag under de senaste tre åren arbetat mycket med det narrativa perspektivet. Ett av de grundläggande elementen i det narrativa arbetet är just berättelsen, och det har fått mig att se ett sammanhang mellan min naturglädje och min natursyn och även min förmåga att skapa ett rum för en berättelse som återspeglar detta.

Begreppet rum ska i detta sammanhang förstås på två sätt. Dels som den fysiska plats där man befinner sig i förhållande till det som ska förmedlas, det ger en mycket bättre förståelsemässigt och sinnlig upplevelse av klodyvelns liv om vi står där ute med gummistövlarna på och fingrarna i strandkanten! Dels ska rummet också förstås som det mentala rum som kan skapas i en kommunikationssituation där naturvägledaren förstår att fånga – eller skapa! – det ögonblick då deltagarna är redo att motta det jag delar med mig av och naturen. Till exempel i det ögonblick då en ofokuserad pojke i årskurs 3 stannar upp och förundras över det tomma krabbskalet som ligger i sanden framför hans fötter. Här gäller det att fånga ögonblicket och glömma allt om vad jag ursprungligen hade planerat att vi skulle göra, och istället skapa ett nytt rum i en stund som är precis så lång som det tar för krabbskalsfinnaren att få sin nyfikenhet stillad.

Det mentala rummet kan ha en ganska kort varaktighet. Men det kan också manifestera sig som ett tillstånd av flow som varar hela förmiddagen. Vid sådana tillfällen är man som naturvägledare i himlen.

Med det sagt om rummet så vänder vi oss mot den goda berättelsen. För även om rummet är en förutsättning för att kunna skapa den goda berättelsen så räcker det inte att ta eleverna eller förskolebarnen

Det mentala rummet kan ha en ganska kort varaktighet. Men det kan också manifestera sig som ett tillstånd av flow som varar hela förmiddagen. Vid sådana tillfällen är man som naturvägledare i himlen.

med till sjön och förvänta sig att magi uppstår. Det finns utan tvivel mycket förundran och nyfikenhet i att upptäcka på egen hand. Men jag upplever en stor tillfredsställelse som naturvägledare när den egna berättelsen och naturvägledningen smälter samman på ett högre plan och jag lyckas fånga inte bara dem som har intresset med sig hemifrån, utan även de som inte trodde att strandkrabbor eller spindlar var något för dem.

När vi är ute

När vi står ute i skogen är det viktigt för mig att deltagarna upplever att de är en del av den berättelse som vi tillsammans bygger under en tur. Att vi är tillsammans och upplever ett sammanhang och en synergi med den natur vi rör oss i, och där de naturaktiviteter som jag presenterar på vägen, bidrar till denna upplevelse.

Här kan man påpeka att min natursyn och min personliga naturupplevelse kan vara annorlunda än deltagarnas – och att deras upplevelser kan skilja sig åt inbördes – och det är riktigt. Vi är olika som människor – med olika bakgrund och med olika förutsättningar för att gå in i en naturupplevelse. Men desto viktigare upplever jag det är att fokusera på vad som skapar den goda berättelsen – både för den enskilda deltagaren och för gruppen som helhet.

Min roll som facilitator är inte statisk, den är rörlig i mötet med deltagarna. Den utgår från den plats där jag personligen känner att naturen talar till mig genom att ge mig den goda upplevelsen av förundran, lärande, nyfikenhet eller till exempel samhörighet, och vidare mot den plats där jag upplever att samma känslor tycks uppstå inom deltagarna.

Och rummet behöver inte vara detsamma. Man kan ställa sig frågan om varför det är viktigt att jag har fokus på min egen goda naturupplevelse när det handlar om att ge den vidare till andra? Men för mig är det uppenbart, för jag tror inte att jag kommer att kunna vägleda på ett bra sätt om jag bara ska ha fokus på var deltagarna är. Det kommer att skapa en amputerad naturupplevelse med en naturvägledare vilken som helst – i detta fall jag – som berättar på ett sätt som inte kan bli annat än oengagerat och automatiskt, i

motsats till den situation där en naturvägledare skapar ett personligt berättelserum som lockar de flesta – i hög grad på grund av sin entusiasm och sitt personliga engagemang.

Reflektion över egen praktik

Jag försöker att reflektera över min roll som naturvägledare både medan en tur pågår och efteråt när jag kommer hem. Där ute använder jag mig ofta av reviewing-metoder som kan ge en snabb överblick över deltagarnas erfarenheter och intressen. Hur erfarna är deltagarna till exempel? Och vilken motivation och intresse har de för att delta?

När vi står ute i skogen är det viktigt för mig att deltagarna upplever att de är en del av den berättelse som vi tillsammans bygger under en tur.

Foto: Susanne Borg

Reviewing-metoderna är bra redskap när det gäller att bygga grunden för en berättelse. De ger mig en idé om vilka människor jag är tillsammans med, och ofta också om hur jag med fördel kan skapa en berättelse och kommunikation.

När turen eller arrangemanget närmar sig sitt slut kan jag välja att avsluta med en reviewing-metod som kan ge mig feedback på dagens tur. Bland mina främsta val är "Repet" där ett rep läggs i en bruten cirkel på gräset. Den ena änden uttrycker en negativ hållning och den andra änden en positiv hållning till den fråga jag ställer. Deltagarna placerar sig längs repet efter sin värdering och alla utvecklar vilka tankar de har. På detta sätt är utvärderingen inkluderande och jag får en god möjlighet att fråga om det jag hör.

Deltagarnas utvärdering ingår sedan i min egen utvärdering av aktiviteten. Vad uppmärksammade deltagarna, och stämde det överens med det jag hade fokus på?

I den utsträckning som tid och möjligheter tillåter tar jag upp exempel från mitt arbete i en narrativ studiegrupp som jag deltar i. Här intervjuar vi löpande varandra utifrån olika tekniker som jag upplever väl ringar in en problemställning. Och den narrativa intervjuformen, i kombination med att de andra deltagarna i studiegruppen inte har naturvägledarbakgrund, ger mig en ny vinkel på min utvärdering i förhållande till de tankar som jag hela tiden skapar och utvecklar om min praktik som naturvägledare.

DEN STRATEGISKA NATURVÄGLEDAREN

EVA SANDBERG
OCH METTE AASKOV
KNUDSEN

I detta kapitel resonerar vi om vad det innebär att arbeta strategiskt som naturvägledare – hur naturvägledning planeras för att uppnå sina syften. I förra kapitlet betonades naturvägledarens personliga kompetens för att planera och genomföra naturvägledning i olika roller. Nu går vi vidare – och diskuterar varför planering med uppföljning och utvärdering är så viktig samt betydelsen av att vara relevant för och involvera deltagare och deras perspektiv i planering och genomförande. Vi tar också upp hur naturvägledare kan samarbeta med kollegor och med andra professioner i samhället för att uppnå så mycket samhällsnytta, positiva upplevelser och lärande som möjligt genom de aktiviteter vi som naturvägledare inbjuder till.

Naturvägledning kan bidra till att fördjupa kunskap om natur, till positiva upplevelser och att till att väcka engagemang genom att påverka attityder och beteenden. Den direkta kontakten med naturen och de andra deltagarna som vi skriver om i kapitel 2 är värdefull också på många andra sätt – både för individ och samhälle. Inte minst när det handlar om att stärka demokrati, erbjuda alternativa vägar för lärande i skolan, till exempel för barn och ungdomar med neuropsykiatriska diagnoser eller för alla som helt enkelt lär sig mer och annorlunda i kontakt med natur- och kulturarv på plats i landskapet. Naturvägledning kan också erbjuda mötesplatser mellan kulturer med olika natursyn och skapa rum för integration, bidra till återhämtning från stress och trauman eller till att vi håller oss friska. Naturvägledning kan också skapa arbetstillfällen, till exempel genom utveckling av turism genom att bjuda upplevelser av natur för turister som kan betala för sina upplevelser. Den strategiska naturvägledaren har inte bara kunskap om denna mångfald av möjligheter och hur de kan nyttjas utan också om hur han eller hon kan samarbeta med andra för att så många som möjligt ska få ta del av naturvägledningen.

Planering av naturvägledning

Det är inte alls ovanligt att naturvägledares vardag och omständigheterna för verksamheten präglas av en utmanande kombination av stora ambitioner och sparsamma budgetar. Risken finns att den tillgängliga tid och de resurser som finns går ut på att "göra" så mycket naturvägledning som möjligt, med det stora engagemang som ofta är naturvägledarens bränsle. Det blir trots resursbristen ofta bra och både naturvägledare och besökare blir nöjda. Genuint engagemang och intresse har en förmåga att smitta av sig!

Att ta sig tid att planera och utvärdera det man gör (och att inte jobba alltför hårt med enbart engagemang som resurs) är centralt för alla som fullt ut vill utnyttja potentialen i mötet med besökarna, som vill göra skillnad genom naturvägledning och som vill utvecklas i sin yrkesutövning. Det är helt nödvändigt för den som på riktigt är intresserad av att förstå vad som faktiskt händer när deltagarna

Klassiska frågor i all planering är: varför, vad, var, när, för vem och hur.

kommer i kontakt med naturvägledningen. En strategisk naturvägledare planerar, utvärderar, reflekterar, lär och planerar igen.

I Danmark används en kollegial planeringsmetod "den resande expertgruppen" där en grupp naturvägledare från olika verksamheter under några dagar träffas och hjälps åt med planering av ny naturvägledning på en plats (sidan 217).

Klassiska frågor i all planering är: varför, vad, var, när, för vem och hur. Samtliga frågor kräver genomtänkta svar och modeller som hjälper oss att hantera och använda svaren. Du måste först av allt ha en tydlig idé om vad det är du vill uppnå med den naturvägledning du planerar – vill du att deltagarna ska kunna namnge ett visst antal växtarter, vill du väcka förundran och fascination, vill du förändra ett särskilt beteende lokalt (nedskräpning) eller vill du skapa debatt och engagemang för naturvård? Frågor med svar på samma "varför" som svävar över tidsaxeln i modellen på sidan 145.

Att planera med interpretation

I kapitel 2 skrev vi om interpretation som förhållningssätt till naturvägledningens kommunikation. Interpretationen erbjuder ett flertal strukturerade planeringsmodeller. Sam Hams TORG-modell (Ham 2013, i svensk översättning 2018), är en god bas för att förstå tematisk naturvägledning: ett strategiskt förhållningssätt till kommunikation som syftar till att besökare skapar personliga relationer till de objekt (platser, arter, fenomen eller idéer) som avhandlas. Nödvändiga kvaliteter, som beskrivs på sidan 208, är organisation (O) som gör det lätt att följa med, relevans (R) och mening för besökarna personligen och att vägledningen uppfattas som givande (G) att ta till sig. För att stimulera besökarnas egna reflektioner och tankar byggs vägledningen kring ett tema. Temat (eller ibland flera teman) svarar på påståendet:

*Jag tycker att det är mycket angeläget de besökare jag möter
förstår att _____*

Ett tema är alltså inte samma sak som det ämne som tas upp, utan är den bärande idé som naturvägledaren vill lyfta fram och som är nära knuten till syftet med att naturvägledning äger rum över huvud taget.

Ämne: Naturvård i slätterängar.

Tema: Den rika mångfalden i den här ängsmarkerna är ett resultat av tusen år av mänsklig aktivitet – en process som du nu är del av.

Temat fungerar som ett slags fyrljus som hjälper naturvägledaren att hålla riktningen och sälla i det stoff och alla de tänkbara fakta och de upplevelser som kan erbjudas besökare. En skylttext vid ängs-

Temat hjälper naturvägledaren att "hålla en linje" att synliggöra "den röda tråden" i presentationen oavsett vilken form den tar sig.
Foto: Mette Askov Knudsen

marken skulle kunna formuleras så här med ledning av temat: "Den rika mångfalden i de här slätterängarna är ett resultat av mänsklig aktivitet som pågått här i 1000 år. Förr för människors överlevnad då de behövde hö under vintern till djuren. Idag genom de lokalboendes engagemang för att upprätthålla det öppna landskapet. Ditt besök här gör dig delaktig i ängens historia och framtid."

Temat hjälper naturvägledaren att "hålla en linje" att synliggöra "den röda tråden" i presentationen oavsett vilken form den tar sig. Temat utformas alltså för att stimulera och rikta besökarnas tankar och relationsskapande till det vägledaren eller organisationen tycker är viktigt (budskapet eller huvudpoängen). Dess funktion är kort sagt att hjälpa naturvägledaren och besökaren i deras gemensamma ambition att "mötas". Den tematiska planeringen är grunden för de flesta av interpretationens planeringsmodeller. Några av de mer uppskattade finns i amerikansk litteratur som till exempel i *Interpretation for the 21st Century* (Cable, Knudsen och Beck) samt 5M-modellen (Brochu och Merriman). En handledning som använts länge är skriften *A Sense of Place* av James Carter som går att ladda

TEMAÖVNING

Denna övning hjälper när man ska formulera ett tema samt att skilja på ämne, innehåll och tema. Fullfölj meningarna i turordning.

1. Vårt ämne:

Vår naturvägledning handlar om till exempel...

→ ...rovfåglar i nationalparken.

2. Vårt innehåll:

Specifikt vill vi berätta om...

→ ...kungsörnens boträd, som oftast är mer än 200 år gamla,

→ ...jaktfalksparet, som återvänder till samma skyddade klipphylla år efter år,

→ ...förbudet mot båttrafik under försommaren, som är positivt för fiskgjusarnas häckning.

3. Vårt tema:

Vad vi verkligen vill att besökarna ska förstå om vårt ämne är att...

→ ...det faktum att området är skyddat som nationalpark har underlättat för flera hotade och spektakulära rovfåglar att överleva här.

Övningen är hämtad från boken *Naturvägledning i natur- och kulturområden* (Naturvårdsverket 2018).

ned från internet och som betonar de frågor som bör ställas och de perspektiv som måste beaktas när naturvägledningens varför, för vem, vad, när och hur ska besvaras. Den trycker också på betydelsen av att samverka kring planeringen av interpretation med alla de som berörs och bär delar av berättelsen om en plats eller ett fenomen. Han har utvecklat detta på uppdrag av Riksantikvarieämbetet i Sverige i skriften *Interpretation för utveckling av kulturmiljöer* (Carter 2016). Samverkan och partnerskap kan vara svåra, ta tid och innebära att en del av makten över berättelserna måste delas med andra. Men för besökaren kan upplevelsen bli djupare och planering och genomförande förankras på ett sätt som gör att dess räckvidd i tid och rum blir större – läs mer om det i exemplet från Odsherred Geopark (se sidan 242).

Budskap före metod

Oavsett skala på det projekt som ska planeras – en enstaka guidad tur eller all naturvägledning i form av till exempel audioguider, utställningar, skyltar och guidningar i en ny nationalpark – har model-

SAM HAMS TORG-MODELL

Interpretation ska enligt Sam Ham vara Tematisk, Organiserad, Relevant och Givande

- **TEMATISK:** Ett tema är den bärande idé som styr din berättelse och hjälper dig och besökaren att sälla i allt det som finns att ta upp. Temat gör det möjligt för er att mötas i tanken.
- **ORGANISERAD:** Kommuniera på ett sätt

som gör guidningar och skyltar lätta att följa – lagom mycket information och fakta ska knyta an till platsen och det man kan uppleva där.

- **RELEVANT:** Det som tas upp ska vara relevant för besökaren – både för specialisten, den som är där med sina barnbarn eller den som bara förstrött riktar sin uppmärksamhet mot vägledaren.

Genom att uppmärksamma platsens unika värden, vilka deltagarna är och allmängiltiga perspektiv som ansvar, skuld, kärlek och hat kan berättelsen bli meningsfull för många.

- **GIVANDE:** God interpretation ska vara givande att ta del av för besökaren och ge möjlighet till reflektion och engagemang.

lerna också det gemensamt att de trycker på att naturvägledare *inte* ska inleda planeringsprocessen med ett färdigt svar på frågan hur. Metodval ska göras först utifrån summan av svaren på de andra frågorna – varför, vad, för vem, när och var.

Det är lätt att ledas till, och kanske också att hitta finansiering för, att till exempel en ny teknik för kommunikation ska införas och fyllas med innehåll och att själva metoden för kommunikation blir den utgångspunkt som styr resten av planeringen. Om man istället utgår från vad man vill uppnå med kommunikationen och besökarnas behov kan slutsatsen bli att en helt annan metod är mer effektiv eller lämplig att använda. Jämför åter modellen på sidan 145 där frågan VARFÖR placerats över tidsskalan och HUR under. Att låta frågan HUR vara resultatet av svar på många andra frågor istället för utgångspunkt för dessa är också en av Lars Hallgrens slutsatser i artikeln om planering nedan.

Planering ur olika perspektiv

Modellen Lars skriver om anknyter till den utvecklingstrend vi ser i många länder och organisationer med ökat fokus på besökares upplevelser och perspektiv, på delaktighet och demokratiska former för naturvägledning och gemensamt meningsskapande. Det är en utveckling som drivs både av besökares förväntningar och av professionens utveckling – särskilt i museivärlden. Det ställer större krav på naturvägledares kompetens att å ena sidan vara en trovärdig vetenskapligt baserad fakta- och kunskapsförmedlare med stark känsla för natur. Å andra sidan att fungera som den facilitator som sätter besökarna i fokus och skapar förutsättningar för lärande i dialog. Många vägledare i natur- och kulturarv talar om detta som ett omvälvande skifte i musei- och interpretationsvärldens självbild. Intresset för dialogprocesser som verktyg, att öppna för diskussioner om känsliga ämnen och att synliggöra olika perspektiv ökar allt mer. Besökarnas egna upplevelser sätts i centrum och metoder för att underlätta för lokala aktörer och besökare att bli medskapare i sin egen och andras upplevelser utvecklas. För de som ser naturvägledning som en arena för lärande för hållbar utveckling är detta sär-

skilt relevant då det ligger nära ambitionerna att skapa delaktighet, egenmakt och ägarskap som då är nödvändiga, läs mer i kapitel 5.

Naturvägledningens utmaning är att fullt ut ta till sig turism- och upplevelseekonomins fingertoppskänsla för besökarnas behov och intressen utan att samtidigt släppa blicken på den folkbildande kvaliteten i naturvägledning – dess etiska kompass. Det innebär i praktiken att erbjuda fördjupad kunskap och tillfälle till reflektion istället för naturvägledning som underhållning med ytliga och schablonmässiga upplevelser. Att våga tro på att samtal även om komplicerade sammanhang och svåra frågor och gemensamma samhällsutmaningar har en plats i naturvägledning. Det har visat sig att när så sker lyfter besökarna ofta fram naturvägledningen som det värde som gav reseupplevelsen det allra största mervärdet (Ham 2013).

Naturvägledning i samverkan

Förmåga att formulera och verka för tvärgående samarbeten och bidrag till andras utveckling i kollegiala nätverk skapar en levande professionskultur med redskap som driver utvecklingen framåt. Att identifiera gränzoner och samarbete med andra närliggande yrkesgrupper är viktigt både för den egna och hela professionens utveckling och roll i samhället.

Den strategiska naturvägledaren samarbetar med andra för att fånga upp signaler om behov av och att arbeta med insatser som ligger i tiden utifrån ett samhällsbehov. Att fånga upp signaler och trender och att integrera och hantera dem i samarbete med andra parter är en viktig förmåga.

Naturvägledare är experter på att kommunicera fakta i och om naturen, men de kan vara mycket mer än så. I Danmark där naturvägledarna är en tydlig yrkeskår med gemensam utbildningsbakgrund kan de till exempel bidra till att lösa uppgifter i kommuner där natur är ramen, men där det handlar om att utveckla, bygga broar eller bygga gemenskap mellan olika grupper av medborgare. De som är anställda i kommuner kan arbeta förvaltnings- och områdesövergripande, och därmed få rollen som "spindel i nätet" eller katalysator

Naturvægledare är experter på att kommunicera fakta i och om naturen, men de kan vara mycket mer än så.

Foto: Mette Aaskov Knudsen

för utvecklingsprojekt. Deras överblick och nätverk kan komma till nytta när nya förvaltningsövergripande initiativ ska utvecklas.

Många naturvægledare (även i de andra nordiska länderna) kan alltså agera som ett slags förändringsagenter som kan samla olika expertgrupper i projekt, där naturen är utgångspunkt eller en förutsättning för annan aktivitet. Naturvægledaren skapar på så sätt möjlighet att lösa uppgifter som rör hela kommunen och som tidigare har lösts i de enskilda förvaltningarna.

En undersökning bland kommunalt anställda naturvægledare i Danmark gav exempel på insatsområden som den strategiska naturvægledaren kan ha fokus på:

Ringar på vattnet

Särskilt personalgrupper med daglig kontakt med medborgarna är viktiga målgrupper för naturvægledare. När de samarbetar med och utbildar andra personalgrupper kan deras insatser nå en långt större grupp än de skulle kunna genom direkt kontakt.

Typiska områdena i den kommunala sektorn där naturvägledare kan bidra är arbete med:

- Barn och ungdomar
- Äldre
- Hälsa
- Integration
- Teknik och miljö

Ett exempel på hur naturvägledaren har tagit sig an arbetet med hälsa och natur är Simon Høegmarks beskrivning av sitt arbete med naturterapi (se sidan 247).

Många kommuner önskar skapa projekt som inbegriper flera expertgrupper och insatsområden, eftersom det kan ge nya sätt att lösa aktuella problem på. Det finns därför en klar potential för naturvägledare att ingå i och koordinera övergripande projekt där natur och naturvägledning ingår, och som omfattar flera förvaltningar.

Naturvägledare kan ordna aktiviteter och utbilda personal inom till exempel äldreomsorgen.
Foto: Bo Tonnesen

Flera exempel på detta har visat att hur naturvägledare har skapat möjlighet till dialog mellan medborgargrupper och kommunen vad gäller frivilligt drivna projekt inom naturvård, lokal naturvägledning och upprättande av faciliteter som understödjer friluftsliv. Den strategiska vinkeln för naturvägledaren kan här vara att placeras centralt mellan medborgare och beslutsfattare i kommunen och genom detta bli den drivande kraften bakom att projektet och kommunikationen i projektet lyckas.

Att skapa uppmärksamhet

Många naturvägledare bidrar löpande med och till artiklar i den tryckta pressen och inslag i elektroniska medier. Deras bidrag är generellt sett populära både hos redaktörerna och brukarna av medierna. Naturvägledaren kan använda dessa medier strategiskt och aktivt, då det bidrar till att skapa synlighet och profilering av kommunen, naturområdena, naturskolorna och naturvägledaren själv. Barn, unga och natur är särskilt intressant för lokalpressen att skriva om. Naturvägledare är ofta några av de medialt mest omtalade och citerade medarbetarna i en kommun. Häri ligger också en väsentlig strategisk poäng.

Det blir därför helt centralt för naturvägledaren i besparingstider att man har tänkt och satsat strategiskt vad gäller samarbete, synlighet och problemlösning. Genom att bidra till lösning av centrala och aktuella samhällsproblem skapar man också synlighet omkring sig själv och uppmärksamhet kring hur ens naturskola/arbetsplats får vidgad betydelse i lokalsamhället. Det handlar alltså om att som naturvägledare tänka över hur man blir synlig för beslutsfattarna. Hur och när man engagerar sin styrelse, den relevanta kommunala förvaltningschefen, lokalpolitikerna och andra? Det är också en fråga om att överväga hur det dagliga arbetet man utför som naturvägledare kan synliggöras, inte bara för gäster och kunder utan också för beslutsfattare och chefer i kommunerna som önskar att få problem lösta, ofta med små resurser. Här har naturvägledarna mycket att bidra med. Läs mer i Jakob Walløe Hansens artikel om arbetet med partnerskap kring en Geopark i Danmark (sidan 242).

Att utvärdera naturvägledning

Att utvärdera och försöka förstå hur naturvägledning bidrar till sina syften är viktigt av flera skäl.

För det första ger det möjlighet att utveckla de aktiviteter som bjuds, eller kanske att omformulera syften och mål. För det andra ger det naturvägledare tillfälle till professionell utveckling. För det tredje ger det återkoppling, underlag och motiv för dem som finansierar och satsar på naturvägledning.

Många hävdar att naturvägledning med alla de kvaliteter vi lyft i denna bok har stor kraft att göra skillnad på olika sätt. Många naturvägledare drivs av sitt eget engagemang och sin känsla för natur och är övertygade om att om chansen bara ges att dela det med andra och om andra också får chans till samma naturkontakt och får tillgång till samma kunskaper som man själv besitter så kommer de att känna och tänka på samma sätt. Attityder och beteenden kommer därmed också att påverkas. Betydelsen av att vara medvetna om hur vi tänker om vår egen praktik påverkar vad vi som naturvägledare faktiskt kan uppnå. Jämför kapitel 2 och Lars Hallgrens artikel på sidan 153.

Strävar naturvägledaren efter att bidra till demokratiska samtal om naturvård eller frågor som rör intressekonflikter, exploatering, rovdjurspolitik eller andra känsliga frågor är det framgången som facilitator som ska bedömas: hur väl har olika perspektiv kommit fram, hur har deltagares dialog underlättats och hur har de berikats och stärkts av det samtal som förts. Läs mer i Live Danielssons artikel om att skapa forum för diskussion om förvaltningen av ett vattendrag i Norge (se sidan 185).

Handlar syftet om att väcka intresse för att vistas i natur, att bidra till den förundran och inspiration många upplever vid tillfällen av fördjupad naturkontakt? Många naturvägledare uttrycker att det är just den typen av känslor och upplevelser med existentiella och andliga dimensioner som man främst eftersträvar. Den känslomässigt fördjupade naturrelationen är då naturvägledningens främsta mål. Då är det just vad som ska utvärderas. Det ökade intresset för naturvägledning som bidrar till hälsa är del i denna strävan och metoder som bidrar till människors direkta upplevelse av natur blir

då särskilt viktiga – läs mer i artikeln om naturrelationer på sidan 54 och om Simon Høegmarks naturterapeutiska projekt (se sidan 247).

Men naturvägledning som strävar efter att sätta fokus på särskilda problem, fenomen eller efter att påverka attityder och beteenden kan inte förlita sig enbart på förundran och positiva känslor för natur. Hur vi agerar har inget direkt samband med att vi vet att vi borde agera. Det är betydligt mer komplicerat än så. Att vi gillar natur kan vara en bra förutsättning för ett engagemang för naturvård men det är inget som omedelbart leder till att vi agerar för att skydda naturen. Det går inte att med säkerhet påstå någonting om naturvägledningens effekter om vi inte noga överväger våra syften och vilka kvaliteter i det vi gör och i mötet med besökare som krävs för att just det vi strävar efter att uppnå kan blir verklighet.

I boken *Interpretation – kommunikation som gör skillnad* (Ham 2013) utvecklar Sam Ham detta resonemang. Han kritiserar svepande påståenden om vad något som kallas naturvägledning kan åstadkomma och argumenterar för att om naturvägledning alls ska ha möjlighet att påverka attityder och beteenden måste den inte bara ha vissa kvaliteter utan också riktas just mot de beteenden som man önskar påverka. Handlar det om att minska nedskräpning i ett naturområde är det just vad som måste vara i fokus i mötet med besökaren. Handlar det om att väcka engagemang för naturvård i stort innebär det ett annat fokus.

Tankelistning, toleranszoner och reviewing

Ham betonar deltagares fördjupade tänkande och reflektion kring naturvägledningens tema – att utmana istället för att instruera – som nyckeln till "att göra skillnad". Han introducerar koncepten tankelistning och toleranszon som verktyg för naturvägledare att bedöma resultat av ett möte med naturvägledning. Den som bjudit människor till en naturvägledningsaktivitet (en utställning, naturstig eller en guddad tur) har en idé om vad man hoppas uppnå – det vill säga vad man hoppas att deltagarna ska känna, tänka och göra efter att ha deltagit i aktiviteten. Genom att intervjua besökare och ställa öppna frågor om vad de tänker istället för eller som kom-

plement till klassiska utvärderings- eller kunskapsfrågor (om den motsvarade förväntningarna, om naturvägledaren var duktig eller om man var nöjd) kan man istället få svar på hur väl man lyckades utföra just den "skillnad" man hoppades göra.

Svarar deltagarna ungefär det den som planerade det hela hoppades på när de får en öppen fråga om vilka tankar som väcktes under den guidade turen? Då hamnar svaren inom toleranszonen. Det gäller också om deltagarna tänkte helt andra saker men som också upplevs som positiva av den som arrangerade turen. Om naturvägledaren upptäcker att deltagarna har missförstått hela intentionen eller drar ett helt annat slags slutsatser än man hoppades ligger svaren utanför denna zon. Naturvägledare som inte ställer utvärderande frågor av detta slag eller kanske inte ens har en dialog med sina deltagare får aldrig någon indikation på vad som faktiskt rör sig i huvudet på besökaren.

Med så kallad reviewingteknik som innebär att deltagarna involveras löpande genom till exempel en hel guddad tur kan den strategiska naturvägledaren säkerställa dialog med och respons från besökarna. Mer om utvärdering med reviewingteknik kan du läsa i Besökarnas röster (CNV 2012).

LÄS MER

- Brochu, L. (2012) *Interpretive Planning – The S-M Model for Successful Planning Projects*. Fort Collins, Colorado, Heartfelt Publications, USA.
- Carter, J. red. (2001) *A Sense of Place*. An Interpretive Planning Handbook.
- Carter J. (2016) *Interpretation för utveckling av kulturmiljöer*, Riksantikvarieämbetet
- Centrum för naturvägledning (2017) *Tankelisting i naturum*, Metodhandledning.
- Centrum för naturvägledning (2015) *Dialog för landskap*
- Centrum för naturvägledning (2012) *Besökarnas röster* Besökarstudier, Utvärdering och Reviewing Rapport 5/2012
- Ham, Sam H. (2013) *Interpretation – Making a Difference on Purpose*. Fulcrum Publishing. Golden Colorado, USA. Boken finns i svensk översättning sedan 2018, att beställa från www.cnv.nu *
- Knudson D. Cable T. & Beck L. (2003) *Interpretation of Cultural and Natural Resources* chapter 16 "Interpretive Planning". Venture publishing Inc.
- Malmström L. red (2017) *Platsens berättelser* Riksantikvarieämbetet
- Naturvårdsverket (2018) *Naturvägledning i natur och kulturområden*. Rapport 6562.
- Tilden, F. (1957) *Interpreting our heritage*. Chapel Hill, North Carolina, USA. University of North Carolina Press.

"DEN RESANDE EXPERTGRUPPEN"

METTE AASKOV
KNUDSEN

Det kan vara svårt att ta sig an större planeringsuppgifter när man som naturvägledare oftast är ensam om sina uppgifter och saknar kollegor på nära håll. Vid naturvägledarutbildningen i Danmark har vi utvecklat ett kurskoncept som kallas "rese-expertgruppen" och som i korthet handlar om att man samlar en grupp naturvägledare från hela landet till ett arbetsseminarium under två dagar där naturvägledarena arbetar som konsulenter.

Här kartlägger expertgruppen potentialen för naturvägledning i ett konkret område, arbetar kreativt med idéutveckling och lägger fram idéer och planer för en grupp av lokala och centrala aktörer. Därefter åker de hem igen, den lokala uppdragsgivaren tar över planen och den vidare implementeringen av idéerna. I det område eller den region som utgör grunden för Expertgruppens arbete ska det finnas potential att utveckla en naturvägledningsplan som inbegriper både

det lokala områdets natur- och kulturvärden och dess särdrag. Det ska vara ett område som har stor lokal relevans där det finns lokal uppbackning och med ett tydligt behov som identifierats av de lokala krafterna. Det är därför väsentligt att lokala aktörer och beslutsfattare deltar både i planering och mottagande av arbetet – gärna med inblandning av expertgrupper från andra områden än de som traditionellt är engagerade i naturvägledning. Lokala samhällsliga problem eller önskemål om mångsidigt bruk ska upptäckas och ingå i planeringsprocessen.

Flera element i denna "expertgruppsmetodik" är avgörande för en god process. I det följande ska vi kort ringa in de element och ramar som ska finnas för att en "expertgrupp" ska kunna leverera ett gott resultat.

Den resande expertgruppen kartlägger potentialen för naturvägledning i ett område, arbetar med idéutveckling och lägger fram ett förslag på en plan för aktörer i området. Foto: Mette Aaskov Knudsen

Allra först krävs kontakt med det lokala område eller den kommun som är intresserad av att skapa en ny utveckling av sina naturvägledningsinsatser. Utgångspunkt kan vara ett naturcenter, en turistdestination eller en lokal kommun. Det lokala området ska bistå med en koordinator som kan ansvara för en rad praktiska saker, som lokal organisering och kontakt med centrala personer, praktik och logistik samt en plan för bästa möjliga förankring efteråt.

De tre faserna

Innan expertgruppen rycker ut måste vissa klargöranden och en del planering finnas på plats. Det är viktigt att den som är koordinator för expertgruppens process kan uppfatta och förstå de styrkor och utmaningar som finns på området. Det betyder att koordinatörer för expertgruppen behöver ha ett eller två möten innan gruppen träffas. Vid dessa möten ska koordinatören ha möjlighet att möta lokala aktörer och beslutsfattare för att genom några intervjuer förstå uppgiftens fokus och stämma av förväntningarna vad gäller ambitionsnivå och ekonomiska ramar. Det är vid dessa möten som de centrala önskemålen om uppgifter ska komma fram – vilka teman som ska undersökas och vilka typer av upplevelser man ska arbeta för.

Expertgruppens koordinator och den lokala kontaktpersonen formulerar därefter ett utkast till de uppgifter som expertgruppen ska ta sig an. Den bästa förankringen är när en lokal person tar ägarskap över uppgifterna. De som är koordinatörer står huvudsakligen för processdesign och att fungera som bollplank. Oftast utarbetas fyra till sju uppgifter för ett område.

Exempel på uppgifter som ska genomföras:

Hur kan levande verkstäder med tema stenåldersfiske, framställning av stenålderskeramik, skinnbearbetning, bågverkstad och stockbåtsvarv designas utifrån en önskan om att:

- skapa ett rum där den besökande familjen inspireras till fördjupning och närvaro, bland annat genom att erbjuda upplevelser som familjerna deltar i/skapar gemensamt. Rummet kan innehålla fysisk aktivitet, till exempel genom lek och autentiska naturupplevelser. Det kan ge en "back to basic"-känsla hos de besökande.
- Locka gästen att interagera med de fysiska föremålen och levande scenarier som de möter under sitt besök.
- Bjuda in gästen till dialog om kropp, klimat och kultur med avstamp i den kunskap som gästen presenteras inför på Stenålderscenter Ertebølle.

När uppgifterna har formulerats tar sig gruppen an materialet utifrån sina kompetenser och erfarenheter. Innan de träffas får de ta del av relevant bakgrundsmaterial, kartor och litteratur.

Den andra fasen startar när expertgruppen träffas på plats i området. Den lokala kontaktpersonen står för kost, logi och lokaler. Koordinatoren har noga planerat ett program där uppgifter preciseras, roller tydliggörs och uppmärksamheten riktas mot uppgifterna. Detta görs genom presentationer och aktiviteter som dels ska frigöra fantasin, dels presentera metoder.

De lokala områden där uppgifterna ska genomföras visas upp, och grupperna träffar de lokala aktörer som då ska kunna fråga efter möjligheter och önskemål. Därefter startar expertgrupperna sitt arbete, avbrutet av sessioner där de möts tvärs över grupperna för att inspirera och testa idéer på varandra. Genom detta upplever vi att det skapas öppenhet, mer utblick och lite friare idéer.

Den produkt som expertgruppen förväntas leverera ska vara tydligt formulerad. Primärt ska den bestå av en skriftlig rapport som ska innehålla konkreta anvisningar för implementering av idéer. Idéerna ska presenteras tydligt och vara motiverade. Utöver detta kan rapporten kompletteras med 3D-modeller eller en kortare illustrativ film.

Vid slutet av expertgruppens arbete träffar de lokala nyckelpersoner som är mottagare av rapport och andra eventuella produkter. Dessa nyckelpersoner kan vara kommunordföranden, chefer för besökscenter, turistchefen, museidirektören, ledare för volontärer,

hotell- eller campingplatsägare med flera. Gemensamt för denna referensgrupp är att det ska vara personer som har en lokal position och lokala resurser, och därmed möjlighet att stötta den lokala implementeringen av idéerna. Samtidigt är det även viktigt att referensgruppen har frihet att välja bland idéerna. De behöver inte ta sig an ägarskapet över allt som föreslås i rapporten.

Den tredje fasen i expertgruppens arbete står koordinatoren för. Här kontaktas den lokala kontaktpersonen eller någon av de lokala nyckelpersonerna för att följa upp implementeringen och den vidare processen. Detta sker sex månader till ett år efter expertgruppens besök.

Konkret vet vi att de grupper vi har varit koordinators för har bidragit till att lägga grund för och möjliggjort framgångsrika ansökningar om finansiering. Nya diskussioner och möten mellan lokala aktörer har initierats, vilket har stärkt en samlad insats och skapat en riktning mot nya idéer och mål.

PLANERING AV MELLANMÄNSKLIGT MENINGSSKAPANDE

LARS HALLGREN

Tänk dig att du befinner dig i följande situation: Du har fått i uppdrag att utveckla naturvägledning i anslutning till ett naturområde med höga naturvärden. Området ligger kustnära i närheten av en medelstor stad och har bra kollektivtrafikförbindelser. Du har tillgång till en lokal på 200 kvm i anslutning till området, du har 10 miljoner nordisk valutaekvivalent (NVE) att investera i utrustning och du har 4 miljoner NVE per år att disponera för löpande utgifter. Vad gör du? Och ännu viktigare, hur bestämmer du vad du ska göra? Vilka frågor är det du bör ställa och besvara för att komma fram till naturvägledningens form och innehåll?

Denna artikel handlar om planering av naturvägledning med betoning på kommunikation som mellanmänskligt meningsskapande. Det betyder att vi antar att kommunikation alltid, oavsett om det rör sig om samtal, böcker, TV, oljemålningar eller skulpturer, sker i form av möten mellan handlande aktörer med olika perspektiv, som

Det viktigaste i all kommunikationsplanering är att skaffa sig kunskap om vilka förväntningar deltagarna har: Vad tror, tänker och hoppas de? När vi vet något om detta, men först då, kan vi bedöma hur vi kan knyta an till dem.

Foto: Kent-Ove Hvass

alla aktivt skapar mening av situationen, varandra och de meningsbärande objekten utifrån sina respektive perspektiv (se sidan 153).

Det absolut viktigaste för att förutse och styra denna process, det vill säga kommunikationsplanering, är att skaffa sig kunskap om vilka perspektiv, synsätt och förväntningar olika deltagare i kommunikationssituationen har då de närmar sig mötet. Vad tror, tänker och hoppas de? Hur ser de på sig själva och den handlingssekvens de håller på att utföra? När vi vet något om detta kan vi också veta vad vi ska göra för att knyta an till dem och deras perspektiv och handlingssekvens. Ska vi tala eller lyssna, föreläsa, förklara, berätta, aktivera, provocera, debattera eller inleda dialog; ja, det beror vad de

andra deltagarna har för förståelse och förväntan i relation till platsen och de fenomen som är viktiga på platsen och i samhället, och i relation till oss.

Den planeringsmodell som jag föreslår avser att ta sig an dessa frågor, och den osäkerhet som är förknippad med dem, på ett systematiskt sätt. De frågor som jag föreslår att varje professionell kommunikatör bör ställa sig, oavsett om man planerar för en kort guidning med få deltagare, en dyr och varaktig utställning, eller en programverksamhet för en längre period, är:

- Vad har deltagarna för perspektiv, förväntningar, syfte och mål?
- Vilka är förutsättningarna och ramarna för kommunikationssituationen?
- Vilka fenomen eller objekt berörs och vad har de för egenskaper?
- Vad har initiativtagaren (vi) för perspektiv, syfte och mål?
- Vilka är förutsättningarna för planeringssituationen?

När vi ställer dessa frågor om en tänkt kommunikationssituation måste vi vara klara över att svaren på de olika frågorna är beroende av varandra, så vi måste hantera alla frågorna tillsammans, parallellt och växelvis. Det är därför olämpligt att ställa upp frågorna så som jag har gjort här. Istället bör vi tänka oss att vi ser kommunikationssituationen som ett möte, och att frågorna om mötets olika delar ställs samtidigt, illustrerat av figur 12.

Deltagarnas perspektiv

Deltagare i naturvägledning, eller vilken kommunikationssituation som helst har redan innan de möts vissa föreställningar om mötet, varandra och om de objekt, föremål, organismer och samhällsprocesser som naturvägledningen handlar om. Hur de uppfattar det som de andra deltagarna säger, uttrycker och gör beror på hur deras perspektiv passar ihop. De kommer med förväntan, nyfikenhet, kunskap och engagemang. De vet något, tror något, hoppas något,

Figur 12
Modellplanering för
mellanmänniskt
meningsskapande
Illustration: Elsa
Wikander, Azote

känner något, har erfarit något, eller för den delen missförstått något, om den plats eller de fenomen som naturvägledningen behandlar. Också i de fall då naturvägledningen behandlar fenomen som deltagarna är fullständigt likgiltiga inför, har de ett perspektiv, som präglar deras förhållande till fenomenet; likgiltighet, ointresse, okunnighet eller snarare, engagemang i andra frågor. Oavsett om deltagarnas perspektiv är engagerat eller oengagerat i de fenomen som naturvägledningen behandlar, är det viktigt att känna till dessa

perspektiv, för den som likt naturvägledaren planerar för att komma till tals med dem. Så vid planering för naturvägledning bör avsevärd tankemöda och datainsamling ägnas åt att ta reda på med vilka perspektiv deltagarna, eller snarare, olika deltagare, kommer till naturvägledningen.

Perspektiv är riktade åt alla komponenter i en situation. Deltagare i naturvägledning har perspektiv på naturen, men också på alla möjliga andra aspekter av naturvägledningssituationen, inklusive sig själva och andra människor. Människor som deltar i naturvägledning håller vanligen på med många projekt samtidigt, och deras perspektiv på dessa projekt tenderar att påverka varandra. Till exempel kan en deltagare samtidigt vara intresserad av att veta mer om sjöfåglar, vara sugen på glass, behöva gå och kissa, hålla utkik efter en papperskorg för att slänga skräp och vara nedstämd över något tråkigt som kanske kommer att hända imorgon. Dessa olika projekt, eller handlingssekvenser, pågår samtidigt och byter av varandra i angelägenhetsgrad, vilket påverkar vilka perspektiv som är mest aktiva i ett visst ögonblick. Naturligtvis går det inte att känna till och planera utifrån alla besökares alla olika perspektiv. Men kommunikationsplaneraren kan vara uppmärksam på de övergripande huvuddragen i perspektiv. Vi kan förutsätta att alla människor som på något vis närmar sig naturvägledningssituationer har följande typer av perspektiv:

→ Perspektiv på fenomen, landskap, objekt. Det är här vi brukar hitta naturvägledningens innehåll och teman. Dessa perspektiv kan formuleras som intressen och nyfikenhet, frågor, åsikter, kunskap och erfarenhet: Hur beter sig sälar? Var kan man få syn på dem? Hur djupt kan de dyka? Det är bra att sälarna återhämtat sig från säldöden på 80-talet! Det finns alldeles för mycket säl, de förstör yrkesfiskarnas redskap! Jag såg säl en gång när jag paddlade kajak, det var kul. Jag tycker det är vackert här men jag är inte intresserad av djur

Till exempel kan en deltagare samtidigt vara intresserad av att veta mer om sjöfåglar, vara sugen på glass, behöva gå och kissa, hålla utkik efter en papperskorg för att slänga skräp och vara nedstämd över något tråkigt som kanske kommer att hända i morgon.

Naturvägledare måste vara uppmärksamma på att människor tänker på olika saker när de till exempel ser en säl: Undrar hur djupt de kan dyka? Hur många ungar får de? De där marodörerna förstör fiskeredskap!
Foto: Keith Luke

- och natur. Även om jag i vanliga fall är intresserad av djur och natur, landskap och historia, så är jag just nu så upptagen med något annat (hitta ett matställe, köpa glass, byta blöja, åka hem) att jag är ointresserad av allt sådant.
- Perspektiv på kommunikationen och situationen: Detta handlar om deltagarnas förväntningar, förhoppningar, oro, avoghet mot olika former av kommunikation och olika typer av situationer som lockar eller avskräcker dem: Jag vill lyssna på intressanta och roliga berättelser. Jag tycker om att uppleva saker själv i egen takt, skyltar och tillrättalägganden stör min upplevelse. Jag vill läsa och se på bilder. Det är viktigt att det är informativt och korrekt. Jag vill framförallt ha roligt och kanske prova att göra saker själv, det spelar inte så stor roll vad det handlar om. Jag vill diskutera och debattera.

- Perspektiv på sig själva: Här handlar det om hur deltagaren ser på sig själv och sin identitet i kommunikationssituationen, i relation till andra aktörer, inklusive initiativtagaren, och i relation till de objekt och teman som förekommer på platsen och i naturvägledningen: Jag nyfiken och vill veta allt. Jag vill samarbeta så att detta blir så bra som möjligt. Jag är skeptisk, detta blir nog inte så bra. Jag vet ingenting om detta och vill lära mig allt. Jag vet ingenting om detta och vill inte att det ska bli krångligt. Jag är kunnig och vet redan mycket om detta. Jag är orolig att det ska bli farligt. Jag tycker det är spännande och ser fram emot utmaningar. Jag är (till exempel) bergsklättrare/kajakpaddlare/lantbrukare/yrkesfiskare och har därför vissa uppfattningar och intressen när det gäller (till exempel) brant terräng/landstigning på kobbar/betesskador på gröda från tranor /sälar och tillgången på torsk. Dessa identiteter kan, beroende på platsen och kommunikationen, komma att bli mer framträdande eller mer nedtonade. Deltagare i kommunikation har alltså inte ett stabilt och beständigt perspektiv på sig själva, utan det förändras med situationen, och kommunikation är en av de processer som kan komma att aktivera vissa identiteter.
- Perspektiv på naturvägledaren och andra deltagare. Här handlar det om deltagarens förväntningar, förhoppningar och farhågor när det gäller andra deltagares agerande och kommunikation: Det är alltid roligt med en bra guide. Den här personen vet nog jättemycket intressant som hon kan berätta om. Någon som är så ung/gammal/xxx kan nog inte ha mycket att komma med. Museer är så pretentiösa. Såna här moderna utställningar är bara en massa jippo och tingeltangel. Vad roligt att det är så många som är här, då är det nog bra. Det är jobbigt med mycket folk.

Jag har ovan försökt exemplifiera med frågor och påståenden som kan finnas bland den oändliga mängden perspektiv som deltagare i naturvägledning kan tänkas ha. Det är inte avsett som en typologisering eller klassificering av människor, utan som exempel på perspektiv som människor kan ha i en situation. Som det framgår av

exempelfrågorna är det inte några stabila attityder vi är ute efter att beskriva när vi frågar oss om deltagarnas perspektiv. Vi är inte ute efter vilka perspektiv deltagaren har i de flesta situationer den befinner sig i eller vilka perspektiv den hade i förra veckan.

Mitt förslag handlar inte om att göra opinionsundersökningar av befolkningen. Det vi måste ta hänsyn till när vi planerar för kommunikation är hur deltagaren kan förmodas se på objekten, situationen, sig själva och andra deltagare i just den situationen när de är här på plats och eventuellt ska delta i våra kommunikationsaktiviteter. En människas perspektiv är lokala och tillfälliga och situationsberoende.

En och samma person kan mycket väl ha olika perspektiv i olika sammanhang, och kan byta perspektiv under förhållandevis korta tidsintervall. Just kommunikation är en av de processer som kan leda till hastiga och banbrytande perspektivbyten. Därför bör vi inte nöja oss med klassiska demografiska uppgifter, som ålder, kön, inkomstnivå och hemortens landskapsklassificering då vi för naturvägledningsändamål försöker reda ut kommunikationsdeltagarnas perspektiv: Att känna till att en del av besökarna är medelålders män med industriarbetarbakgrund från mindre tätort i mellansvensk skogsbygd är inte tillräckligt för att kunna dra slutsatser om vad de är nyfikna på, vad de vet, tror och känner, och vad de vill veta mer om, och vilken typ av aktiviteter som de kan tänka sig att engagera sig i. Istället behöver naturvägledaren/planeraren av kommunikationsaktiviteterna ta fram sina egna erfarenheter av hur besökare brukar förhålla sig till landskapet, objekten, fenomenen och själva kommunikationssituationen. Om vi vill komma till tals med människor om det som är viktigt i vårt perspektiv, och inte mötas av ett "Jaharu, men nu måste vi sticka", så måste vi förstå hur dessa frågor passar in i deras perspektiv.

Rovdjurscentret de 5 stora i Järvsö (läs mer på sidan 193) har en intressant provocerande ordlek i sitt namn och i sin utställning: De fem stora rovdjuren brukar ju beskrivas som Varg, Lo, Järv, Björn och Kungsörn, men på rovdjurscentret har man tagit med människan också som ett rovdjur. I utställningen presenteras människan som de andra djuren, med uppgifter om vikt, vinterdräkt, parningstid, val av föda, familjebildning och så vidare. Det står att människan är omnivor, allätare liksom björnen. För de flesta är detta en intresseväck-

Kan man köpa någonting här? Besökare och deltagare i naturvägledning har ibland andra förväntningar än att lära sig mer om naturen. Samma person kan visa olika grad av intresse för naturvägledning beroende på om de är redan är upptagna av en annan, oavslutad handlingssekvens när uppmaningen att delta i naturvägledning kommer. Den som förväntar sig att köpa souvenirer är inte så intresserad av rovdjur.
Foto: Per Sonnvik

ande vändning, som passar in i deras perspektiv. De känner igen sig, de blir lagom provocerade och de tänker till: "Ja just det, så är det ju, vi dödar ju också djur för att äta." De är villiga att spela med. Men två personer som jag talat med eller hört talas om har inte reagerat så, på grund av att de närmar sig kommunikationssituationen med andra perspektiv. Den ene är en jägare som säger att han inte känner sig hemma på "De 5 stora". Han uppfattar att det finns en kritik av jägare i utställningens jämförelse mellan människor och (andra) rovdjur och att utställningen går ut på att trivialisera konsekvenserna av ökande rovdjursstammar. Den andra personen är vegan och uppfattar att utställningen säger att det är ok att människor dödar djur. Hon tycker det är fel att beskriva människan som rovdjur, eftersom hon anser att människan inte behöver äta kött för att överleva, utan kan välja att äta bara växter. Samma kommunikationssituation, samma tankeprovokation förstås på tre olika sätt, eftersom vi har olika perspektiv på de frågor vi kommunicerar om.

Jag ska ge några exempel på perspektiv. En naturvägledare berättade om hur hon förgäves försökt uppmuntra besökare vid det naturum där hon arbetade att gå och titta på de fina bikupor som stod 25 meter från den bakre utgången. Detta naturum ligger i anslutning till ett gammalt järnbruk med bruksherrgård, slottsträdgård, smedja och masugn med vattenhjul. Så här beskrev hon en typisk situation: "Många som kommer till naturum kommer för att gå på toaletten. När de har gjort det går de uppför trappan och frågar mig om det finns något att köpa, och jag säger att det gör det inte men titta gärna på utställningen, det är gratis. Då går de ett varv och när de har tittat klart och börjar gå nerför trappan så säger jag ibland 'Gå gärna ut och titta på våra bikupor med honungsbin'. Då säger de ja, och sen går de i alla fall åt andra hållet."

Utifrån naturvägledarens berättelse kan vi lära oss mycket om vilka perspektiv dessa besökare har och agerar utifrån i den beskrivna situationen. Först och främst har de valt att åka till detta järnbruk med alla dess kulturhistoriskt intressanta och turistiska attribut. De är inställda och nyfikna på berättelser om herrskapsliv och industrihistoria. De tittar på herrgård, smedja, vattenhjul, och slottsträdgård och dessa erfarenheter aktiverar fler frågor (perspektiv) om bruksliv, om skillnader i ståndssamhället, om statare,

förmän, patroner och herrgårdsfröknar. De promenerar i trädgården och ser på rosor, pumpor och påfåglar och de fikar på kaféet. I detta flöde av kulturhistoriska perspektiv är det inte säkert att det per automatik finns plats för de perspektiv som är representerade på naturum, som rör tjädrar och orrar, miljöfrågor, solitära och samhällsbyggande bin. Vidare är det troligt att dessa besökare befinner sig mitt i en handlingssekvens när de kommer in på naturum. De har vandrat i parken, de har upptäckt behov av en toalett, de har sökt och funnit toaletten, därefter är de redo att fortsätta den handlingssekvens som de redan påbörjat, och som kanske har som slutmål att äta glass borta i andra änden på området. Om det är så är det inte så konstigt om dessa besökare inte är så engagerade i honungsbin och bikupor, men det behöver inte betyda att de inte skulle kunna vara intresserade. Det som naturvägledningsplaneraren behöver fundera över i ett fall som detta är hur bikupor, samhällsbildande och solitära bin kan knyta an till och bli en del av de redan pågående perspektiv kring herrgård och slottsträdgård som vi har iakttagit som centrala för besökarna. Ett sätt skulle kunna vara att initiera kommunikationen om bin redan i herrgården, trädgården och i kaféet, till exempel genom berättelser om honung, honungskakor, honungssötat te och skyltar eller skulpturer om bin som hänvisar besökaren vidare till bikuporna och utställningen. Då har man länkat ihop de olika berättelserna på ett sätt som tar hänsyn till de perspektiv som är centrala för deltagarna.

Om vi ska göra en utredning av med vilka perspektiv besökare i området, våra potentiella deltagare i naturvägledning, förhåller sig till fenomen, hur går vi då tillväga? Vad är det vi ska mäta och samla in, och hur ska vi använda det vi samlar in? Jag föreslår följande metoder:

- 1 Prata med folk: gör intervjuer med besökare i området och med boende i närliggande samhällen (eller längre bort, om det är de som är potentiella deltagare) och lyssna på vad området betyder för dem och vad de är nyfikna och angelägna kring. Fråga och undersök på andra sätt hur besökarna

Prata med folk, lyssna på samhällsdebatten och använd din empatiska fantasi.

tänker kring ett besök och kommunikation i samband med besök.

- 2 Lyssna på samhällsdebatten; vilka åsikter, intressen, uppfattningar, kunskaper och erfarenheter andra än dem som du själv har förekommer i samhället? Utgå ifrån att en del av dem du vill kommunicera med har dessa uppfattningar och erfarenheter, dessa perspektiv.
- 3 Använd din empatiska fantasi; Tänk dig in i scenariot att du, om du tyckte och tänkte så som det framgick av undersökning 1 och 2 att potentiella besökare tänker, skulle besöka platsen och delta i kommunikation med naturvägledare, hur skulle din förväntan, förhoppning och dina farhågor kring kommunikationen då se ut?

Undersökningen enligt 1–3 behöver inte vara kvantitativt vetenskapligt upplagd, men representativa slumpmässiga urval eller identiska intervjusituationer. Det viktiga är att det blir hög kvalité och djup i din förståelse för de potentiella besökarnas perspektiv och bredd i översikten av mångfalden i perspektiv, inte att få exakthet i frekvenser och representativitet. Intervjuerna behöver inte göras likadant med alla personer utan frågorna kan varieras och anpassas efter intervjupersonens... ja just det, perspektiv. Det vi är ute efter är samtal, inte enkät.

Vi tänker oss vårt (påhittade; jag har ingen erfarenhet av en sådan plats, och har inte gjort en sådan undersökning som beskrivs här, det är ett falsarium som syftar till att förklara vad jag menar med deltagarnas perspektiv) kustnära naturreservat, och vi tänker oss att det är vanligt att vandrare och paddlare i området får se säl.

Vi gör vår undersökning enligt steg 1–3 och ser då följande: En del av dem vi talar med är förvånade och nyfikna då de i intervjun får höra att det finns gott om säl. De säger att de trodde att säl var hotade, de minns diskussionen om dioxiner, valpsjuka och säldöden på 1980-talet och om säljakt och klubbning av sälungar, och trodde att alla säl nästan var utrotade. Andra, som själva är båtägare eller paddlare och vistas en del i den aktuella skärgården bekräftar att de ibland ser säl och visar att de välkomnar mer information om sälens levnadssätt och hur och var man kan vara säker på att få se

dem. En tredje kategori beskriver sälen som ett allvarligt hot mot kustfiske och en okontrollerbart ökande population. De menar att Naturhistoriska riksmuseet som gör den årliga populationsbestämningen använder en opålitlig inventeringsmetod och att de kraftigt underskattar populationen. En del av dem som uttrycker detta är själva fiskare och ser säl flera gånger i veckan. Vi känner igen dessa tongångar från den mediala nyhetsrapporteringen och debatten. Vi förstår också från intervjuer med den senare gruppen att de är besvikna över att deras erfarenheter alltför sällan återges av neutrala medier eller i utställningar och naturprogram. Det framgår att om de skulle delta i naturvägledning, så vill de hellre berätta om sina erfarenheter, än lyssna på andras. Så frågan vi behöver ställa oss är, om vi vill komma till tals med, och upplevas som trovärdiga och relevanta av, personer från alla tre grupperna, hur kan vi då förhålla oss till deras respektive perspektiv? Går det att utforma naturvägledningen så att den känns relevant för alla tre typerna av perspektiv, eller behöver det planeras för olika typer av kommunikationssituationer? Eller ska man acceptera att göra något som är relevant för en eller två av grupperna, men inte för alla tre?

För att besvara dessa frågor måste naturvägledningsplaneringen också börja begrunda sitt eget perspektiv; vad vill vi? Vem vill vi komma till tals med? Jag betonar i denna text vikten av att ta hänsyn till deltagarnas perspektiv vid planering av naturvägledning. Det betyder emellertid inte att vi måste leva upp till alla förväntningar eller att vi inte kan göra det oväntade eller det provocerande. Det betyder bara att vi måste veta och tänka på med vilket perspektiv deltagarna kommer. Och när vi inte vet något om deras perspektiv måste vi komma ihåg och ta hänsyn till att vi inte vet.

Fenomenet eller objektets egenskaper

Naturvägledning handlar om någonting, ett konkret eller abstrakt fenomen, som har vissa egenskaper. I planeringen är det viktigt att klargöra så mycket som möjligt vilka dessa egenskaper är, och hur de knyter an till deltagarnas och initiativtagarens perspektiv. Exempel på konkreta fenomen som förekommer inom naturvägledning kan

Vid planering av naturvägledning är det viktigt att vara medveten om sina egna förväntningar, perspektiv och förgivettaganden, och hur de förhåller sig till besökarnas förväntningar. Mats Rosenberg guidar i naturreservatet Oset Rynningeviken i Örebro.

Foto: Eva Sandberg

vara arter som blåmes eller örnbräken, ekologiska processer som kolinlagring eller fotosyntes, biokulturella fenomen som fäbodbruk eller ängsfagning. Exempel på abstrakta fenomen kan vara biologisk mångfald, konflikter om rovdjursförvaltning, hållbar utveckling. Fenomenet kan ju också vara konkreta lämpliga eller olämpliga handlingsalternativ som att inte skräpa ner/att slänga skräp på avsedd plats, att minska sin konsumtion av energi och material eller att inte bidra till handel med hotade växter och djur. I början av en planeringsprocess är fenomenet förstås oavgränsat, mångfaldigt och vidsträckt, eftersom man ännu inte vet tillräckligt om besökarnas perspektiv för att kunna avgränsa. I detta tidiga skede kan man diskutera vilka konkreta och abstrakta fenomen som platsen och dess förutsättningar ger potential att kommunicera om. I takt med att man lär sig mera om vilka fenomen som är relevanta för deltagare/potentiella deltagare kan fenomenen avgränsas tydligare och det

kan bli mer konkret vilka egenskaper dessa fenomen har och hur de knyter an till deltagarnas och initiativtagarnas perspektiv.

Initiativtagarens perspektiv

Initiativtagarens perspektiv, det vill säga den planerande naturvägledarens och dennes organisations eget perspektiv är de förföreställningar, syften, antaganden, förhoppningar, mål och kunskaper som motiverar initiativtagaren att ta initiativ till naturvägledningen. Kanske vill organisationen som erbjuder naturvägledningen att människor i samhället ska veta mera om samband i naturen, att de ska må bättre, att de ska ta mer ansvar, eller göra något annorlunda än vad de gör i dag. Ofta är detta sådant som naturvägledaren redan känner till, men det finns skäl att granska vad som tas för givet. Detta är också den faktor som ägnas mest uppmärksamhet i andra modeller för kommunikationsplanering, som uppmanar planeraren att tänka igenom sitt strategiska syfte, formulera sitt budskap och sitt meddelande. I den här föreslagna modellen har deltagarnas perspektiv medvetet lagts före "initiativtagarens perspektiv", inte för att det är viktigare eller för att det är någon konkurrens, utan för att deltagarnas perspektiv oftare glöms bort eller behandlas styvmoderligt. Så är till exempel fallet med det vanligt förekommande begreppet "målgruppsanalys", som ju är initiativtagarens perspektiv på det hen kommunicerar med, och som förvandlar deltagaren till en måltavla för påverkan, istället för som en självständig och aktiv meningsskapare.

Vid planering av kommunikation är det förstås viktigt att tänka igenom varför man kommunicerar och vilka förväntningar och föreställningar man har om såväl ämnet för kommunikationen, kommunikationssituationen, den man kommunicerar med och om sig själv som en aktiv deltagare. Ofta kan det vara bra att borra djupare i varför det är viktigt för den egna organisationen att andra ska förstå det där som man vill att de ska förstå.

I den här föreslagna modellen har deltagarnas perspektiv medvetet lagts före "initiativtagarens perspektiv", inte för att det är viktigare eller för att det är någon konkurrens, utan för att deltagarnas perspektiv oftare glöms bort.

Förutsättningarna för mötet

Ofta finns det vissa förutsättningar som styr och begränsar vad som går att göra i en kommunikationssituation, och det är förstås viktigt att ha dem klara för sig då man planerar naturvägledning. Det kan röra sig om sådant som lokaler, utrustning, platsspecifika förutsättningar, storlek på grupper, tillgång på guider, redan befintliga utställningar, väderlek och klimat, säsongvariation och så vidare. Om man till exempel vet att det brukar vara 60–70 deltagare på de halvtimmeslånga guidningarna, ja då vet man att det är svårt att hinna, och att många deltagare skulle vara för blyga för att låta alla presentera sig och berätta om ett tillfälle då de varit rädda i naturen, även om det med andra förutsättningar vore en bra aktivitet.

Planeringsförutsättningar

Vi har tills nu utgått ifrån att ramarna för planeringen av naturvägledningsaktiviteter är tydligt satta, men så behöver det ju inte vara, och är de inte det behöver detta utredas. Viktiga frågor är vilka som berörs av, och kan ha synpunkter på, den planerade naturvägledningen; vilka är de ekonomiska förutsättningarna; vilken infrastruktur finns redan och vilken behöver anskaffas, och vad går fortfarande att ändra.

Ett planeringsexempel – Mikroplast

Vi tänker oss nu vårt kustnära naturområde som är fullt av möjligheter, och den utställningslokal som vi har till förfogande. Vi tänker oss att vi har fått i uppdrag att utveckla en utställning och ett kompletterande guideprogram om Mikroplast – problem och åtgärder (återigen, detta är ett påhittat exempel). I vårt planeringsarbete är alltså en aspekt på "initiativtagarens perspektiv" redan bestämt; detta ska handla om miljöproblemet mikroplast, och några av förutsättningarna för mötet är också bestämda; det ska vara en utställning och en gruppverksamhet som leds av en guide. Vår planeringsmetod

leder oss nu till att börja undersöka "deltagarnas perspektiv". Vi gör en del intervjuer och läser dagstidningar och förstår att många har hört talas om mikroplast i media och vet att det inte är bra för fiskar. Människor som sedan tidigare är miljöengagerade verkar veta en hel del om orsakerna också. De miljöintresserade är oroad över problemen, andra verkar inte ta det vare sig så allvarligt, eller vara särskilt intresserade av att veta mer. I vår planering får vi alltså ett problem; De som är intresserade vet redan en hel del, och de som inte är intresserade är... intresserade av något annat. Vi kan alltså inte få reda på mer om relevanta perspektiv genom att i vår undersökning utgå ifrån mikroplast. Så istället tittar vi på vad de redan befintliga besökarna i vår befintliga utställning har för perspektiv på kommunikationssituationen: Vi ser att våra besökare ofta är barn-

Vad tänker besökare om mikroplast om vi provocerar dem i samband med den fikapaus som de tänkte skulle vara en skön avkoppling?
Foto: Anders Arnell

familjer som söker en lagom lång, 1,5–2 timmar lång aktivitet som engagerar både vuxna och barn. Måltider är viktiga för dem, kaffe för vuxna och sötfika för barn. Var i denna handlingssekvens passar en ny aktivitet om mikroplast in? Vilka perspektiv aktiveras om de i samband med fika erbjuds lite plast, med hänvisning till att fiskarna "luras" äta mikroplast? Förmodligen skulle det skapa en hel del förnekelse; ett viktigt perspektiv för deltagarna är ju att ha trevligt. Höjdpunkter brukar vara att klappa levande fiskar i akvarierna i utställningen samt lekhörnan.

Vi tar "initiativtagarens perspektiv" en stund: Vi vet att vi inte vill skapa en utställning där vi lockar barn att tycka synd om djur; det är visserligen frestande, men det är vuxna vi vill komma till tals med eftersom det är vuxna som fattar de beslut som påverkar mikroplastproblemets omfattning. Vi granskar "Objektets karaktär"; mikroplastens problem och åtgärder. Några av källorna till mikroplast utgörs av fleecetröjor, kosmetika och konstgräs. Problemen är grundade i konsumtionsmönster som ligger djupt i samhällssystem och normer och som inte är så lätta att ändra ens för den som vill. Att undvika att sprida mikroplast kräver stort engagemang, kunande och bra läsglasögon, det är finstiltla innehållsförteckningar med kemiska produktförkortningar som ska granskas. Det är troligt att många, också de som redan har ett engagemang, kan känna uppgivenhet inför de stora svårigheter det innebär att förändra så många människors konsumtionsbeteenden. Men i den breda förekomsten av mikroplaster i konsumtionsvaror finns också en öppning: Kan människor, som inte är intresserade av mikroplast, fiskar eller miljö i sig, men som är intresserade av kläder, kosmetika och fotboll, bli intresserade om vi kan utgå ifrån deras ingångsperspektiv på kläder, kosmetika och fotboll? Vi fortsätter vår undersökning av perspektiv genom att fokusera på perspektiv på dessa objekt. Kan-ske finner vi då möjlighet att ta tillvara på positivt engagemang. Kan vi sätta upp ett labb där intresserade kan blanda till sin egen mikroplastfria hårinpackning (jag tror receptet innehåller yoghurt, honung och olivolja)? Slå ett slag för fotboll på gammaldags grusplan? Kan vi samarbeta med ullunderställsföretag? Och om dessa handgripliga, individuella lösningsalternativ finns tillgängliga, ja då behöver inte provokationen att erbjuda plastkulor till kaffet leda till

uppgivenhet eller förnekelse, utan kanske förståelse. Naturligtvis leder inte någon av dessa kommunikativa åtgärder till storskaliga lösningar på samhällsproblemet mikroplastansamling i haven, men det kan leda till att fler vuxna människor samtalar med varandra om politiska och ekonomiska åtgärder, kanske medan de blandar till hårinpackning eller stickar tröjor.

Konflikter och spänningar

När naturvägledning planeras utifrån deltagarnas perspektiv kommer det att bli uppenbart att det i en del natur- och naturresurshanteringsfrågor råder konflikter. Deltagarnas inbördes perspektiv är markant åtskilda, och det kommer att framgå i undersökningen. Konflikter och spänningar bör emellertid ses som en möjlighet för naturvägledning; det visar att det finns engagemang i frågan och att det finns något att kommunicera om. Men närvaro av konflikt ställer stora krav på utformning av såväl kommunikationens form som innehåll. I konflikter behövs flexibilitet och möjlighet för alla aktörer att uttrycka sig utan tvång att byta perspektiv. Budskapsorienterad, strategiskt planerad kommunikation, där aktörer upplever sig bli behandlade som mottagare av information, leder ofta till att en konflikt eskalerar och blir värre.

Planera för kommunikation innan ni börjar med formgivning

Ett naturum fick för några år sedan möjlighet att helt bygga om sin vid det laget något åldrade utställning. Planeringsgruppen bestämde sig tidigt för att utställningen skulle byggas runt svarta metallrör som skulle symbolisera vass. Ett annat naturum hade som sin designidé att utställningsmodulerna skulle likna öar i den närliggande skärgården. Det ligger nära till hands då man står inför en större

Naturligtvis leder inte någon av dessa kommunikativa åtgärder till storskaliga lösningar på samhällsproblemet mikroplastansamling i haven, men det kan leda till att fler vuxna människor samtalar med varandra om politiska och ekonomiska åtgärder.

eller mindre förändring av naturvägledning, antingen det är ett guideprogram eller en utställning, att börja tänka på form och innehåll. Att börja gestalta och formge, att formulera budskap och teman. I denna artikel har jag föreslagit att man börjar i en helt annan ände. Att man skjuter upp besluten om färg och form, att man väntar med teman och fördröjer arbetet med budskapet.

Mitt förslag är istället att vi sätter mötet mellan besökarens perspektiv, förväntan och handlingssekvens och naturvägledarens perspektiv i centrum för planeringen, och att form och innehållsbesluten får komma senare, som konsekvenser snarare än som drivkrafter.

ETT FORSKNINGSPROJEKT OM NATUR- OCH KULTURVÄGLEDNING

Det perspektiv på planering av naturvägledning som beskrivs i denna artikel är ett delresultat av forskningsprojektet Planering av kulturarvsinterpretation som drevs 2014–2016 med anslag från Riksantikvarieämbetet.

Lars Hallgren var huvudansvarig för projektet i samarbete med kollegor från Avdelningen för miljökommunikation och Centrum för naturvägledning vid Institutionen för stad och land på Sveriges lantbruksuniversitet. De be-

söksmål som studerades var Stiftelsen Läckö slott och Huseby bruk AB samt naturum Vänerskärgården och naturum Hornborgasjön respektive Kronoberg. Samtliga bidrog i arbetet med att utveckla planeringsmodellen.

NATURVÄGLEDNING I EN GEOPARK – STRATEGI OCH PARTNERSKAP

JAKOB WALLØE HANSEN

Jag arbetar som geolog och naturvägledare i Unesco Global Geopark Odsherred. Här arbetar jag med undervisning, utbildning och naturvägledning, både organisatoriskt och praktiskt. Jag har aldrig klippt mina band med mitt tidigare arbete som forskare, därför är forskningen om Odsherreds geologi högt prioriterad och ofta inkorporerad i min naturvägledning och undervisning.

Geopark Odsherred ingår i Unescos program för geoparker och geovetenskaper (IGGP) och i parkens syfte ingår att undervisa, utbilda och förmedla parkens geologiska värden. En central del av arbetet består i att etablera en identitetsskapande undervisningsenhet. För närvarande har den arbetstiteln mingeopark.dk. Vid etableringen av enheten har vissa strategiska överväganden gjorts.

Geoparken förvaltas av en vinstdrivande fond och är i motsats till vad många tror inte en del av Odsherred kommun. Därför ligger befogenheterna och möjligheterna till undervisning på ett självmotiverande plan. Hittills har geoparkens bidrag till undervisningen i kommunen bestått av engagemang i konst- och undervisningsprojektet Geokids (se faktaruta). Men i en tid då världens största kulturinstitution, Unesco, är ytterst uppmärksam på vilka problem det kan innebära att inte ha ett fast förankrat undervisningssystem i geoparker är Geokids-projektet långt ifrån tillräckligt. Fokus är därför att bygga en målinriktad och strukturerad enhet som kan åta sig uppgiften. En av mina främsta arbetsuppgifter är alltså att utveckla och förankra undervisningsenheten som en del i parken.

Fokus var ursprungligen, av politiska orsaker, riktat mot att omfatta alla åldrar, från förskolan till gymnasiet. Man fokuserade mer på målgrupp än innehåll och metoder i undervisningen. För närvarande har vi valt att lägga vårt största fokus på grundskolan eftersom vi på detta sätt kan nå till den största gruppen av de yngsta medborgarna. Det har visat sig svårare att nå fram till det lokala gymnasiet, då de under en lång period har väntat på nya läro- och kursplaner. Vi har dock fortfarande stora förhoppningar om att kunna utveckla ett samarbete med det lokala gymnasiet framför allt då mina kompetenser som geolog då (kanske) kan utnyttjas på ett annat sätt.

Eftersom arbetet med etableringen av tjänsten skedde vid en tidpunkt då jag gick min utbildning som naturvägledare föll det sig naturligt för mig att sträva efter att undervisningsenheten skulle grundas på naturvägledningens principer, snarare än på klassisk skolundervisning. Det ledde inledningsvis till viss oro över min strategi, då man menade att man redan hade Odsherred Naturskola som kunde ta hand om naturvägledningen i kommunen. Faktum var och är dock att den lokala naturskolan, på grund av sin status som en produktionsskola, är bunden till en lång rad uppgifter som inte nödvändigtvis är relevanta för en geopark, och därför varken har de fackliga eller tidsmässiga resurserna för att ta sig an denna uppgift. Dessutom är det viktigt att understryka att det inte heller är den lokala naturskolans uppgift att ta på sig ansvaret att undervisa och vägleda i geoparken.

Min uppgift bestod därför av att redogöra för betydelsen och behovet av en naturvägledning med relevans för geoparken. Detta skedde genom att konsekvent använda naturvägledning i geoparken, primärt i lokalsamhället, som på så vis inspirerades att själva använda och lära känna lokalområdet på ett nytt sätt. Detta har en smittande effekt på ett litet samhälle som Odsherred, och sakta men säkert växte förståelsen för naturvägledning som redskap och som ett bra sätt att konkretisera geoparken på. Det hade samtidigt också effekten att den lokala naturskolans arbete i vissa fall blev ett inslag i relevansen för geoparken, vilket verkligen inte är att förringa. På det sättet fungerar Odsherred Naturskole som en viktig samarbetspartner i att nå ut med budskapet om geoparkens möjligheter.

Implementeringen av naturvägledning i geoparkens arbete sker rent praktiskt genom att vi talar om naturvägledning i allt vi sysslar med; från våra möten i sekretariatet om de större projekt som vi samarbetar med institutions- och organisationsövergripande, till de faktiska undervisningsaktiviteter som jag förestår. Genom att konstant informera mina kollegor om naturvägledning tror jag att alla parter så småningom själva tänker in naturvägledning som är relevant för geoparken, och med det kommer vi långt. Därutöver – och inte mindre viktigt – pågår ett politiskt och strategiskt arbete med att implementera naturvägledning med relevans för geoparker högre upp i systemet. Dessa överväganden är teoretiska och utmynnar i praktiken i diskussioner som handlar om accepterande av mitt och geoparkens förehavanden och sist, men inte minst, om ekonomiska diskussioner om min/geoparkens strategi och kommunens skolförvaltning.

Genom mitt nätverk som består av lärare, tvärsöver ämnesgrupper, naturvägledare i Odsherred kommun och delvis genom min plats i ett nätverk för naturvetenskapskoordinatorer försöker jag arbeta in naturvägledningen när jag är ute på undervisningsuppdrag. Härigenom får lärarna en förståelse för naturvägledningens potential i förklaringen av geoparkens komplexa sammanhang. Med lärarnas intresse är vägen kortare till deras högsta chefers intresse för projektet. Dessutom finns det ett behov av att få kommunens centrala ledare för Kultur och Fritid respektive Förskoleverksamhet och Utbildning att ingå i samarbetet med att lyfta resurser som kan

Lermasker från
Geopark
Oddsherred.
Läs mer om
maskernas tillkomst
under rubriken
Geokids på nästa
sida.
Foto: Claus Starup

motsvara de resurser som för närvarande används till kulturområdet respektive naturskolan – så att Geopark Oddsherreds utbud inte blir ett alternativ utan ett komplement till undervisningen i kommunen. Med olika centrala ledares välvilja är manegen krattad för de politiker som i slutändan ska bevilja medlen.

Dessa önskemål kan uttryckas av företrädare för diverse lärargrupper och skol- och avdelningsledare, samarbete med naturvetenskapskoordinatorer och skrivelser om att be kommunen bidra till sakframställningar i diverse politiska utskott. Detta är dock en långsam process som ständigt möter motstånd, vilket inte nödvändigtvis bottnar i ett motstånd mot de konkreta förslagen, men snarare i att man ibland fokuserar mer på andra projekt i organisationen.

Jag har därför arbetat med parallella spår som har bestått i att försöka påverka min interna omgivning i geoparkens sekretariat

genom att prata in naturvägledning i många av våra projekt – till exempel genom att koppla undervisningsaktiviteter till diverse projekt. Ett outtalat godkännande av mitt intresse för naturvägledningens plats i geoparken kom under våren 2018 från min arbetsgivares sida då jag fick dennes samtycke att ingå i styrelsen för Naturvägledarföreningen, och därefter också godkännande att ställa upp som ordförande i föreningen – märk väl under arbetstid. Det ger självklart ett oumbärligt nätverk och erfarenhetsgrund som kan visa sig avgörande i det vidare arbetet med att förstärka naturvägledningens plats i organisationen.

Hög professionalism och långsiktigt bärkraftiga lösningar betyder mycket för mig. Det märker folk, och jag tror att det gör dem mer benägna att tro på projektet. Så med en stor portion entusiasm är jag ganska övertygad om att jag, om än högst konkret, försöker att "smyga in" naturvägledningen genom bakdörren i en organisation som hittills inte har sett behovet – både utifrån ett grundläggande praktiskt och teoretiskt tillvägagångssätt.

GEOKIDS

Geokids var ett tvärinstitutionellt och tvärvetenskapligt undervisningsprojekt som omfattade alla geoparkens fyra teman; landskap och geologi, kulturhistoria, konst och livsmedel.

Projektet var aktivt mellan 2015 och 2018. Projektets styrgrupp bestod av människor från Kultur och Borger (Odsherred Kommune), Odsherred Naturskole,

Museum Vestsjælland, Geopark Odsherred, en lokal konstnär och flera privata intressenter. Själva projektet bottnade i ett intresse i att introducera geoparkens teman för alla kommunens skolelever. En skola åt gången deltog eleverna i ett uteskoleprogram, ett speciellt designat undervisningsprogram som genomfördes på en given plats i geoparken. Avslutningsvis

producerade varje elev en lermask som i sin grundform hade flera kopplingar till områdets lokalhistoria. Maskerna ställdes löpande ut på Veddinge vindskydd, där det vid projektets avslutning under våren 2018 stod ca 3 500 masker som tillsammans formade ett mycket markant stycke jordkonst med i stort sett samtliga skolelevers avtryck i landskapet.

VILDMANSKURS – NATURTERAPI

SIMON HØEGMARK

Projektet "Vildmanskurs" är ett rehabiliteringsprogram för män (motsvarande finns även för kvinnor) som befinner sig i en livskris. Programmet bygger på naturvägledning och naturupplevelser. Upplägget är ett samarbete mellan Svendborg kommun, det naturhistoriska museet Naturama och det psykologiska institutet på det Syddanska Universitetet. Målgruppen är personer med stress, ångest, depression, cancer, hjärtproblem, diabetes med mera.

Programmet med naturterapi är nio veckor långt där vi träffas en gång i veckan i fyra timmar. Kursen sker på sex olika ställen i en så kallad stödjande miljö. Det vill säga platser i naturen som är lättillgängliga och där vi känner oss trygga. Fyra gånger befinner vi oss vid en fast bas som vi lär känna väl, och fem gånger vid andra naturpärlor i lokalområdet. Avsikten är att männen ska kunna använda platserna själva efter att kursen är avslutad. Från 2015 till 2017 har nio kurser genomförts.

Den teoretiska ingången till detta terapiprogram är evolutionspsykologiska teorier om människans urinstinkter och en fenomenolo-

gisk ingång som beskriver de fenomen och stämningar som uppstår mellan människan och naturen om det skapas rum där vi mår bra.

Ingången bygger på fyra "pelare" för spontan uppmärksamhet:

- Trygga naturmiljöer med naturupplevelser, naturvägledning och evolutionspsykologi.
- Uppmärksamhetsträning. Andnings- och meditationsövningar som är anpassade till årstiderna och det nordiska klimatet.
- Kroppsmedvetenhet/kroppsförnimmelse. Till exempel Qigong, nervstretch, sinnesövningar, balansövningar och yoga. Anpassat till målgruppen.
- Gemenskap och eld-/brasterapi, samt den narrativa metoden.

Vildmanskurserna äger rum i "stödjan-de" naturmiljöer - lättillgängliga platser där deltagarna känner sig trygga. Foto: Simon Høegmark

Praktik

Brasan är tänd, kaffet ångar från koppen och männen börjar dyka upp. Vi sitter runt brasan och männen berättar om de har gjort de andningsövningar som ingår i kursen och om de besökt det ställe som vi var på förra veckan på egen hand. Därefter gör vi några lätta Qi-gong- och balansövningar som följs av en tyst promenad där vi går på en lång rad genom naturen.

Efter 20 minuter stannar vi och berättar om naturen utifrån det tema vi har för dagen. Det kan till exempel vara våra sinnen och hur man kan använda dem för att lära känna växter och träd och naturens skaffer. Därefter går de två och två och berättar för varandra om fina upplevelser de har haft i naturen. Männen gör sinnesövningar där de stänger ute syn eller hörsel. Berövade dessa sinnen ska de följa ett djurspår och läsa av vad djuren har gjort under natten.

Därefter samlas vi vid ett stort moderträd och berättar om hur vi som jägare/samlare har levt och överlevt kriser i naturen, vilka urinstinkter vi har med oss från detta och hur vi kan använda den kunskapen för att klara livskriser idag. Berättelsen om woodcraft flätas in, om hur vi förr i tiden kunde registrera ett större område i naturen genom att läsa av landskapet med hjälp av kunskap om naturen och våra sinnen som var skarpare då. Om varför det har varit viktigt för att överleva att kunna finna platser i naturen där vi känner oss trygga. Trygga naturmiljöer har en läkande effekt som inom forskningen kallas för stödmiljöer. Männen pratar åter med varandra två och två om platser i naturen som har betytt något positivt för dem. Därefter ska de på egen hand hitta ett ställe där de kan ligga skönt och göra de inövade andningsövningarna. Till slut går vi tillbaka till brasan.

Här har Per väntat på dem eftersom han går dåligt efter en operation.

Nu kommer de andra som har varit inne i skogen och har gjort sinnesövningar. De sitter runt elden och Per får ögonkontakt med några av dem. Han känner igen deras blick och kroppshållning, och han vet och kan känna vad de har varit med om. De behöver inte säga så mycket till varandra, det finns en ömsesidig förståelse för de olika kriserna som de alla har gått igenom. Han kikar runt på dem.

Det är män i alla åldrar med olika sjukdomar, med olika yrken, men här är de alla på samma nivå. Någon fäller en humoristisk kommentar och alla skrattar. Det tar inte lång stund innan stämningen är uppsluppen och skojfriska kommentarer flyger kors och tvärs över brasan. Vattnet börjar koka och kaffet är klart.

Naturvägledaren börjar berätta en historia om hur människor överlevde i naturen på den tiden vi var jägare och samlare och hur de har klarat de kriser de stött på. Per lutar sig tillbaka och njuter av smaken av kaffe och av berättelsen.

**Det var där
inne mellan
stammarna som
brasans och
legendernas tid
började.**

Reflektioner

Runt brasan öppnar sig männen och pratar om sina problem. De får goda råd från de andras erfarenheter vilket skapar positiv grupp-dynamik och synergi. Naturvägledarens roll är att hålla balansen i samtalet så det slutar i god stämning.

Naturvägledning är ett unikt redskap för naturterapi. Naturen är neutral och har inga fördomar eller krav. Man behöver inte ta ställning, man behöver bara vara. Naturvägledning ger möjlighet att öppna naturen omkring så att det inte bara är en grön mur, utan en mångfald av positiva upplevelser. "Det var där inne mellan stammarna som brasans och legendernas tid började."

Kursdeltagarna har inte varit klara över att det fanns sådana möjligheter att finna ro, och med naturvägledning kan man visa dem och låta dem upptäcka vilka små andningshål som finns i naturen och hur man kan anpassa sig efter årstiderna, det vill säga visa vilka naturområden som passar olika sinnestillstånd. Genom ett holistiskt förhållningssätt, där man kombinerar naturvägledning, uppmärksamhetsträning, kroppsmedvetenhet och det gemensamma med brasterapi och berättelser, uppstår det fenomen och stämningar som ger energi och aktiverar våra ur-instinkter i en positiv riktning. Det autonoma nervsystemet stimuleras att läka kroppen och immunförsvaret stärks. Forskning pekar bland annat på att processen i denna typ av naturvägledning bidrar till att öka livskvalitet,

Naturvägledaren kan öppna dörrarna till naturen för hälsosystemens nya behandlingsrum.

Foto: Søren Høegmark

egenomsorg och att ge livet mening. För att hålla kvar deltagarna efter avslutad kurs har en vildmansförening etablerats som består av tidigare kursdeltagare. Föreningen tar emot kursdeltagarna den sista kursdagen och är en nyckel till fortsatt rehabilitering.

Naturvägledning har en viktig roll i framtidens hälsosyn. Jag tror att det är hur man som naturvägledare närmar sig gruppen som är viktigt. Naturvägledaren ska i samspel med naturen vara neutral, inte dömande, och på så sätt presentera deltagarna för värden i naturen.

Naturvägledarens roll är att skapa en stämning av trygghet, att visa upp den vackra, lugna och otroliga natur som vi har turen att vara en del av. Naturvägledaren kan öppna dörrarna till naturen för hälsosystemens nya behandlingsrum.

Det är viktigt att deltagarna kan känna sig trygga i att kunna genomföra kursprogrammet och inte avbryter det genom till exempel en friskänmälan. Det kan påverka dem mycket och bromsa rehabiliteringsprocessen.

NYANLÄNDA FRÅN HELA VÄRLDEN UPPTÄCKER NATUREN I ÖREBRO

ADIL SADIKU

En handledare från Naturskyddsföreningen tog med oss ut i naturen i Örebro varje dag under ett halvår. Sedan dess har jag och min kollega Antanios varit anställda som naturguider i Örebro kommun. Tillsammans talar vi fem språk och med stort engagemang och brett samarbete med olika aktörer i kommunen har vi guidat mer än 5000 besökare från hela världen i Örebros natur. Här delar vi med oss av våra erfarenheter av att lära känna natur i Sverige och att dela med oss av våra kunskaper om natur till nyanlända.

Jag studerade telekommunikation i Kosovo innan jag kom till Sverige. Jag växte upp nära ett bergsområde och har alltid gillat friluftsliv, men att guida grupper var helt nytt för mig. Det samma gäller min kollega Antonios Hanna som var agronom i Syrien innan han kom hit. Naturen är inte alls lika lättillgänglig i länderna vi kommer

Ungdomar upptäcker naturen. Örebro kommun satsar i samarbete med Naturskyddsföreningen på lättillgängliga grönområden för alla och guidningar på olika språk.

Foto: Adil Sadiku

ifrån. I Syrien är i princip allt kulturmark, det finns väldigt lite vild natur. De reservat som finns är ganska strikt reglerade och i olika länder kostar det pengar att gå in. Det finns många kulturella skillnader som behöver förklaras, och det gäller förstås att hitta ett gemensamt språk. Antanios och jag talar fem språk tillsammans; albanska, arabiska, syrianska, svenska och engelska.

Sedan maj 2017 är vi båda anställda på heltid på Örebro naturskola. Det är ett underbart jobb. Hittills har vi haft över 600 guidningar med sammanlagt 5000 besökare från hela världen. Det har till exempel varit olika föreningar, SFI-elever, naturintresserade Örebrobor,

ungdomar, fritidsgårdar, ensamkommande flyktingbarn, barn och familjer som vi fått kontakt med via familjecentraler.

Min svenska har förbättrats rejält och idag kan jag betydligt fler artnamn på svenska än vad jag kan på mitt modersmål. När jag guidade några albaner nyligen och de frågade mig vad en blomma hette på albanska fick jag lov att kolla i en ordbok.

Vi inleder alltid våra guidningar med att fråga vilka språk som talas i gruppen och delar upp oss om det behövs. Vi pratar alltid svenska också. Till stöd har vi med oss Naturskyddsföreningens bok "Vardagsnatur". Där finns 90 arter beskrivna på 14 olika språk. Vi berättar alltid om allemansrätten och ibland gör vi specifika guidningar med just den som tema. Jag brukar trycka på att det är gratis att besöka naturen i Sverige, många tror inte det.

Det är fantastiskt när vi hör från dem som deltar att de har gett sig ut också på egen hand efter våra guidningar.

Foto: Antanios
Hanna

Naturen är viktig för många svenskar, så för oss som inte är födda här är det en viktig väg in i samhället.

I början fick vi jobba hårt för att folk skulle veta att vi fanns. Nu tvingas vi ibland säga nej till guidningar för att vi har så mycket att göra. Vi har fått mycket bra respons. En av våra deltagare sade att det var den bästa dagen han haft sedan han kom till Sverige.

Att ge sig ut i naturen även när snön legat djup och termometern visat femton minusgrader var inte helt självklart för oss i början, särskilt inte för Antanios. Det samma gäller många av besökarna.

Vi har fått kämpa mycket med vädret. Många från exempelvis Mellanöstern brukar undra hur vi gör på vintern, de vill ha det varmt och helst hålla sig inomhus då. Men nu har de lärt sig och följer med oss ut ändå.

Vi har också lärt oss att vi måste vara noggranna med rekommendationer om kläder. Många har svårt att klä sig rätt.

Det är fantastiskt när vi hör från dem som deltar att de har gett sig ut också på egen hand efter våra guidningar. Jag har faktiskt en rolig historia om det. Vi hade en guidning i ett naturreservat nära stan. Vi var sju personer, några från Syrien och några från Sverige. I det här området brukar vi alltid se hackspett, men inte den här gången. Några dagar senare ringde en av deltagarna och var jätteglad, då hade han åkt tillbaka på egen hand och letat reda på en hackspett.

Jag är övertygad om att den här typen av guidningar är ett bra sätt att jobba med integration. Det behöver inte vara så avancerat: Ta kontakt och bjud in olika grupper som finns i din stad. Det betyder jättemycket bara att vara ute tillsammans. Naturen är viktig för många svenskar, så för oss som inte är födda här är det en viktig väg in i samhället. Och jag känner att jag har en viktig uppgift, att sprida kunskap om den till fler människor. Jag skulle aldrig ha trott att jag skulle göra karriär som naturvägledare, men nu har det blivit fyra år. Det har varit en underbar resa med massor av upplevelser.

ATT UTBILDA NYANLÄNDA TILL NATURVÄGLEDARE

KAJSA GREBÄCK

Jag arbetar på Naturskyddsföreningen i Örebro län och var handledare för Adil Sadiku och Antonios Hanna när de under ett halvår kompletterade sina SFI-studier med praktik som naturguider. I regn, rusk och solsken besökte vi alla Örebros 14 stadsnära natur- och kulturresevat till-
sammans.

Vi lärde verkligen känna varandra. Det tar tid att sätta ord på allting, men deras språk utvecklades enormt i takt med deras kunskaper om naturen här och allemansrätten. Dessutom har faktiskt hela samarbetet mellan kommunen och andra aktörer stärkts. Adil och Antonios fick från början så kallade kommunala instegsjobb (arbete på halvtid och SFI-studier på halvtid). Arbetsförmedlingen bekostade en del, resten bekostades av kommunen och naturvårdsorganisationen Hopajola. Placeringen var på Naturskyddsföreningens kontor i "Föreningarnas hus", när de inte var ute i skog och mark. Sedan övergick det till nystartsjobb en tid och nu är de anställda av Örebro kommun. Sedan två år är vi kollegor. Adil och Antonios har fortfarande sin arbetsplats hos oss på Naturskyddsföreningen även om de är anställda av kommunen.

Det var en stor satsning från oss men viktig. Precis som många andra vill vi hitta vägar att nå ut bättre till alla som kommit hit från

När man leder en grupp med människor från olika kulturer blir det också tydligt att man associerar annorlunda. Flera deltagare har blivit tveksamma när de ska följa en rödmarkerad stig, eftersom de tolkar rött som "förbjuden mark".

Foto: Kajsa Grebäck

andra länder. Jag var övertygad sedan tidigare om att den typ av aktiviteter som vi har är ett utmärkt sätt att arbeta med integration. Den övertygelsen har bara förstärkts.

Jag märkte snart att Adil och Antonios fungerade bra i sina nya roller, trots att ingen av dem guidat förut. Adil är friluftsvan, men han har aldrig behövt sätta namn på det han ser. Antonios är agronom, han har ett vetenskapligt angreppssätt, men har framförallt jobbat med bomullsodlingar, bin och höns. Han var rädd för snö i början och pratar mycket om att man behöver "integrera människor i vädret". Det viktigaste om man vill bli naturvägledare är att man är social, gillar att vara ute och har en vilja att dela med sig av sin kunskap, vilket Antonios och Adil gör.

Det har varit fantastiskt att få möjlighet att göra så mycket tillsammans med Adil och Antonios. Men visst har kulturskillnaderna lett till problem ibland, i början kunde det bli missförstånd på grund av språket. Plötsligt sa de något som inte alls stämde, men det ledde

ofta till skratt och ökad förståelse. I början var jag med på guidningarna, men nu sköter de sig själva.

Det finns så mycket man inte tänker på och som är lättare för dem att förstå än för mig. Sedan är ju "invandrare" verkligen inte någon homogen grupp, det vill jag poängtera. Precis som när man jobbar med grupper i allmänhet är det viktigt att vara öppen, lyhörd, ödmjuk och bygga vidare på deltagarnas kunskaper och erfarenheter.

Ibland har vi märkt att deltagarna inte säger till när de inte förstår utan börjar viska med varandra. När man leder en grupp med människor från olika kulturer blir det också tydligt att man associerar annorlunda. Ett exempel var när de skulle ta med sig en grupp längs en rödmarkerad stig. Många blev tveksamma, eftersom de tolkade rött som "förbjuden mark".

Förutsättningarna för naturguidningar i Örebro är goda, det finns lättillgänglig natur i alla bostadsområden. En av våra deltagare hade bott i ett område här i 20 år. Det ligger 50 meter från en

Generellt sett har vi haft svårt att locka invandrare till öppna guidningar. Nu känner folk till oss. Ryktet sprider sig, fler och fler blir intresserade. Sedan tar de med sina kompisar.

Foto: Kajsa Grebäck

fin skog, men han hade aldrig gått in i den tidigare. Varför skulle jag göra det? Får jag det? Så resonerade han förut, men vi fick en möjlighet att "leda honom över tröskeln". Sådant är fantastiskt roligt.

Chefen för naturskolan, Anna Ekblom, har berättat att hon genom deras guidningar blivit medveten om stora kulturskillnader i hur man ser på naturen. Här använder många naturen för rekreation och vila. I andra delar av världen betyder den krypskyttar, granater, giftiga växter och djur och kanske en plats där man slänger sopor. Här får vi förklara att det faktiskt är vår skog, allas vår skog. Därför måste vi ta hand om den.

Många har varit intresserade av vårt samarbete med Adil och Antonios och undrar vad som varit vårt framgångsrecept. Jag brukar svara att jag tror det är viktigt att tänka långsiktigt. Dessutom ska man försöka jobba brett, inte i en isolerad grupp. Adil och Antonios har fått chansen att komma in både i den ideella världen, i skolan och i kommunen.

Det långsiktiga och djupgående samarbetet mellan kommunen och olika ideella organisationer har vuxit fram längs vägen. Det har verkligen varit suveränt. Jag bor själv i Nora och pendlar till Örebro, även jag har lärt känna kommunen mycket bättre. Adil sitter faktiskt med i den lokala styrelsen för Naturskyddsföreningen nu och han är engagerad i vår barnverksamhet på fritiden.

Generellt sett har vi haft svårt att locka invandrare till öppna guidningar. Mitt råd är att vända sig direkt till olika grupper med riktade inbjudningar, så att man får en ingång. Det kan vara till exempel SFI-studenter eller ensamkommande flyktingbarn. Vi har kört både och. I början annonserade vi en hel del, först kom det bara svenskar. Nu känner folk till oss. Ryktet sprider sig, fler och fler blir intresserade. Sedan tar de med sina kompisar. Det gäller att hitta några nyckelpersoner, tids nog börjar de komma även på de öppna guidningarna.

Under senaste året har Adil, Antonios och jag jobbat med att utbilda personer med olika modersmål till att prova på att bli naturvägledare i fyra andra kommuner i Örebro län. Det har varit en utmaning och en ny bra utveckling i vårt arbete. Vi har vidgat vårt kontaktnät och fått fler personer som vill ta med sina landsmän (och andra) ut i naturen, vilket lett till att fler törs och/eller hittar ut i naturen och lär sig om allemansrätten.

MEDBORGARSKAP FÖR HÅLLBARHET

ANNA KETTUNEN OCH
SILJA SARKKINEN

Detta kapitel handlar om lärande för hållbar utveckling och naturvägledaren som change agent (förändringsaktör). Vi beskriver här naturvägledning som del i ett bredare miljöpedagogiskt koncept av utbildning och engagemang i strävan mot en hållbar utveckling. Naturvägledning som har som syfte att stärka relationer mellan människa, natur och miljö för att bidra till naturskydd, hållbar utveckling och demokratiutveckling. Egenmakt, ägarskap och delaktighet är avgörande ingredienser i allt lärande för hållbar utveckling.

Naturvägledaren kan bidra till att stärka människors relation till sin omvärld och påverka attityder och beteenden. När naturvägledning fungerar som bäst är den ett strategiskt verktyg i strävan mot en hållbar framtid. Det här kapitlet betonar vikten av att naturvägledaren bidrar till dialog, delaktighet och egenmakt samt uppmuntrar till aktiviteter som strävar mot hållbar utveckling.

Om ägarskap och egenmakt

Aktivt och ansvarsfullt deltagande och möjlighet till inflytande i samhället för alla är grunden för en demokratisk och hållbar framtid. Detta förutsätter dock att varje individ tror på sina egna möjligheter att påverka och att man både har viljan och de färdigheter som krävs. Naturvägledning kan bidra till kompetens i att delta aktivt och påverka och att uppmuntra deltagare till att ta egna initiativ till exempel vad gäller praktisk naturvård. Det miljömedborgarskap som kan bli följden av detta förutsätter erfarenheter som stärker känslan av att de egna handlingarna har betydelse. Naturvägledare kan bidra genom att erbjuda möjlighet till att skapa relationer till natur, att lyfta fram olika perspektiv och vägar att påverka. Läs mer om det i Sanna Koskinens artikel nedan (sidan 272).

Ägarskap genom delaktighet – några exempel från Finland

Att bry sig om sin omgivning och ta ansvar för den är att vara delaktig. Delaktighet leder ofta till en känsla av ägarskap. Känslan av ägarskap förstärker i sin tur ofta engagemang och ansvarstagande för såväl fysiska objekt som aktiviteter och platser. Naturvägledning kan stödja individens intresse för närmiljön och naturområden och visa på möjligheter till delaktighet.

Beredskapen för oljebekämpning längs kusterna är myndigheternas ansvar. I Finland finns en väl ut-

"Förverkligandet av en hållbar utveckling förutsätter att vi fostrar en generation som förstår att människans verksamhet och miljöns välmående är beroende av varandra, och som betraktar sig själva som delaktiga i uppbyggnaden av en hållbar framtid."

Heft & Chawla 2006

vecklad plan för frivilligas insatser som spelar en viktig roll och är en betydelsefull resurs om en omfattande oljeolycka skulle inträffa. Det är WWF som har grundat den frivilliga oljebekämpningskåren, som är redo att rycka in om det skulle behövas. Ett volontärarbete som förhoppningsvis aldrig kommer att behövas. Men själva beredskapen är viktig. De som vill utbilda sig kan göra det på olika nivåer – från oljesanerare till gruppleddare.

Junior Rangers är en aktivitet inspirerad från USA som kombinerar friluftsliv, praktiskt arbete och naturupplevelser för ungdomar i skyddade områden. Genom verksamheten får man en uppfattning om det mångsidiga arbete som personalen i områdena ("rangers" på engelska) utför. Junior Rangers-verksamheten gör unga delaktiga i arbetet. Förvaltaren ordnar till exempel läger där deltagarna får bekanta sig med en nationalparks natur och historia, lära sig och själva söka svar på sina frågor. Varför har man skyddat området och hur bedrivs förvaltningen? Var finns den finaste naturen och kulturvärdena? Hur känns det att ligga på en solvarm klippa och se molnen röra sig på himlen? Hur fungerar ett avbarkningsjärn? Verksamheten baserar sig på praktik, enligt principen att man lär sig saker bäst om man gör dem själv. Var och en får kunskap och egen erfarenhet om nationalparkens naturvärden, samt om det arbete som försiggår där. Man blir bekant med forskning, service till besökare samt byggnads- och återställningsarbeten. I Noux nationalpark i Finland har Junior Rangers till exempel återställt en bäck genom att leda den tillbaka i sin gamla fåra.

Att växa till ansvarsfullt medborgarskap

Naturvägledare kan bidra till att visa vägen mot en hållbar livsstil. Många naturvägledare är optimistiska och livsbejakande personer, men att vara ödmjuk och envis är lika viktigt – för uppgiften är inte alltid lätt. Naturvägledaren kan vara den som tar på sig rollen att göra hoppet om en bättre framtid konkret. På miljökonferensen i Tbilisi år 1977 krävde man att "Environmental Education" skulle ingå i världens alla nationella läroplaner. Ungefär samtidigt började begreppet hållbar utveckling lyftas fram.

NÅGRA AKTIVITETER SOM BIDRAR TILL DELAKTIGHET

I Finland används olika metoder som strävar till att göra människor att bli delaktiga i planeringen av och förverkligandet av projekt i natur och andra platser som är viktiga för dem. Här presenterar vi några exempel:

Gåtur är en rundtur med ledare där man kartlägger människors närmiljö i städer och samlar in idéer för hur till exempel gårdar och parker kan utvecklas. Längs med en förutbestämd rutt stannar gruppen på tre till fyra ställen. Deltagarna granskar olika platser och objekt under turen och skriver upp sina observationer. I bästa fall är de som planerar och fattar beslut om miljön med på rundturen. Jämför med Live Solbrækken Danielsens vattenvandring på sidan 184.

Med hjälp av olika slags kartor kan man synliggöra värdefull information om erfarenheter och känslor relaterade till området från dem som lever och verkar där. Det kan till exempel handla om att

kartlägga vilken betydelse olika platser har för deltagarna. Betydelser, känslor och erfarenheter markeras på kartan med hjälp av dekaler med olika färger eller symboler. Från varje symbol drar man ett streck till marginalen och skriver ned varför just denna plats enligt deltagaren är till exempel vacker och värdefull. Informationen kan sedan användas som stöd i till exempel stadsplanering.

Ett annat bra exempel på delaktighet är **medborgarforskning**, *citizen science*, det vill säga bidrag till vetenskaplig forskning som kan utföras av vem som helst. Deltagarna är alltså inte föremål för forskning utan utöware, och behöver inte vara utbildade forskare. De kan bidra med att samla in, klassificera eller analysera information av värde för forskningen.

Luonto-Liitto, som är det finska naturskyddsförbundets ungdomsförbund, har i flera decennier arrangerat en fenologisk kampanj som kallas **Följ**

med våren. Fenologin beskriver vilken tid på året eller vilket datum en företeelse inträffar. Man samlar årets första vårtecken som till exempel när de första blommorna eller björklöven slår ut, när häggen eller liljekonvaljen blommar, datumet då bofink och andra fågelarter kommer tillbaka eller när igelkotten vaknar. Alla som är intresserade av naturen kan delta i kampanjen genom att rapportera sina observationer i Naturhistoriska centralmuseets databas. Numera har *Luonto-Liitto* också lanserat kampanjen **Följ med vintern**. Arter i kampanjen är till exempel skogshare, räv, sångsvan och snöugbbe. Man gör också observationer om snö, snödjup och is.

Medborgarforskning kallas i Finland också för delaktig vetenskap eller "crowdsourcing". Ett praktiskt exempel finns i Marianne Graversons text om att arrangera en öppen artinventering, en *Bioblitz* i Danmark (sidan 188).

MEDBORGARFORSKNING I HELA NORDEN

Jämför också med Natu-rens kalender som drivs av Svenska fenologinätverket och Artportalen vid

Sveriges lantbruksuniversitet – en av de största portalerna för medborgarforskning i världen. Länkar

till portaler i Norge och i Danmark finns på adresserna citizenscience.no och citizenscience.dk.

Ett av målen för naturvägledning är att bidra till lärande för hållbar utveckling. Det vill säga en utveckling som tillfredsställer nutida människors behov utan att ta ifrån kommande generationer möjligheten att tillfredsställa sina. Begreppet har med tiden blivit allt mer mångfacetterat och fått ett allt vidare innehåll samtidigt som det blir allt mer angeläget att förverkliga. Utgångspunkten är människocentrerad, men med många perspektiv – ekologiska, ekonomiska, sociala och kulturella. Den grundläggande frågan är hur man ska kunna anpassa människans verksamhet till ekosystemens begränsningar. Att förstå vad detta verkligen betyder är en utmaning för oss alla.

Naturvägledare stödjer känsla för natur, kunskap om natur och en positiv inställning till natur i sitt arbete. Känsla för natur handlar om det empatiska förhållande till naturen som varje individ utvecklar utifrån sina egna upplevelser och observationer, samt förmågan att lägga märke till naturen och de förändringar som sker där. Vår natur- och miljörelation handlar om allt vi gör i, för och som en följd av eller påverkad av miljön. Var och en av oss har ett eget, dynamiskt förhållande till natur och de miljöer som omger oss. Grunden för detta läggs redan i barndomens naturupplevelser och i kontakt med närmiljön. Naturvägledare behöver förstå såväl naturlagar och fenomen som miljöns psykiska, kulturella och sociala dimensioner. Att främja en positiv inställning till natur samt att öka miljömedvetenhet är viktigt för många naturvägledare. Genom medvetenhet hoppas man stärka motivation (värderingar och attityder) samt kunskap och förmåga att verka för naturens väl, vilket i sin tur kan öka motivationen att handla ansvarsfullt i relation till natur och miljö generellt. Läs mer i kapitlet om den strategiska naturvägledaren (sidan 202).

Naturvägledning kan bidra till processer som utvecklar en mer miljöanpassad och hållbar livsstil. Exempel på sådan miljöpedagogik kan vara att uppmuntra till utflykter utan nedskräpning, måttlighet och sparsamhet, ansvarsfull mathushållning, att spara energi samt att minska avfallsmängderna till exempel genom återanvändning, reparation och återvinning. Det handlar om vardagens val och handlingar i arbete, konsumtion, familjeliv och fritid. Det handlar om val av mat, om att röra på sig, att fundera över hur bostaden ska vär-

mas (i den mån man kan påverka det), källsortering och att handla second hand. Naturvägledare kan också bjuda till samtal om ett liv där lycka och välmående inte baserar sig på kontinuerlig ekonomisk tillväxt.

Genom att fästa uppmärksamhet på hur varje handling påverkar vår omvärld är det möjligt att också sätta fokus på betydelsen av etisk ansvarsfullhet och hållbara val och handlingar. En hållbar livsstil innebär att man lägger vikt vid de ekologiska, ekonomiska, kulturella och sociala följderna av sina beslut – både globalt och lokalt. Naturvägledare med intresse för miljöpedagogik kan inspirera till en god livsstil i vardagen. Men också till gemensamma processer och beslut i samhället

Var och en av oss har ett eget, dynamiskt förhållande till natur och de miljöer som omger oss.

Foto: Anna Kettunen

Agenda 2030 – en utmaning för naturvägledare

FN:s verksamhetsplan för hållbar utveckling, Agenda 2030, undertecknades av ledarna för världens stater vid FN:s toppmöte för hållbar utveckling i New York år 2015. Planen sträcker sig från 2016 till 2030 och är politiskt bindande. Planens mål är universella och gäller oss alla: stater, kommuner, företag, skolor och naturvägledare. Målet för hållbar utveckling är att göra världen till en bättre plats för oss alla. Detta är möjligt om vi samtidigt tar miljöns, människornas, de mänskliga rättigheternas och ekonomins perspektiv i beaktande.

Agenda 2030 bygger på millenniemålen som avslutades år 2015 och på politiken om hållbar utveckling som formulerades i den så kallade Rio-processen i början av 1990-talet. De 17 globala målen för hållbar utveckling i Agenda 2030 har totalt 169 delmål. Målen är globala – man kan inte behandla klimatförändringen, konflikter eller den ekonomiska utvecklingen separat. Ett centralt perspektiv är att ta klimatförändringen och planetens gränser i beaktande samtidigt som man försöker minska ojämlikhet mellan människor. I målen har man också beaktat vikten av samarbete och mänskliga rättigheter, vilket betyder att alla medborgare ska kunna göra sina röster hörda och delta i arbetet. Ett delmål vad gäller skolan är att alla elever senast år 2030 ska få all den information och kunskap som behövs för att främja hållbar utveckling. Utbildningen ska ta betydelsen och förutsättningarna för en hållbar livsstil, mänskliga rättigheter, jämlikhet mellan könen, främjande av en fredlig kultur, världsmedborgarskap, kulturell mångfald och kulturens betydelse inom hållbar utveckling i beaktande.

Ekosocial bildning – hoppet om en bättre framtid

En miljömedveten medborgare är också "ekosocialt" bildad. Begreppet ekosocial bildning lanserades av Arto O. Salonen (2015). Enligt honom bygger människans välbefinnande på om hon förstår de rättigheter och skyldigheter som människan har i och med att hon är beroende av naturen och andra människor. Den ekosocialt bildade människan har ett förhållande till världen som är ansvars-

fullt. Förhållandet bygger på medkänsla, måttlighet, kommunikation och medvetenhet om hur ens eget beteende påverkar omvärlden. Den som är ekosocialt bildad förstår att människan inte kan existera utan en livskraftig natur. Den ekosociala bildningens strävan är en livsstil och kultur som skyddar människovärdet, ekosystemens diversitet och kapacitet att förnya sig samtidigt som man bygger en kunskapsgrund för cirkulär ekonomi som baserar sig på hållbart utnyttjande av naturresurser. Ekosocial bildning betonar särskilt förståelsen för vilket allvarligt hot klimatförändringen innebär samt strävan efter att agera på ett hållbart sätt. Ekosocial bildning bidrar till hopp om en bättre framtid.

Agenda 2030 har som mål att göra världen till en bättre plats för oss alla.
Foto: Anna Kettunen

Allvarliga miljöproblem och känslor

Många människor är idag både medvetna och mycket oroliga för de miljöproblem mänskligheten orsakar. Speciellt de hot som hör ihop med klimatförändringen leder till ångest hos många. Naturvägledare kan göra en insats genom att vara uppmuntrande och hoppfulla även då vi talar om allvarliga globala problem. Naturvägledare kan göra skillnad genom att bidra till en känsla av delaktighet och rådhets, aktivt hopp – genom att uppmuntra till handling. Balansen kan vara svår – ibland kan vi naturvägledare göra oss skyldiga till för stor optimism och glömma de känslor av oro, förlamning och ångest som världsläget kan förorsaka. Å andra sidan kan vi ibland omedvetet kommunicera känslor och attityder som färgas av cynism och rädsla.

Hur ska man då ta upp världens miljöproblem och de känslor som de leder till? Ska vi undvika onödig optimism och bekräfta behovet av att behandla världssituationen på ett realistiskt sätt? Ska vi bekräfta de känslor som väcks hos andra? Naturvägledaren själv behöver stöd och verktyg för att hantera den känslomässiga delen av arbetet.

Enligt viss forskning (Pihkala 2017) bör man vara mycket noga med hur man kommunicerar frågor som rör miljön. Med urgamla metoder för historieberättande kan de minsta handlingar framstå som stora hjältedåd. Även om dramat kanske inte har ett lyckligt slut bidrar deltagandet till förståelse och sympati, kanske till och med att väcka en slags renande känsla. Berättelser om hur kampen kan vinnas trots vad som kan tyckas som hopplöst motstånd kräver en attityd full av mod, seghet och aktivt hopp samt en förmåga att leva sig in i skeenden. Inom naturvägledningen kan man lyfta fram såväl realistisk tragik som hoppets betydelse. Konst och skapande verksamhet kan vara en väg som bidrar till att processa känslor och existentiella frågor och till djupa, sammanhangsskapande upplevelser.

Klimatförändring som ett exempel

Klimatförändringen är en stor, komplex och svårlöst fråga som därmed kan orsaka ångest. Men både kunskap och oro är nödvändiga förutsättningar för att man ska agera. Att vilja handla förutsätter

samtidigt tillförsikt och framtidstro. Människan agerar bara om hon tror att förändring är möjlig. En människa som är positiv och hoppfull tror att problemen går att lösa om man anstränger sig och engagerar sig för miljön. Förnekande bidrar inte till handling.

Ett vanligt västerländskt vardagsliv med boende, förflyttning och föda leder till ohållbara klimatutsläpp. Livsstilsval och den enskilda konsumentens ansvar har betonats länge – men samhällets alla institutioner måste delta i begränsning och anpassningar. Klimatförändringen är ett etiskt och moraliskt problem som måste hanteras på många nivåer samtidigt. Samtal om det och om hur samhället ska hantera frågorna kan föras i naturvägledning.

**Klimatförändringen
är ett etiskt och
moraliskt problem
som måste hanteras
på många nivåer
samtidigt.**

Naturvägledaren som förändringsagent mot en hållbar livsstil

Naturvägledaren kan vara den som tar med barn på en skogsutflykt. Den som lär ut miljökunskap utomhus som en del av skolans läroplan och som lyfter fram vikten av kunskap om hållbar utveckling. Naturvägledaren kan vara museipedagog i en kulturmiljö. En naturguide som erbjuder upplevelser, erfarenheter och kunskap i en nationalpark. Var och en kan på olika sätt bidra till strävan mot en hållbar livsstil.

Naturvägledning som stärker känslor av rådighet, ett personligt förhållande till miljön och som inspirerar till handling är viktig. En av naturvägledarens viktigaste roller är att skapa en trygg och pålitlig atmosfär, där möjlighet till ansvar, delaktighet och inflytande för individen och gemensamt i samhället stöds. Läs mer om det i Sanna Koskinens artikel nedan. Maria Aroluoma avslutar sedan boken med en artikel om hur naturskolor kan stärka deltagarnas förhållande till naturen och förståelsen för förhållandet mellan människa och natur samt för en hållbar livsstil. Intentionen i Nordiska ministerrådets definition av naturvägledning från 1990 och det nordiska samarbetets början är fortfarande aktuell.

Naturvägledaren kan vara den som tar med barn på en skogsutflykt, som lär ut miljökunskap som en del av skolans läroplan och som lyfter fram vikten av kunskap om hållbar utveckling.

Foto: Anna Kettunen

LÄS MER

Heft. H. & Chawla, L. (2006). *Children as agents in sustainable development*. I M. Blades & C. Spencer (red.), *Children and their environments*. Cambridge: Cambridge University Press

Pihkala, P. (2017). *Kuinka käsitellä maailman ongelmia?* Traagisuus ja toivo ymp rist kasvatuksessa, Ainedidaktiikka, Vuosikerta. 1, Nro 1.

Salonen, A. & Konkka, J. (2015). *An Ecosocial Approach to Well-Being: A Solution to the Wicked Problems in the Era of Anthropocene*. *Foro de Educaci n* 13(19), 19–34. (pdf)

NATURVÄGLEDNING SOM STÖDJER DELAKTIGHET OCH MILJÖMEDBORGARSKAP

SANNA KOSKINEN

Miljömedborgarskap är en miljömedveten, aktiv och delaktig form av medborgarskap. För att leva och agera på ett miljömedvetet sätt i samhället måste man uppleva att vad man själv gör har betydelse. Ett miljömedvetet medborgarskap förutsätter insikt om att vad man gör och hur man tänker har betydelse.

I naturvägledning möter man naturen med alla sinnen. I naturen kan deltagarna fundera över sitt eget liv och vad som är riktigt viktigt i livet. Naturvägledaren kan, genom att skapa kontakter och lyfta fram nya perspektiv och möjligheter, stödja och förstärka deltagarnas miljömedborgarskap.

Genom att få vara med och utveckla sin närmiljö blir var och en delaktig i en mångsidig inlärningsprocess. Deltagarnas kompetens, ansvarstagande och engagemang utvecklas och tilltar. Att göra närnaturen till sin egen förstärker också det egna förhållandet till naturen och ökar ansvarstagandet för närmiljön. Naturvägledning är viktig då det innebär att erbjuda meningsfulla lärandesituationer och aktiviteter som stödjer både individers och grupperas kompetens och vilja att agera på ett ansvarsfullt sätt i miljöfrågor.

En skolgård i behov
av engagemang.
Foto: Sanna
Koskinen

**Delaktighet är en
individs känsla av
att ha vilja, förmåga
och möjlighet att
påverka.**

Delaktighet och egenmakt

Begreppen *delaktighet* och *egenmakt* har gemensamma drag. Delaktighet är en individs känsla av att ha vilja, förmåga och möjlighet att påverka. Begreppet egenmakt (som egentligen saknas på svenska, jämför engelskans empowerment) är en inre känsla av rådg-

het och makt: att man känner att man har förmåga och möjlighet att agera. Egenmakt är att tro på sina egna möjligheter att påverka, att se meningen med sina egna handlingar och att vilja påverka. Både delaktighet och egenmakt är upplevelser som var och en måste definiera själv.

Den omgivande miljön och gruppen man verkar inom har stor betydelse för hur och om man känner sig delaktig. Hur mycket utrymme ger gruppen eller sam-

hället för den enskilda individens delaktighet? Känslan av egenmakt inom gruppen eller samhället innebär att man upplever att man kan förändra den miljö och den sociala krets man är del i. Ur den enskildes synvinkel innebär det att man kan ta sig och ges utrymme och möjlighet att påverka. De som möjliggör detta delar aktivt med sig av sin auktoritet och makt. Det väsentliga är att förändringen sker gradvis så att individerna lär sig att se sig själva som aktiva och självständiga aktörer och att lita på sitt eget kunnande och sin egen möjlighet att påverka.

Det viktigaste för barns och ungas möjligheter att påverka och delta och för att det ska ha någon effekt är att vuxna deltar i processen. Vuxnas inställning till att dela med sig av sin makt och den roll han eller hon tar i processen sätter i mycket hög grad gränserna för barn och ungdomars delaktighet. Barnen och ungdomarna behöver – speciellt i början av en aktiv process – stöd av en (vuxen) partner som skapar en trygg och bra stämning. Den vuxnas eller handledarens roll är att göra processen möjlig och att stödja den. Målet är aktiva och ansvarskännande deltagare som handlar så självständigt som möjligt.

Egenmakt är att tro på sina egna möjligheter att påverka, att se meningen med sina egna handlingar och att vilja påverka.

Varför är delaktighet och egenmakt så viktiga?

Känslan av delaktighet och egenmakt är avgörande för att ta ansvar för miljön eftersom det ger människan en känsla av att vad hon gör och hur hon agerar har betydelse. Miljöpedagogik och naturvägledning handlar i stor utsträckning om att bidra till egenmakt och om att skapa sig en personlig, meningsfull relation till naturen och omvärlden. Det handlar om att individen uppskattar och upplever att naturen har betydelse och är viktig för just en själv: man vill bete sig ansvarsfullt och litar på sin egen förmåga och möjlighet att påverka – känner att man är delaktig i uppbyggnaden av en hållbar framtid.

Hur kan man då stödja den enskilda personens delaktighet och känsla av egenmakt genom naturvägledning? Personliga upplevelser är centrala då människan bildar förhållanden till andra människor

Vuxnas inställning till att dela med sig av sin makt och den roll de tar i processen sätter i mycket hög grad gränserna för barn och ungdomars delaktighet.

Foto: Sanna Koskinen

och platser samt då motivation och kompetens för ansvarsfullt agerande utvecklas. Det som behövs är egna erfarenheter av att påverka och agera på annat sätt samt en känsla av att vi tillsammans kan få till stånd en förändring. I det praktiska arbetet med naturvägledning och miljöpedagogik har man koncentrerat sig på att stödja känslan för miljön genom personliga naturupplevelser samt genom att lära sig om miljövänliga handlingsmönster i vardagen. Fokus har i stor utsträckning legat på att lära individen att handla på ett visst sätt och möjligheter till samhällelig och gruppbaserad påverkan har försummats.

Hur barn och unga lär sig delaktighet och egenmakt har studerats. Enligt dessa studier har de tillägnat sig diverse medborgarfärdigheter som har att göra med kommunikation, diskussion och beslutsfattande, men också känslighet och empati gentemot andras åsikter och behov. De har också inhämtat kunskap om hur man kan påverka och utvecklat en vilja att delta också i fortsättningen. Delaktigheten har också stärkt deras självförtroende och tron på

sina möjligheter att påverka samt känslan av att vara en del av en grupp, att vara delaktig samt känslan av ägarskap i de frågor de engagerat sig.

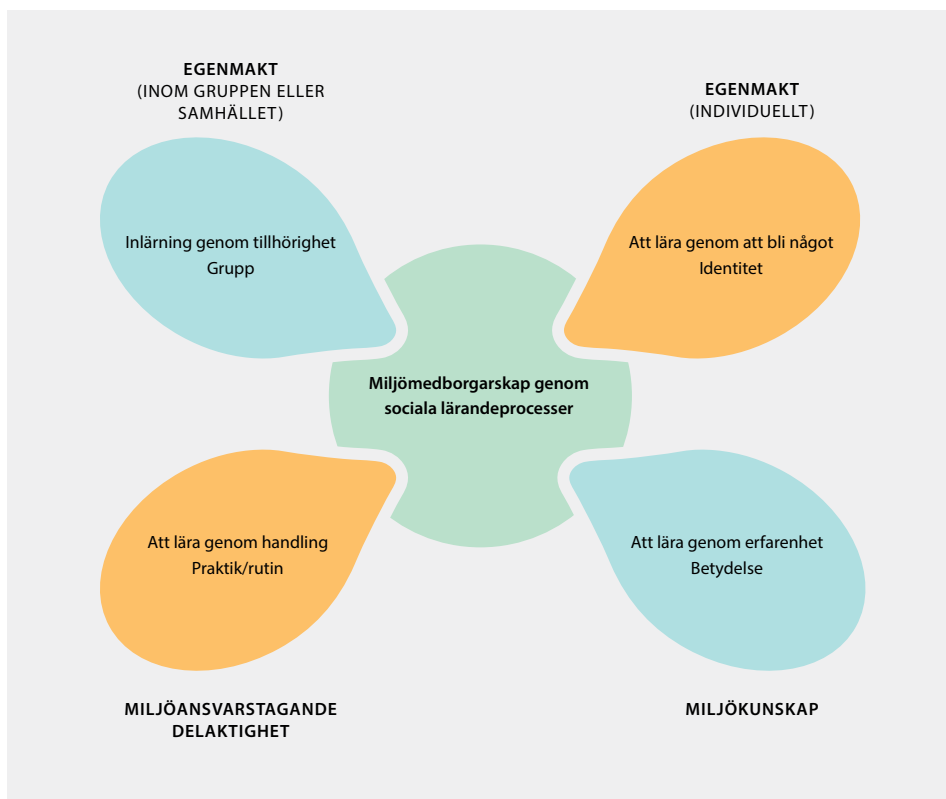
Deltagande som socialt lärande

Att delta/delaktighet kan betraktas som en inlärningsprocess där man lär sig, tar till sig och blir intresserad av den omgivande världen och samhället. Man kan också tänka sig att delaktighet är ett sätt att få folk att bry sig mer om sin miljö och ta ansvar för den. I bästa fall kan delaktighet leda till en känsla av ägarskap. Ägarskap är att man som individ erfar att en process, en plats eller ett fysiskt objekt känns som ens eget och att man via sina egna handlingar kan påverka den/det. Känslan av ägarskap förstärker banden till eller ansvarstagandet för ett objekt eller en plats.

Att delta ger möjlighet till en social inlärningsprocess. Social inläring är en kollektiv process som hör ihop med situationer och vanor i det verkliga livet. Deltagande i en gemensam och innovativ problemlösningsprocess. Enligt Etienne Wenger (1998) formas den sociala människan av fyra element: lärande genom erfarenhet, lärande genom handling, lärande genom tillhörighet och lärande genom identitetsskapande. Dessa element kan kopplas till de tidigare uppställda begreppen (Figur 13).

I den här figuren är delaktighet handlingar och rutiner. Maktövertagandet handlar om att höra till en grupp eller ett samhälle och om de möjligheter som den omgivande miljön erbjuder. Känslan av egenmakt är en personlig process som handlar om identitet och kunskap om miljön som baserar sig på den erfarenhet man gjort och de betydelser som uppstått. På detta vis kan man betrakta naturvägledning som tillfälle till lärande genom handling, erfarenheter, tillhörighet och att bli något (nytt).

Aktiviteter och upplevelser har alltid varit det centrala i naturvägledning men inte i samhällslik mening utan med fokus på att uppleva och studera naturen. Synvinkeln bör breddas. Inom naturvägledning har man alla sinnen öppna för den omgivande naturen. Naturvägledaren kan, genom att skapa relationer och lyfta fram nya

Figur 13

Miljömedborgarskap som socialt lärande (Koskinen 2010). En tillämpning av Wengers (1998) sociala inlärningsmodell och Koskinens & Paloniemis (2009) modell om miljömedveten delaktighet som en social lärandeprocess.

perspektiv och möjligheter, stödja och förstärka deltagarnas miljömedborgarskap. Naturvägledning kan stödja aktiva och kunniga aktörer och samtidigt deras identitet som fullvärdiga medlemmar i samhället. Vi har alla en stark drift att höra till en grupp och att vara som andra. Denna drift är speciellt stark hos ungdomar. Hur kan vi stödja en miljömedborgaridentitet som ifrågasätter många av det västerländska samhällets värderingar och tillvägagångssätt? Hur kan vi stärka grupptillhörigheten i en grupp där ansvar för miljön är normalt och något att sträva emot?

Att stödja delaktighet med naturvägledning

Traditionellt har lärarrollen varit stark inom naturvägledning, precis som i annan pedagogisk verksamhet. Läraren planerar aktiviteter som har ett särskilt syfte och förklarar dem. Deltagarna eller eleverna kommer med i processen då allt redan är planerat i form av ett program, en övning, en utflykt eller någon annan form av pedagogisk verksamhet. I många avseenden fungerar modellen bra. Frågan är om den fungerar då syftet är att möjliggöra en känsla av delaktighet och ägarskap och att stödja miljömedborgarskap. Inte nödvändigtvis. Det är möjligt att det istället behövs ett språng ut i det okända mot nya sätt att handla. Deltagaren eller eleven bör erbjudas en mer aktiv roll: istället för att vara den som ska handledas bör deltagarna stimuleras att delta aktivt och påverka. En naturskoleledag kan till exempel byggas upp så att eleverna har möjlighet att välja mellan olika alternativ. Kan de till och med få påverka vilka teman som väljs? Eller vara med och skapa helheten själva? Det är sä-

Klimatdemonstrationerna världen över är ett sätt för ungdomar att skapa egenmakt.
Foto: Sanna Koskinen

kert möjligt, men det kräver tid och övning. När barn och unga – och varför inte vuxna – har vant sig vid den relativt passiva rollen som handledda kan en mer aktiv roll verka svår och till och med obehaglig. Det är lättare att bara sitta stilla och lyssna eller att följa efter och göra som någon annan säger. Om man ges möjlighet att påverka och fundera över vad man egentligen vill förändras situationen.

Särskilt i den urbana miljön är möjligheterna för barn och unga att påverka sin egen miljö synnerligen begränsade. Man får inte ens bygga kojor i stadens skogar. Hur ska man kunna göra miljön sin egen och få en känsla av ägarskap om allt redan är färdigt och man inte ens får röra vid något? Möjlighet att göra närmiljön till sin egen stärker förhållandet till miljön och hjälper individen att ta ansvar. En tydlig effekt av delaktighet hos barn och unga som konstaterats är att skadegörelse minskar. Om ungdomarna har fått vara med i planeringen och inte minst förverkligandet av till exempel skateboardparker i sin egen närmiljö har de ofta hållits hela och snygga. Skolväggar som tidigare varit täckta av graffiti har lämnats i fred då eleverna själva har fått planera och förverkliga konstverk på väggarna. Samma erfarenheter finns från undergångar och stationer. Äganderätt stärker band till och ansvar för saker och platser.

Hur kan man då stödja en känsla av äganderätt i naturmiljön? Hur kan man göra platsen till sin egen – på naturens villkor och med respekt för denna? Platser dit man ofta går på utflykt blir till ens egna. Om man dessutom ger platsen ett namn, sätter upp fågelholkar, studerar och underhåller dem samt ser till att fåglarna får mat på vintern och håller platsen ren kan platsen bli ännu mer ens egen, "vår skog". Det är också möjligt att gå längre och att i samråd med markägaren försöka öka naturens mångfald till exempel genom att låta träd murkna och i mån av möjlighet begränsa skogsskötseln. Man kan också komma överens om att man får bygga kojor så länge det sker med respekt för natur och träd. Man kan bygga mycket fina kojor av ris och grenar som också kan erbjuda skydd för väder och vind.

Att vara med och utveckla sin egen närmiljö kan vara en mångsidig inlärningsprocess. Naturvägledning kan stödja människans samhälleliga aktivitet och väcka intresset för närmiljön. Information om de möjligheter som finns att delta är en viktig form av stöd som kan

riktas till medborgare i alla åldrar. Det flesta har till exempel ingen aning om hur man kan påverka skötseln av kommunens skogar. En dagisgrupp behöver med säkerhet hjälp för att hitta rätt kommunal tjänsteman som kan se till att placera fler skräpkorgar längs med rutten till det bästa utflyktsmålet. Barn och unga kan oftast inte storma barrikaderna själva utan behöver stöd av vuxna. Om det till exempel kommer fram i skolan att eleverna vill påverka saker och ting inom skolans närmiljö lönar det sig att ta med föräldrarna i arbetet. Ofta har föräldraföreningen lättare att ta itu med saken än läraren eller skolan. Samarbete är också på andra sätt en styrka då man vill påverka, och det lönar sig att söka efter hjälp med öppet sinne.

Att vilja vara med och ta ansvar

Miljömedborgarskap är medborgarskap här och nu. Man bör ge barn och unga – och även vuxna – möjlighet att vara medborgare och lära sig hur man är det genom att själv agera inom sin egen miljö. Det är viktigt att känna att man blir tagen på allvar och hörd. Sådana upplevelser skapar delaktighet och en känsla av äganderätt – för många och vilja att vara med och ta ansvar. Det finns en stor oro för och ökad medvetenhet om miljön och framtiden bland dagens ungdomar. Vi som pedagoger och naturvägledare har en viktig roll: vi bör stödja och uppmuntra barn och unga att tro och lita på en bättre framtid. Med Paolo Freires ord: "All uppfostrans uppgift är att skapa en miljö full av hopp."

LÄS MER

Dobson, Andrew & Bel, Derek (2006). *Environmental citizenship*. MIT Press, Cambridge (Mass.) London.

Koskinen, Sanna (2010). *Lapset ja nuoret ympäristökansalaisina*. Ympäristökasvatuksen näkökulma osallistumi-

seen. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 98.

Reid, Alan, Jensen, Bjarne Bruun, Nikel, Jutta & Venka Simovska (red.) (2008). *Participation and Learning*. Springer.

Wenger, Etienne (1998). *Communities of Practice. Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

NATURVÄGLEDNING VID FINLANDS NATURCENTRUM HALTIA

MARIA AROLUOMA

Jag är naturvägledare vid Finlands naturcentrum Haltia, som finns vid Noux nationalpark i Esbo. Haltia administreras av Forststyrelsens Naturtjänster vars uppgift är att upprätthålla den finska statens naturskyddsområden (bland annat 40 nationalparker) och kulturarvsobjekt, erbjuda rekreationsmöjligheter och främja naturturism med mera. Forststyrelsens mission beskrivs så här: "Genom ett ekosystembaserat tillvägagångssätt och bioekonomi strävar Forststyrelsen efter att främja ett hållbart utnyttjande av naturresurser och naturskyddet samt att producera välfärdstjänster för nuvarande och kommande generationer." I den här artikeln berättar jag om hur vi tar emot barn och vuxna på Haltia.

Haltia genomför naturvägledning som grundar sig på Forststyrelsens principer. Genom sin kommunikation främjar Forststyrelsen ett ansvarsfullt och hållbart friluftsliv där man tar hänsyn till naturen. Naturvägledningens målsättning är att främja kunskap om natur

och kulturarv, att bidra till en positiv inställning till naturskydd, agerande för naturens välmående och att göra naturskyddsområdenas naturvärden kända.

De centrala budskap som Haltia vill förmedla till sina målgrupper är att:

1. Finlands natur är unik och variationsrik.
2. Den finländska identiteten har sin grund i naturen.
3. Friluftsliv ger välfärd.
4. En natur i balans säkerställer vår framtid.

Källa: Haltias plan för miljöpedagogik

Målet för naturvägledningen i Haltia är att inspirera besökarna att gå ut i naturen. Att laga mat ute är ett av verktygen.

Foto: Jari Kostet

Förutom naturskoledagar för årskurs fem till nio erbjuder Finlands naturum Haltia naturvägledning för alla åldrar. I Haltias utställningar guidar vi grupper från dagisålder till pensionärer. För varje typ av grupp gör vi skraddarsydda program. Huvudmålet med guidningarna är att ge inspiration till att gå ut i naturen. I guidningar för barn betonas berättelser och aktivitet. Unga och vuxna inspireras genom gemensamma reflektioner och berättelser. Barn och skolbarn guidas också ute på stigar i närnaturen. Målen för stigarna är att ge möjlighet att uppleva naturen med alla sinnen och förstå vikten av naturens mångfald.

Evenemang som ordnas på Haltia är en annan kanal för naturvägledning för alla åldrar. Målet för evenemangen är det samma som för guidningarna, att inspirera besökarna att gå ut i naturen. Planering sker i samverkan med ett brett nätverk som garanterar att vi närmar oss temat för evenemanget från överraskande synvinklar. Evenemang som blivit etablerade och återkommer är Vinternaturens dag, Den finska naturens dag och Barnens naturlördag. Dessutom ordnas den så kallade naturlördagen med olika teman åtta gånger under året. Speciellt intressanta och omtyckta har evenemang som kombinerat olika konstformer, vetenskap och uteliv varit.

Ett personligt, upplevelsebaserat förhållande till naturen

Målgruppen för Haltias naturskola är elever i årskurs fem till nio. Naturskolans naturpedagogik stödjer och förklarar den nationella läroplanen för grundskolan. Naturskoldagarnas upplevelsebaserade program innehåller till exempel övningar i friluftsliv, undersökning av naturen, sinnesövningar, spel, lekar, drama och äventyrspedagogiska metoder. Med hänvisning till målsättningarna för naturvägledning i Riitta Nykänens artikel presenterar jag här några exempel ur naturskolans program.

I alla naturskoleprogram rör sig eleverna ute i naturen och lär sig om ett hållbart friluftsliv. Genom olika övningar iakttar och upplever de naturen med alla sinnen. I programmet friluftsliv övar de sig på kartläsning och orientering. De går blindgång med en seende

elev som får leda och beskriva rutten. De lär sig om allemansrätten genom en dramaövning. De får prova att laga mat på stormkök och att uppleva en lägereld.

Naturkunskap, förståelse för livets förutsättningar och naturens mångfald

Högstadiееleverna lär sig om biodiversitet och får uppleva hur olika populationer påverkas av förändringar i omgivningar genom att spela Livets spel. I spelet representerar varje elev en population av en av skogens arter. Arterna bildar näringskedjor, och i de grupperna får eleverna söka upp olika stationer i skogen. Vid stationerna genomför de uppgifter som har att göra med biodiversitet och populationsbiologi. Slutresultatet påverkar varje population på olika sätt. Spelets målsättning är att förstå varför naturens mångfald är viktig och hur den kan skyddas.

I programmet Skogsnaturens hemligheter lär sig eleverna om näringskedjor och skogen som ekosystem. I näringskedjeleken blir eleverna själva producenter, konsumenter och nedbrytare som jagar varandra. Eleverna bekantar sig med olika arter i skogen genom att spela skogsartsbingo, göra en artinventering eller undersöka olika trädarter och deras följeslagare – det vill säga arter som lever på och runt trädet.

I programmet Fåglarnas vår lär sig eleverna om flyttfåglarnas liv bland annat genom att agera domare i fåglarnas Melodifestival och att försöka kopiera och återskapa fåglarnas bobyggen.

Förståelse för människans beroende av naturen

I programmet Historiska spår i naturen lär sig och upplever eleverna hur människan levt på naturens villkor under olika tider i historien. Till exempel bygger de miniatyrbostäder för stenåldersmänniskor av naturmaterial, de prövar på att göra upp eld med eldstål, flinta och fnöske som på järnåldern, och de ritar nutida klippmålningar med gatukrutor för att visa vad som är "heligt" eller viktigt i deras egna liv.

I Haltias naturskoleprogram med tema friluftsliv får eleverna öva på att orientera sig i skogen med hjälp av karta och kompass.

Foto: Jari Kostet

I programmet Skogsnaturens hemligheter funderar vi också tillsammans på skogarnas ekosystemtjänster genom att varje elev får nämna en sak som vi får från skogen (till exempel blåbär, avslappning, frisk luft).

Förståelse för hur människan påverkar naturen och att minska negativ miljöpåverkan

I Skogsnaturens hemligheter får högstadiel elever också planera och genomföra ett "forskningsprojekt" där man undersöker skillnaden mellan ekonomiskog och naturlig skog. Bland annat undersöks mängden död ved, skogens ålder och artrikedom. Eleverna i årskurs

fem till sex får inrätta miniatyr-nationalparker (3 m²) där de märker ut sevärdheter i naturen och platser för aktiviteter och vila. Genom övningarna lär sig eleverna olika sätt att skydda naturens mångfald.

Kunskap om hållbar livsstil

Under naturskoledagen lär sig eleverna om ett hållbart friluftsliv genom att vi följer och talar om allemansrätten: vi lämnar inget skräp eller onödiga spår efter oss, men vi rör oss fritt och njuter av naturen. Programmet avslutas med en diskussion där varje elev får tänka ut ett sätt att själva skydda naturens mångfald.

Det vi som naturvägledare vid Haltias naturskola vill kommunicera till våra besökare är ansvarskänsla för naturen genom positiva upplevelser, genom att väcka nyfikenhet, öka förståelsen för hur naturen fungerar och att stärka en personlig, emotionell relation till naturen.

I programmet Skogsfåglarnas vår får eleverna försöka bygga bon med samma material och teknik som fåglarna.
Foto: Maria Aroluoma

Den trettionde författaren – du

Vi hoppas att du som läst den här boken hittat något som inspirerat dig, nya perspektiv eller något som du vill veta mer om. Vi hoppas också att du är en av dem som kommer att vara med och utveckla framtidens naturvägledning i Norden. Här finns några rader för dina egna tankar och reflektioner.

[illegible]

Nordiska ministerrådet
Nordens Hus
Ved Stranden 18
DK-1061 Köpenhamn
www.norden.org

Naturvägledning i Norden

Naturvägledning i Norden handlar om kommunikation mellan naturvägledare och deltagare på plats i våra landskap. Om direkta naturupplevelser och viljan att uppmärksamma det som inspirerar och fascinerar, det som är särskilt värdefullt eller hotat. Naturvägledning ger möjlighet till reflektion över relationen mellan människa och natur, till rika inre och yttre upplevelser, engagemang och delaktighet.

Utbildare, forskare och naturvägledare från hela Norden skriver här om naturvägledning i teori och praktik. Boken vänder sig till alla som är intresserade av hur naturvägledningen kan bidra till en hållbar framtid, naturvård och samhällsmål som folkhälsa, demokrati och alla medborgares rätt att få vistas i och uppleva natur. Syftet är att inspirera naturvägledare att erbjuda mer och ännu bättre upplevelser och lärande i Nordens natur och kulturlandskap.